

KULTTUURIYMPÄRISTÖPALVELUT HEISKANEN & LUOTO OY
JARI HEISKANEN & KIRSI LUOTO

NOKIA SAHANRANTA

PELTOJA, PUISTOJA JA TEOLLISUUTTA NOKIAN KARTANON MAISEMASSA
- ARKEOLOGIAN, RAKENNETUN YMPÄRISTÖN JA MAISEMAHISTORIAN SELVITYS

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto.....	1
2	Sahanranta Nokianvirran historiassa.....	4
2.1	Esihistoriallisesta ajasta keskiaikaan	4
2.2	Nuijasota.....	5
2.3	1870-1932 kartanon puutarha- ja puisto, raakapuun varasto ja huvialue.....	7
2.4	1933-1948 Lintuniemen rumpukuorimo.....	9
2.5	1949-1959 saha, kyllästämö, Lintuniemen katkaisu ja kuorimon laajennus.....	9
2.6	1960- ja 1970-luvut sahan ja kuorimon laajennukset ja uudistukset	10
2.7	1980-luku teollinen toiminta päättyy, autoituva teollisuusmaisema	12
3	Lintuniemi ja Sahanranta, rakennukset ja rakenteet.....	12
3.1	Kuorimorakennus 1933/1939,1959,1972.....	13
3.2	Sattulan saha ja kyllästämö	18
3.3	Rakennetun ympäristön arvot	19
4	Nokianvirran historiallinen maisema	21
5	Arkeologinen tarkkuusinventointi	31
6	Yhteenveto, arvot ja suositukset:.....	55
6.1	Kulttuuriympäristön arvoja ja suosituksia	55
6.1.1	Rakennettu ympäristö ja arkeologia	56
6.1.2	Nokianvirran maisema ja näkymät.....	59
	Lähteet:	63
	Liitteet:	65

Liitekartat 1-10

Liite 11. Digitaalikuvaluettelo (arkeologinen tarkkuusinventointi)

Liite 12. koekuoppakuvaukset (arkeologinen tarkkuusinventointi)

1 Johdanto

Sahanrannan asemakaava-alueen arkeologinen, rakennetun ympäristön ja maisemahistorian käsittävä inventointi on tehty rakennusliike YIT:n tilauksesta. Asemakaava-alue käsittää Nokian kaupungin keskustaan, Nokianvirran varrelle sijoittuvan ranta-alueen. Nokianvirran ohella kaava-alue rajautuu Nokian kartanon ja sen puistoon sekä etelässä Nuijamiestentiehen ja sen varren 2000-luvun kerrostalo- ja liikerakentamiseen. Kaava-alue on Nokia Oyj:n omistuksessa. Alustavissa suunnitelmissa alueelle rakennettaisiin kerrostaloalue. Alue on nimetty YIT suunnitelmissa sen käyttöhistoriaan viittaavaksi Sahanrannaksi. Historiallinen nimi alueelle on Lintuniemi, joka viittaa lähinnä alueen pohjoisosan niemeen. Sahanrannan itäpuolella olevaa, Nokianvirtaan kuuluvaa vesialuetta on kutsuttu Turponlahdeksi. Nykyisen Nokia Oyj:n historian taustalla on 1871 perustettu Nokia Ab, josta on käytetty myöhemmin myös suomenkielistä Nokia Oy tain Nokia Osakeyhtiö -nimeä.

Sahanrannan inventoinnin toteuttivat Kulttuuriympäristö Heiskanen & Luodon tutkijat rakennustutkija Jari Heiskanen ja arkeologi Kirsi Luoto. Maastotyöt tehtiin syksyllä 2015 ja työn raportointi tammikuussa 2016.

Nokian kartanon rantaan sijoittuva kaava-alue on näkyvältä kulttuuri-maisemaltaan entistä Nokia Ab puujalostusteollisuuden teollisuusaluetta. Toiminta alkoi 1870-luvulla puun varastoinnista ja uitosta. Myöhemmin, 1930-luvulta aina 1980-luvulle paikalla toimi paperitehtaan ja puuhimon kuorimo sekä yhtiön saha ja kyllästämö. Toiminnan päättymisen jälkeen rakennuksia on purettu ja alue on metsittynyt. Rantaa seuraavan kevyen liikenteen väylän lisäksi käytössä, jälkiteollisessa toiminnassa on vain alueen pohjoiskärkeen sijoittuva kuorimorakennus.

Raportissa käydään läpi kaava-muutosalueen ja sen lähistön esihistoriaa ja historiaa luvussa 2. Luku 3 käsittelee tarkastelualueella tehtyä rakennetun ympäristön inventointia ja luku 4 alueen maisemahistoriaa. Luvussa 5 esitellään alueella tehdyn arkeologisen tarkkuusinventoinnin menetit ja havainnot sekä havaitut arkeologiset kohteet. Luvussa 6 tuodaan kootusti esille alueen kulttuuriympäristöarvot; luku käsittelee alueen arvoja liittyen niin rakennettuun ympäristöön, arkeologiaan kuin maisemahistoriaankin. Luvussa myös annetaan suosituksia koskien edellä mainittujen arvojen huomioimista kaavamuutosprosessiin yhteydessä. Raportin keskeinen aineisto, maisemahistoria, rakenteet, jäänteet ja kulttuuriympäristön arvot on esitelty myös raportin lopussa erillisenä kokonaisuutena olevina liitekarttoina.

Tampereella 30.1.2016

Jari Heiskanen
rakennustutkija, FM

Kirsi Luoto
arkeologi, FM

Kaava- ja tarkastelualue Nokian kaupungissa

Kaava-alue on rajattu mustalla viivalla. Kaava-alueeseen eivät kuulu ranta- tai vesistöalueet. Työneuvotteluissa selvityksen tarkastelualueetta laajennettiin, jotta mukaan saatiin rantaviivalla olevia rakenteita. Samalla tarkastettiin teollisuuden muokkaamia saaria edustavat Lintuniemi ja Yökönsaari. Sahanrannan näkymistä vesistömaisemassa ja näkymiä tarkasteltiin alueen länsi- ja itäpuolelta sekä Nokian kartanolta ja kappelin jäänteiltä.

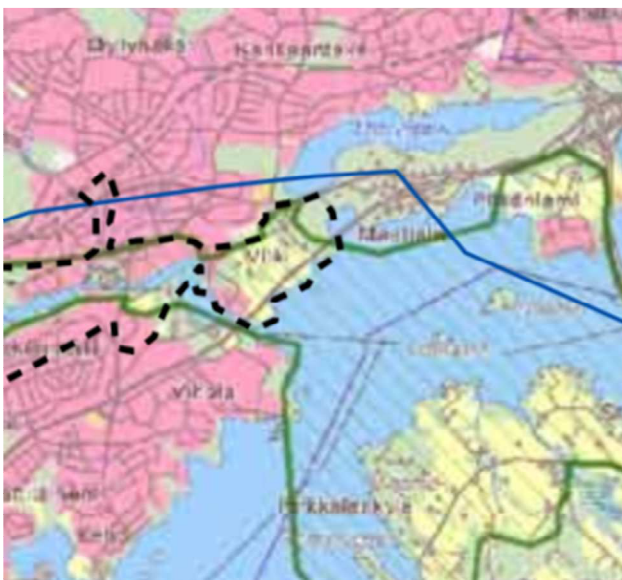
Nykyiset kulttuuriarvot:

Sahanrannan kaava-alue rajautuu pohjoisosaltaan kahteen arvoalueeseen. Alueen pohjoiskärkeen sijoittuva kuorimorakennus on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennetun ympäristön rajausta, RKY 2010 Nokian teollisuuslaitokset. Toinen arvoalue maakunnallinen, kuorimorakennuksen ympäristö on osa laajaa maakunnallisesti merkittävää maisema-aluetta, Nokian kulttuurimaisema. Kulttuurimaiseman luonteen ja säilyneisyyden vuoksi raportin teemakartoissa on käytetty vain valtakunnallista rajausta. Molemmat rajaukset ovat kaava-alueen kannalta lähes identtiset.

RKY 2010, Nokian teollisuuslaitokset

Valtakunnallisesti merkittävän alueen kuvauksessa todetaan Nokianvirran varrelle sijoittuvaan arvoalueeseen kuuluvan 1860-luvulla alkanut ja edelleen jatkuva teollinen toiminta. Nokianvirran varrelle levittäytynyt puunjalostus- ja kumiteollisuutta käsittävä teollisuusmaisema muodostaa historiallisesti laajan, kernisesti arvokkaan kokonaisuuden. Kartta: RKY-2010, Nokian teollisuuslaitokset.

Maakunnallinen maisema-alue, Nokian kulttuurimaisema

Kaava-alueen pohjoisosa, kuorimorakennuksen ympäristö on myös osa laajaa, maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta, joka käsittää viljelymaiseman ohella vesistömaisemaan liittyviä teollisuus- ja kaupunkialueita. Kulttuurimaiseman ydinalue on Nokianvirta. Nokiolla on erityisen hienosti säilynyt, monipuolinen ja historiallisesti monikerroksinen teollisuusrakennusten kokonaisuus. Musta katkoviiva on Nokian kulttuurimaisema (2007) nykyinen rajausta. Vihreä viiva/rasteri on ehdotus tulevaisuudelle Pyhäjärven-Nokianvirran-Kuloveden kulttuurimaiseman rajaukseksi (Ehdotus v. 2013)

2 Sahanranta Nokianvirran historiassa

Kaava-alueen käytön lyhyt historia:

1860-luku, Nokian kartanon rantaniittyjä ja peltoja, kartanolta yhteys rantaan. Kartano siirtyy Nokia Ab:n omistukseen.

1870-luku, peltojen ohella kartanon puutarha ja puisto ulottuvat alueelle. Rannan teollinen käyttö alkaa, Lintuniemen tyvessä on puutavaran nosto ja varastointi, kapearaiteinen rautatie. Lintuniemessä on yhtiön vapaa-ajan alue.

1933, 1941 Alueen teollinen käyttö vahvistuu, Lintuniemen rumpukuorimo rakennetaan ja sitä laajennetaan ensimmäisen kerran.

1947 Lintuniemen kanava

1949, 1954,1959 Sattulan saha ja kyllästämö, varastoalueet kasvavat, kuorimon toinen laajennus

1960- ja 1970-luvut, teollinen toiminta täyttää ja muuttaa kaava-alueita, Yökönsaari, rinteen maaleikkaukset, rannan täytöt, sahan uudistus ja laajennus. Kuorimon kolmas laajennusvaihe, nosto- ja kuljetusjärjestelmän uudistus sekä vesiensuojelu

1980-luku, teollinen toiminta päättyy, saha puretaan ja alueen metsittyminen alkaa.

2015 Sahanranta, YIT suunnitelmat kerrostaloalueesta.

2.1 Esihistoriallisesta ajasta keskiaikaan

Esihistoriallinen aika

Vanha Pirkkala, jonka keskeisiä osia Nokiakin aikanaan oli, sijaitsi useiden maantieteellisesti tärkeiden kulkureittien risteyskohdassa. Kokemäenjokea pitkin on päästy Pyhäjärvelle, ja siitä Pispalanharjun yli tai Tammerkoskea pitkin Näsijärvelle. Näsijärveltä on pohjoiseen päin mentäessä päästy vähäisten maakannasten ylitysten avulla Lapuanjoelle ja siitä edelleen Pohjanlahdelle. Etelään päin oli vesiyhteys Vesilahden ja Lempäälän kautta Valkeakoskelle ja Vanajaselkää myöten Hämeen sydämeen. Kokemäenjoen yhdisti Pyhäjärveen Nokianvirta, jonka alue on ollut jo kivikautisista ajoista alkaen ihmistoiminnan kohteena. Virran partaalla sijaitseekin muinaisjäännöksiä aina kivikauden asuinpaikoista rautakautisiin röykkiöihin.

Sahanrannan kaavamuutosaluetta lähimpiin lukeutuvat kivikautiset löydöt on tehty Viikin kartanon mailta, virran suulta noin 600 m koilliseen. Kivikautisesta ihmistoiminnasta kertovat kiviesineiden työstön yhteydessä syntyneet jätteet, kvartsi-iskokset, on löydetty korkeudeltaan 89-96 m mpy olevalta alueelta. Sahanrannan kaavamuutosalueesta osa sijaitsee siis potentiaaleilla korkeudella ajatellen kivikautisen asutuksen esiintymistä alueella. Välittömästi kaavamuutosalueen länsipuolelta, Nokian kartanoon kuuluvasta puistosta, on arkeologisen koekaivauksen (Adel 2009) yhteydessä löydetty ruusukvartsinen kaavin, joka osaltaan kertoo pyyntikulttuuriin kuuluvien ihmisten toiminnasta alueella. Nokian kappelinpaikan kaivauksissa (Adel 2004 – 2006) löydettiin alueen varhaiskeskiaikaiseen kulttuurivaiheeseen liittyvien löytöjen lisäksi esiroomalaiselle rautakaudelle tai vanhemman roomalaisajan alkuun ajoittuva kuoppaliesi. Nokianvirtaan kuuluvan Putaanvirran suulla sijaitsee myös Viikin rautakautinen röykkiökalmisto ja Viikin keskiaikainen kartano.

Nokian kartano

Nokian kartano oli ainakin 1500-luvulta lähtien merkittävin Pirkkalan pitäjän kartanoista. Se mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran kuitenkin vasta vuonna 1505, jolloin Maskun (Vehmaan) kihlakunnantuomari Didrik Hansson myi yhdessä sisarenlastensa kanssa Iso- ja Vähä-Nokian tilat Pirkkalan (Ylä-Satakunnan) kihlakunnantuomari Jeppe Folmarssonille, joka muodosti niistä itselleen asumakartanon ja oli sen omistajana vuoteen 1529 saakka. Juuri hän on todennäköisesti rakennuttanut kartanon kivikappelin, joka on rakennettu jossain vaiheessa 1500 – 1550 välisenä aikana. Seppo Suvanto on todennut, että paikalta 1800-luvulla löytyneeseen ns. Nokian kiveen olisi hakattu samanlaiset merkit (miekka ja lilja) kuin vouti Hannu Lindenärin vaakunassa; Lindenär mainitaan vuonna 1450 Nokian naapurikartanoiden, Viikin ja Maatialan, haltijana. Suvanto olettaa, että ko. kivi saattaa olla mainitun suuromistuksen rajamerkki. Toisen teorian mukaan "Nokian kivi" olisi mahdollisesti kappeliin haudatun rälssimiehen haudan hautalaaka. Jouko Jaakkola on viime vuosien tutkimuksissaan esittänyt, että kartanon ja kivikappelin on ehkä perustanut juuri Hannu Lindenär 1400-luvun loppupuolella. Nokian kartanoon liittyy paljon legendatietoa, se on liitetty muun muassa tarumaiseen Matti Kurkeen. On myös esitetty, että kartano olisi mahdollisesti kuulunut 1400-luvulla Turun piispalle, ja myöhemmin muuttunut rälssitilaksi. Nokia sopsisikin hyvin piispan lampuotitilojen keskuskartanoksi, mutta suorat todisteet siitä puuttuvat. (Adel 2009)

2.2 Nuijasota

Yksi Nokian kartanoon ja sen lähiympäristöön liittyvistä mielenkiintoisimmista tapahtumasarjoista ajoittuu vuoteen 1596 ja Nuijasotaan. Pohjanmaalta alkunsa saaneen talonpoikaiskapinan johtaja, Jaakko Ilkka, asettui joulupäivänä 1596 Nokialle, Nokian kartanoon ja sen lähiympäristön kyliin. Nokia oli 1500-luvulla yksi Ylä-Satakunnan mahtavimmista kartanoista. Siellä asuivat kihlakunnantuomarit ja linnanpäälliköt. Nuijamiesten saapuessa kartano oli aivan ilmeisesti asukkaista tyhjentynyt; he olivat lähteneet hyvissä ajoin turvaan Hämeen linnan. Kartanon ympäristön kylät otettiin sotaleiriksi, mutta ympäristön talonpoikia ei yritetty pakko-ottaa sotamiehiksi, sillä nuijamiehet tarvitsivat paikallisia talonpoikia hoitamaan majoitusta, muonitusta ja muuta ylläpitoa. (Jaakola 2001, 238-240)

Nuijamiesten lähtö Nokian kartanosta viivästy, ja talonpoikaisarmeija oli hajaantunut alipäälliköiden johdolla tapahtuneeseen kartanoiden ryöstelyyn. Jaakko Ilkan seurana Nokialla oli täten vain 400 miehen joukko. Knuut Kurki ja Iivari Tawast päättivät käyttää tilannetta hyväkseen ja kiiruhtivat Nokialle. 27.12.1596 heidän huoviosastonsa ottivat tunnustellen yhteen nuijamiesten kanssa Nokian kartanosta lounaaseen sijaitsevalla Kalmaanmäellä. Kurki ja Tawast kuitenkin luopuivat taistelusta vähäisten tappioiden jälkeen ja vetäytyivät. Talonpoikien tappiot lienevät kuitenkin olleen suuremmat, ja saattaa olla että juuri nämä kaatuneet haudattiin myöhemmin pitkään Haustausmaaksi kutsutulle niitylle Nokialta Viholaan päin. (ks. raportin luku 5/Havainnot/Nuijasota). (Ylikangas 2009, 197-198; Koskinen 1929, 313) Jouko Jaakola sijoittaa Kalmaanmäen 1,5 km Nokian kartanosta lounaaseen kerseen, että taistelussa kuolleet talonpojat olisi haudattu notkelmaan Nokian kartanon lounaispuolelle (Jaakola 2001, 242).

Kalmaanmäen taistelupaikan sijainnista on käyty keskustelua tutkijoiden piirissä: K.V: Kaukovalta ja Juhani Saarenheimo tulkitsevat paikan sijainneen Nokian kartanolla, mutta uudempi tutkimus (Ylikangas 2009; Jaakola 2001)

sijoittaa taistelun 1,5 km kartanosta lounaaseen sijaitsevalle Kalmaanmäkenä tunnetulle mäelle. Jo 1700-luvulta on tieto (Gadd 1751), jonka mukaan taistelu olisi käyty nimenomaan Kartanon lähellä sijaitsevalle "Kalmanahde" tai "Calmanahde"-nimisellä mäellä. Myös isojakokartassa vuodelta 1768 Kalmaanmäki nimeltä mainittuna sijaitsee kartanosta lounaaseen.

Turusta 23. joulukuuta 1596 lähtenyt marski Klaus Flemingin armeija ehti Nokialle 30. joulukuuta. Sylvesterinyötä vasten paikalle kuljetetut tykit (tai tykki) vedätettiin mäelle Nokian kartanon edustalle, ja Fleming käski avata tulen talonpoikien leiriin. Yksi ammuksista osui kartanoon lävistäen molemmat seinät. Tulitus loppui, ja Fleming tarjoutui, kenties valheellisesti, lopettamaan Nuijasotaan johtaneen ankaran linnaleiriveron kannon, ja tutkituttamaan laillisesti talonpoikien ja sotaväen välisen riidan. Tarjous aiheutti nuijamiesten keskuudessa hämmennystä. Tykkituli ja sitä seurannut avokätinen tarjous ajoivat talonpojat sekasortoon, ja leiri alkoi hajota. Osa talonpojista yksinkertaisesti lähti, kokosi vähät tavaransa ja hävisi kartanon metsäiseen takamaastoon, osan jäädessä vielä kartanolle. Flemingin miehet tunkeutuivat kenenkään estämättä lähemmäksi, ja saattoivat todeta leirin olevan luhistumassa. Samaan aikaan Jaakko Ilkka teki lopullisen ratkaisunsa; talonpoikien oppositiomiesten yrittäessä vangita Ilkkaa, hyppäsi hän hevosen selkään ja ratsasti karkuun.

Nokian Sylvesterinyön taistelun muistomerkki metsäisellä mäellä noin 400 m Nokian kartanosta kaakkoon. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 22)

Se oli sen kertaisen kapinan loppu. Järjestäytyneestä toiminnasta ei voida Ilkan paon jälkeen enää puhua. Fleming kutsui sotaväkinsä koolle. Samanlaisesti nuijamiiehet pakenivat täydellisessä paniikissa ja kartanon leiri tyhjenyi. Flemingin käsky miehilleen oli lyödä hengiltä jokainen nuijamielistä, joka saataisi kiinni. Huovit toteuttivatkin innokkaasti Flemingin käskyä, ja seurauksena oli talonpoikien joukkoteurastus. Vouti Abraham Melkiorinpoika tavoitti muutaman päivän kuluttua myös Ilkan sekä osan hänen esikuntaansa ja teloitutti heidät Isonkyrön kirkolla. (Ylikangas 2009, 200-213)

2.3 1870-1932 kartanon puutarha- ja puisto, raakapuun varasto ja huvialue

Tampereella vuonna 1865 teollisuustoiminnan aloittanut Fredrik Idestam hankki Nokian kartanon yhtiönsä omistukseen. Kartanolla oli edullinen sijainti vesistön varrella ja sen omistukseen kuului Emäkoski, joka tulisi tarjoamaan teollisuustoiminnan tarvitseman energian. Kosken partaalle lupa puuhiomoon ja paperia valmistavaan tehtaaseen tuli 1869. Yritys oli aluksi toiminimi, osakeyhtiö, Nokia Aktiebolag, perustettiin 1871.

Emäkosken yläpuolelle, Nokianvirran suulle sijoittuva, Sahanrannaksi nimetty kaava-alue otettiin teollisuuskäyttöön pian tehtaan perustamisen jälkeen. Sahanrannan pohjoisosan sijoittuva Lintuniemi muodosti jokisuuhun mutkan, Yökönsaarien rajaaman suojaosan lahden, johon oli hyvä uittaa tehtaan tarvitsemaa puutavaraa. Lintuniemestä tuli paperitehtaan raakapuun puuvarasto sekä puutavaran nostopaikka, joka yhdistettiin tehtaaseen kapearaitaisella rautatiellä jo 1870-luvulla. Vesioikeuden ohjesääntö osoitti myös että Nokian kartanon luona tuli olla puutavaralauttojen väliaikainen säilytyspaikka.

Kartanon rakennukset olivat ostohetkellä huonossa kunnossa, Idestamin sanotaan asuneen kartanolla aluksi pienessä rakennuksessa. Törngren -suvun omistuksessa olleen Nokian kartanon päärakennus oli siirretty suvun toiseen kartanoon, Laukkoon 1830-luvulla. Kartanon hedelmä- ja keittiöpuutarha kerrotaan olleen villiintynyt. Aluksi Nokia Ab rakennutti 1870-luvun alkupuolella Nokian kartanoon Theodor Höijerin suunnitteleman uuden päärakennuksen, joka oli tarkoitettu tehtaan isännöitsijän käyttöön. Osin kaksikerroksinen rakennus pystytettiin koivuja kasvavalle kummulle, josta oli Nokia Ab:n vanhemman historiateoksen kuvauksen mukaan näkymä yli koko Pyhäjärven ja sen saarien, lahtien ja niemiä. Tämä kartanorakennus korvattiin 1962 yhtiön rakennuttamalla uudella, modernilla rakennuksella. Tehtaan isännöitsijänä toiminut Idestam käytti aluksi perheineen Nokian kartanoa ja sen kesähuvitukseen sopivaa vehreää puistoa kesäisin. Vuodesta 1878 aina vuoteen 1895 kartano oli Idestamin pysyvänä asuinpaikka. Kartano ja sen vehreä puisto olivat tärkeitä Idestamille ja hän paneutui puutarhan ja puiston hoitamiseen ja kehittämiseen tuoden sinne mm. kasveja matkoiltaan. Päärakennuksen viereen tuli pehtoorin sekä puutarhurin asunnot, ensimmäinen puutarhuri oli saksalainen. Todennäköisesti juuri Idestamin aikana rakennettiin v. 1927 ja 1946 kartoissa näkyvä puistoverkosto. Rakentamisen ohella Idestam laajensi säterin maita ostamalla 1880 läheisen Viholan kylästä Antilan Weittolan ja Sattulan tilat.

Lintuniemi saattoi tällöin kuulua kartanon puistoon, ainakin sieltä löydettiin inventoinnissa käytävien jäänteitä. Varmuudella tiedetään että paperitehtaan insinööri Joseph Rennglin rakennutti Lintuniemeen tanssi- ja esiintymispaviljongin 1880-luvulla. Patruuna Idestamin ajoista alkaen Lintuniemi oli yhtiön kesäjuhlien järjestyspaikkaa. Kesäjuhlia pitivät myös VPK ja työväenyhdistys. Juhlien ohella Lintuniemessä järjestettiin kesäteatteriesityksiä. Teollisuustoiminnan laajentuessa 1930-luvulla Lintuniemeen, kesäjuhlat siirtyivät Kullaanvuorelle, johon yhtiö rakensi Suojeluskunnan ulkoilualuetta. Kullaanvuoren juhlakenttä jäi 1970-luvulla Melon voimalan patoaltaan alle.

Yleinen maantie, vanha Laidetie kulki Nokianvirran pohjoispuolella. Tieltä oli yhteys kartanolle ja edelleen Koskenpään, jolloin kartanon ohi kulki yleinen tielinja. Tiehen kuuluva, Nokianvirran ylittävä lauttayhteys oli kartanon pohjoispuolella. Ensimmäinen Emäkosken ylittävä silta rakennettiin 1893, jolloin kartanon ohi kulkeva tie rauhoittui. Todennäköisesti kartanolta rantaan ja nykyiselle Emäkoskentielle johtavat puukujanteet istutettiin tällöin osana kartanon puiston kehittämistä.

Lintuniemen romanttinen ja käytön jälkiä sisältävä polkujen risteys, joka tuhoutui 1947 Lintuniemen kanavan rakennustöissä. Kanavan alle jäivät myös huvikäyttöön rakennetut rakenteet. Kuva antaa aavistuksen kartanon puiston poluista. Lintuniemeä kuvaava ajoittamaton (1920-1950). Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Kartanon puutarha 1920-luvulla.

Vuoden 1927 yleiskartassa näkyy hyvin kartanon puiston ulottuminen aina rantaan saakka. Kuva teoksesta Nokia osakeyhtiö 1865-1965.

2.4 1933-1948 Lintuniemen rumpukuorimo

Sahanrannan ja Lintuniemen teollisuuskäyttö vahvistui 1930-luvulla kun kuorimorakennuksen ensimmäinen vaihe valmistuu niemen tyveen. Vuonna 1933 rakennettua kuorimoa laajennetaan 1941 ja 1959. Tehtaan puutavaravarastot laajenevat 1900-luvulla myös Pyhäjärven suulle, nykyisen kylpylän ympäristöön. Rantaa seuraa tällöin pitkä kapearaiteinen rautatie.

Kuvat v. 1938. Vasemmalla näkyy Lintuniemen kuorimo 1938 ja vesialue täynnä tukkeja. Rakennuksen ensimmäinen, holvatus betonikaton alle sijoittuva kuorimohalli on valmistunut muutamaa vuotta aikaisemmin. Ympäristö on vielä hyvin maaseutumainen, kartanon pelto ulottuu lähes rakennuksen seinään saakka. Oikealla on kaava-alueita samana vuonna etelästä kuvattuna. Taustalla näkyy kuorimorakennus, tulevan sahan paikalla on vielä kartanon peltoja. (Kuvat: Elka/Nokia Oyj/puunjalotusteollisuus/kuvat nro 82 ja 204)

2.5 1949-1959 saha, kyllästämö, Lintuniemen katkaisu ja kuorimon laajennus

Kuorimon ohella yhtiö saha siirretään Nokiavirran pohjoispuolelta, vanhan maantien varresta Lintuniemen eteläpuolelle vuonna 1949. Uusi saha nimitetään läheisen kylän mukaan Sattulan sahaksi. Tiili- ja puurakenteinen sahalla on kaksi pikaraamia, särmäyssirkkeli ja pienpuukoneita ja höyläämö. Saha, lautatarhaa ja Pyhäjärven rannan proomulaituria yhdistää kapearaiteinen rautatie. Sahalle rakennetaan 1950 liutusallas ja 1956 pikakuivaamo. Sahan viereen siirretään pylväskyllästämö 1954.

Yhtiön tuotanto laajeni sodan jälkeen entisestään kun Jyränmaan uusi teollisuusalue valmistui. Yhtiön Energiantuotantoa parannetaan ruoppaamalla jokea ja katkaisemalla vuonna 1947 Lintuniemi kanavalla virtauksen parantamiseksi. Omavaraisuuden parantamiseksi Melon voimalaitoksen suunnittelu aloitetaan. Jyränmaan paperitehtaan ja sellutehtaan rakentaminen näkyy myös rumpukuorimossa, jota laajennetaan 1959. Kuorimolle rakennetaan myös puuvarasto pistoraiteineen sen eteläpuolelle

Sahanranta 1960-luvulla

Sattulan saha

Kuva: Lintuniemen kuorimo sekä Sattulan saha ja kyllästämö 1960-luvun alkupuolella. Kaava-alue teollisuuskäyttö vahvistuu merkittävästi sotien jälkeen. Lintuniemen kanava, saha, kyllästämö toteutetaan 1947 – 1954 sekä kuorimon laajennus 1959. Kuvassa näkyvä puuton Yökönsaari on muokattu virtaviivaiseksi helpottamaan teollisuustoimintaa, lähinnä uiton ja voimalan vedentarpeisiin. Kaava-alueen länsiosaan sijoituvalla pellolla on tehty vielä heinää seipäille. Kartano oli toimitusjohtajan virka-asunnon lisäksi vielä 1960-luvulla toimiva maatila, jonka tuotteita yhtiö hyödynsi. Kuva teoksesta Toivola, Puusta pehmopaperiin, Nokian paperin historia vuosilta 1865-2005.

2.6 1960- ja 1970-luvut sahan ja kuorimon laajennukset ja uudistukset

Sotien jälkeisen pulan hellittäessä autojen ja tiestön kehitys alkaa syrjäyttää vesireittiä puutavarankuljetuksessa 1960-luvulla. Rantaa seuraava kapearaitainen rautatie puretaan ja sahan, kuorimon ja kyllästämön tieyhteyksiä parannetaan. Kuorimon ja tehtaan välinen kapearaitainen rautatie korvataan 1970-luvun alkupuolella betonipilareiden varaan rakennetulla hihnakuljettimella. Samaan aikaan rakennetaan puutavaran nostoon vesistöistä tarkoitettu rakennus, joka yhdistetään vastaavalla kuljetushihnalla ja kääntöpöytä rakennuksella kuorimoon. Vesiensuojelun rakenteita edustaa puhdistamon selkeytysallas. Hakevarasto siirtyy kuorimon eteläpuolelle. Sahan toimintaa ja rakennuksia nykyaikaistetaan 1975.

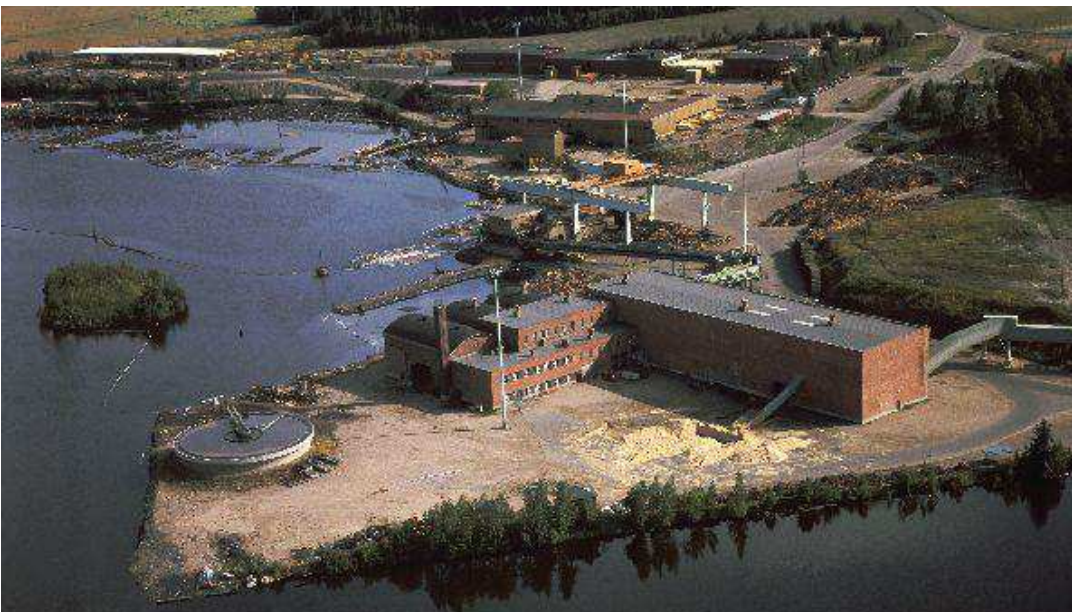
Yhtiön omistukseen kuuluva Nokian kartano on edelleen huomattava maatila, uutta aikaa enteilee kuitenkin jo vanhan päärakennuksen purkamisen ja korvaaminen uudella modernilla päärakennuksella. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Voldemar Baeckman. Rakennus tulee yhtiön edustustiloiksi. Koskimaiseman muokkaus jatkuu, Sahanrannan edustan Yökönsaarista muokataan koneilla yksi, virtaviivaisempi saari. Työ liittyy Nokianvirran alajuoksulle 1971 rakennettuun Melon voimalaitokseen, jolloin Nokianvirran pitkä koskimaisema katoaa lopullisesti. Pyhäjärven ja Rautaveden välinen korkeusero, 19,5 metriä siirtyy Melon voimalaitoksen kohdalle. Yhtiön Kullaanvuoren rantaan 1930-luvulla rakennettu juhla- ja huvilakenttä jää veden alle.

Nokian kartanon päärakennus 1963

Kuvat: Nokian kartanon päärakennus. Vanhan, 1870-luvulla rakennetun puuhuvilan paikalle arkkitehti Woldemar Baeckmanin suunnittelema uusi päärakennus valmistui 1963. Sen kanssa samaan aikaan uusittiin kartanon puisto. Rakennus suunniteltiin yhtiön toimitusjohtajan asunnoksi sekä edustustiloiksi. Vasemmalla on rakennuksen pääjulkisivu. Oikealla on rakennuksen edustustiloihin liittyvää koilliskulmaa, jolta oli aikaisemmin näkymä Sahanrannan yli Nokianvirralle. Maatalouden- ja teollisuuskäytön päättymisen jälkeen maiseman umpeen kasvaminen alkoi.

Lintuniemen kuorimo, puunkäsittelylaitos, saharakennukset vuonna 1975

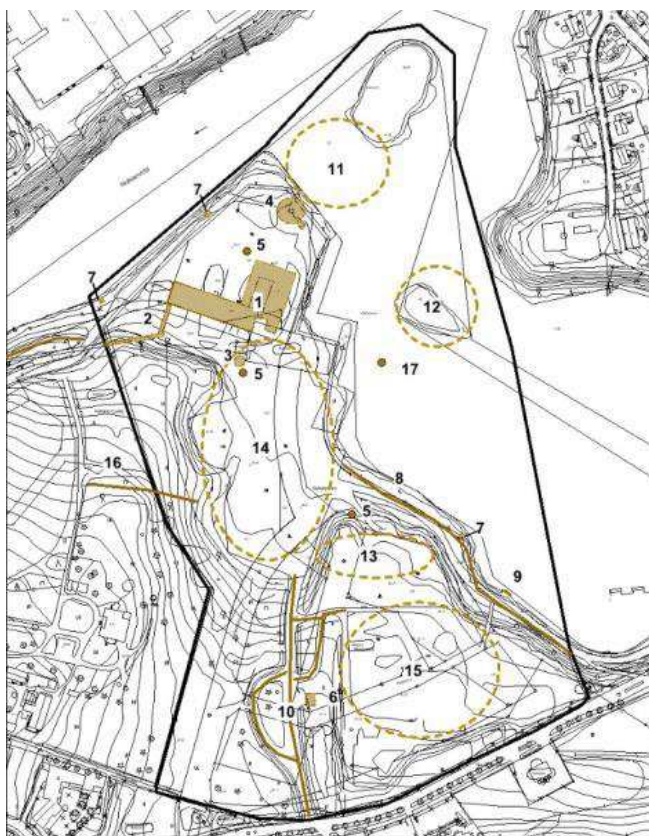

Kuva: Sahanrannan teollisuuskäyttö oli huipussaan 1970- ja 1980-luvun vaihteessa. Kuorimo, silloin jo puunkäsittelylaitokseksi nimettynä on saanut viimeisen, laatikkomaisen laajennuksen, jonka mittakaava kertoo hyvin 1970-luvun teollisuuden tarpeiden mittakaavasta ja tehokkuudesta. Perinteistä ja yhtiön omasta rakennustoiminnasta kertoo vielä rakennuksen muuratut julkisivut. Pian tämän jälkeen yhtiön oma, vuosikymmeniä yhtiön tehdasrakennuksia muurannut rakennusosasto lakkautettiin. Kuvassa kuorimon puunnosto on myös mitoitettu uudestaan ja rannassa näkyy suurikokoinen nostolaite. Vesiensuojelukysymykset nousivat esiin 1970-luvulla, joihin kuuluu kanavan varrella oleva selkeytysallas, jolla vähennettiin vesistöön pääsevän kiintoaineksen määrää. Kuorimon takana näkyy vuonna 1949 rakennettu ja 1950-luvulla laajennettu saha sekä kuvan yläreunassa näkyy uusi, 1975 rakennettu saharakennus sekä siihen kuuluva uusi tielinja porttirakennuksineen. Leveä tielinja ja asfaltoitu varastokenttä kertovat myös kuljetusten siirtymisestä vesistöä yhä enemmän autokuljetuksiin. Taustalla näkyy vanhempi saha (1949) ja sen taustalla 1975 rakennettu uusi sahalaitos. Kuva: SIK Oy, Vapriikin kuva-arkisto.

2.7 1980-luku teollinen toiminta päättyy, autioituva teollisuusmaisema

Teollisuuden yleinen rakennemuutos alkaa 1970- ja 1980-luvulla. Yhtiöiden fuusiot ja yksikkökoon kasvu, ympäristövastuu, teollisuusprosessien uudistuminen ja muutokset johtavat suuriin rakennemuutoksiin teollisuustoiminnassa. Sahanrannan 1970-luvulla laajasti uudistettu puunkäsittelylaitos ja saha suljetaan jo 1980-luvun puolivälissä. Sahanrannassa viimeisenä lopettaa kylästämö. Sahan ja kylästämön rakennukset, kuorimon nostolaite puretaan viimeistään 1990-luvulla.

3 Lintuniemi ja Sahanranta, rakennukset ja rakenteet

Rakennukset, rakenteet, tilat

1. Kuorimo 1933-1972
2. Hihnakuuljetin 1972
3. Kääntöpöytä 1972
4. Selkeytysallas 1972
5. Valaisipylväät 1970-l
6. Porttirakennus 1970-l
7. Pumppamorakennuksia 1950-l
8. Teollisuusradan pohja, nyk. kevyen liikenteen väylä
9. Puun nostoluiska 1950-l
10. Tielinjat 1960-l
11. Lintuniemen kanava 1947
12. Yökönsaari 1960-l
13. Sahan ja kylästämön jäänteitä
14. Kuorimon varastoalue, pistoraiteet 1950-l, asfaltti 1970-l
15. Sahan varastoalue 1950-l, uusi saha 1970-l
16. Kartanon puiston aita/raja
17. Uiton rakenteet, betonipollari

Rakennuksista on laadittu inventointikuvaus lähinnä kuorimosta, johon kuuluvat osat 1,2, 3 ja 4. Alueen eteläosassa 1949-1985 toiminut Sattulan sahan ja kylästämön rakennukset ovat pääosin purettu. Sen rakennuksista on säilynyt lähinnä porttirakennus (6) ja pumppurakennus (7). Tarkastelualue on rajattu mustalla viivalla. Varsinainen kaava-alue ei ulotu rantaan saakka, vaan rantavyöhyke kuuluu voimalaitosyhtiölle.

3.1 Kuorimorakennus 1933/1939,1959,1972

Kuvaus:

Lintuniemen kuorimorakennuksessa on nähtävissä kolme, 1930-, 1950- ja 1970-luvun rakennusvaihetta. Vanhimman osan muodostaa koilliskulman kaarevakattoinen osa lähellä Nokianvirran rantaa. Rakennuksessa on matala betonisokkeli ja punatiilestä muurattu julkisivut. Päädyssä on korkeat pystyikkunat, vinttiosassa myöhemmin rakennettu pyöreä ikkuna. Katto- ja räystäät ovat betonirakenteiset. Vuonna 1933 rakennettua rumpukuorimoa laajennettiin 1939 toisella kaarevakattoisella osalla.

Kuva: Rumpukuorimo, myöhemmin puunkäsittelylaitos eteläpuolelta kuvattuna.

Kuorimon rakennusvaiheet

Punainen rasteri = Kuorimo 1933

Vaaleanpunainen rasteri = kuorimon laajennus 1939-1941

punainen katkoviiva = kuorimon puunnostokanavien jäänteet

Vihreä rasteri = kuorimon laajennus 1959

• sininen rasteri = kuorimon laajennus ja sen kuljetusrakenteiden osat, katkoviivalla puretut, jäänteinä näkyvät osat. Kuorimon laajennus, hihnakuljetin, kääntöpöytä ja selkeytysallas ovat 1970-luvulta, pääosin vuoden 1972 vaiheilta.

Kuvat: Kuorimon betoniholvien kattamaa itäjulkisivua, vanhin osa (1933) näkyy kuvien oikeassa reunassa, keskimäinen osa valmistui 1941 ja vasemmanpuoleinen sen matala siipiosa 1959. Vanhimpaan osaan liittyi pohjoispuolella alun perin matala siipiosa, joka on purettu myöhemmin. Kasvillisuutta karsimalla kuorimon pääjulkisivu näkyisi paremmin Nokianvirran maisemassa.

Kuorimon toisen laajennuksen muodostaa vuonna 1959 valmistuneet osat laajennus, joka käsitti kolmannen kaarevakattoisen osan edellisten 1933, 1939 valmistuneiden osien viereen. Julkisivujäsentely- ja materiaalit noudattavat vanhempia osia, joskin päädyn ikkunat ovat ajalle tyyppillisiä vaaka-ikkunoita. Samalla rakennuksen länsi- ja eteläpuolen julkisivu sai yhtenäisen, basilikamaisen julkisivun, jossa kattomuotona oli tasakatto. Lukuun ottamatta rum-pukuorimo-osaa julkisivun jäsentely noudattaa vuoden 1959 laajennuksessa samaan aikaan rakennetun Jyränmaan teollisuusalueen rakentamista. Rakennusosassa on matala betonisokkeli, puhtaaksi muurattu tiilijulkisivu. Ikkunat ovat nauhamaisia pysty- ja vaakaikkunoita, joita yhdistää yläosan betonirakenne ja ikkunoiden välien tummempi tiilikenttä. Funktionalismin vaikutus näkyy myös rakennuksen tasakatoissa ja lyhyissä räystäissä. Rakennuksen etelään suuntautunut pääjulkisivu suurine ikkunoineen on jäänyt 1970-luvun laajennuksen sisään.

Kuva: Kuorimon itään olevan pääjulkisivun 1941 ja 1959 laajennuksissa muotokieli noudatti ensimmäisen 1933 rakennetun osan piirteitä. Rakennuksen pohjoispuolella rakennusvaiheet 1933, 1959 ja 1972 näkyvät selkeämmin.

Kolmannen vaiheen muodostaa eteläpuolelle rakennettu korkea, umpinainen rakennusosa. Rakennuksessa on matala betonisokkeli ja puhtaaksi muurattu tiilijulkisivu. Tähän rakennusvaiheeseen kuuluu lisäksi alajuoksulle, Jyränmaan tehdasalueelle suuntautuva kuljetushihna ja puhdistamo. Samaan aikauteen kuulunut tukkien nostoon tarkoitettu rakennus ja hihna ovat purettu rakennuksen kaakkoispuolelta. Rakenteeseen kuulunut betoninen käänöra-kennus/rakenne on säilynyt.

Puunnostojärjestelmän kääntöpöydän graffitit

1970-luvulla kuorimoa laajennettiin viimeisen kerran. Uudistuksia olivat mm. puunnostojärjestelmä, josta on säilynyt kuorimon eteläpuolella oleva kuljettimeen liittynyt kääntöpöytä. Jälkitekollista käyttöä edustaa sen koristelu graffiteilla, jossa maalari on osuvasti valinnut aiheeksi puunjalostusteollisuuden sekä kaupunkiin ja pitäjän vanhaan historiaan viittaavan näädän (Nokinäätä). Kuvat: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy.

Kuorimon historia:

Puunjalostuksen, paperin ja sellun, prosessirakennuksiin kuuluva kuorimorakennus rakennettiin 1933 Lintuniemeen, jossa oli jo 1870-luvulla yhtiön rautatiellä tehtaaseen yhdistetty puuvarasto. Puu uitettiin Pyhäjärveltä Lintuniemen eteläpuolella olevaan suojaisaan lahdelmaan. Kuorimorakennus edusti valmistuessaan uutta Norjassa kehitettyä tekniikkaa, jossa puu kuorittiin suuressa rummussa. Raaka-aineesta tehtiin puuhioketta ja sellua. Kuorimon paikaksi valittiin Lintuniemi, koska Emäkosken jyrkkien rinteiden vuoksi kapean pohjois- ja etelärannan käsittävä teollisuusalue oli 1930-luvulla käynyt ahtaaksi paperitehtaan tuotannon kehittyessä ja kasvaessa. Hyvä asema vesistön rannalla ja kapearaiteinen rautatie tekivät Lintuniemestä logistisesti hyvän paikan kuorimolle. Lintuniemeen valmistui tiilirunkoinen, noin 5000 kuutiometrin rakennus syksyllä 1933. Uuden kuorimon kapasiteetti jäi kuitenkin pian riittämättömäksi ja rakennuksen laajennustyöt aloitettiin 1939 ja toinen rumpu käynnistyi 1941. Sodan jälkeen toimintaa ja rakennusta laajennettiin edelleen ja kolmas rumpu käynnistyi 1959.

Kuva: Kuorimon ensimmäinen rakennusvaihe, johon liittyi pohjoispuolella yksikerroksinen siipiosa. (Kuva: Elka/ Nokia Oy, puunjalostusteollisuus/ kuva nro 145)

Rumpukuorimo1959/1960

Lintuniemen rumpukuorimo v. 1959, jolloin rakennus sai kolmannen rummun. Vuoden 1972 laajennus peitti rakennuksen päätyjulkisivun. Kuva: Oy Nokia Ab, vuosikerromus 1959.

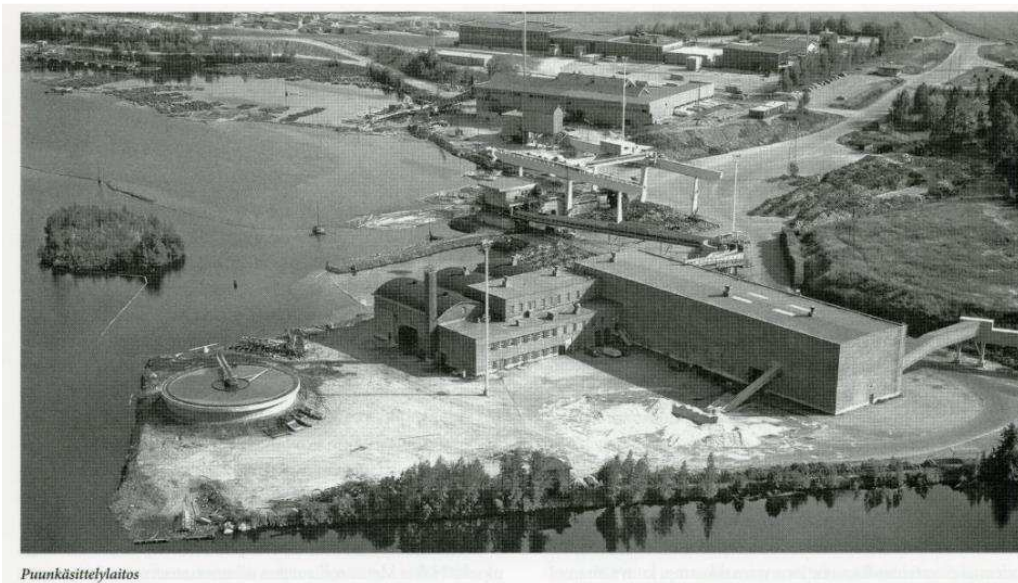
Kuorimon alkuperäisiä tai 1941 tai 1959 laajennuksen piirustuksia ei löytynyt Nokian kaupungilta, Nokia Oyj:ltä tai Elkasta, joten rakennuksen suunnittelijaa ei tunneta. Todennäköisesti 1959 julkisivuista vastasi arkkitehti Bertel Strömmer, jonka vastaavien julkisivusuunnitelmien mukaan rakennettiin 1950-luvulla Jyränmaan sellu- ja paperitehtaat.

Kuorimorakennusta laajennettiin edelleen vuonna 1972 eteläpuolen korkealla tiilirakennuksella. Samalla puun siirto vesistöstä ja edelleen puuhiomoon ja selluloosatehtaaseen uusittiin hihnakuljettimella. Pohjoispuolelle valmistui kuoriveden käsittelylaitos.

Kuorimo 1960- ja 1970-luvulla

Kuorimo itäpuolelta kuvattuna vuosien 1959 ja 1972 välillä. Kuva: Toivola, Puusta pehmopaperiin –teoksesta.

Lintuniemen kuorimo ja Sattulan saha 1970-luvulla. Vasemmalla katkaistun niemen rannalle sijoitettava selkeytysallas. Kuorimon taustalla on 1970-luvun alkupuolella valmistunut puunnostoon liittyvä rakennus suurine kuljetussiltoineen. Taustalla näkyy 1949 valmistunut ja myöhemmin laajennettu saha sekä sen takana uusi sahalaitos. Kuva 1970-luvun jälkipuoliskolta. Kuva: Toivola, Puusta pehmopaperiin –teoksesta.

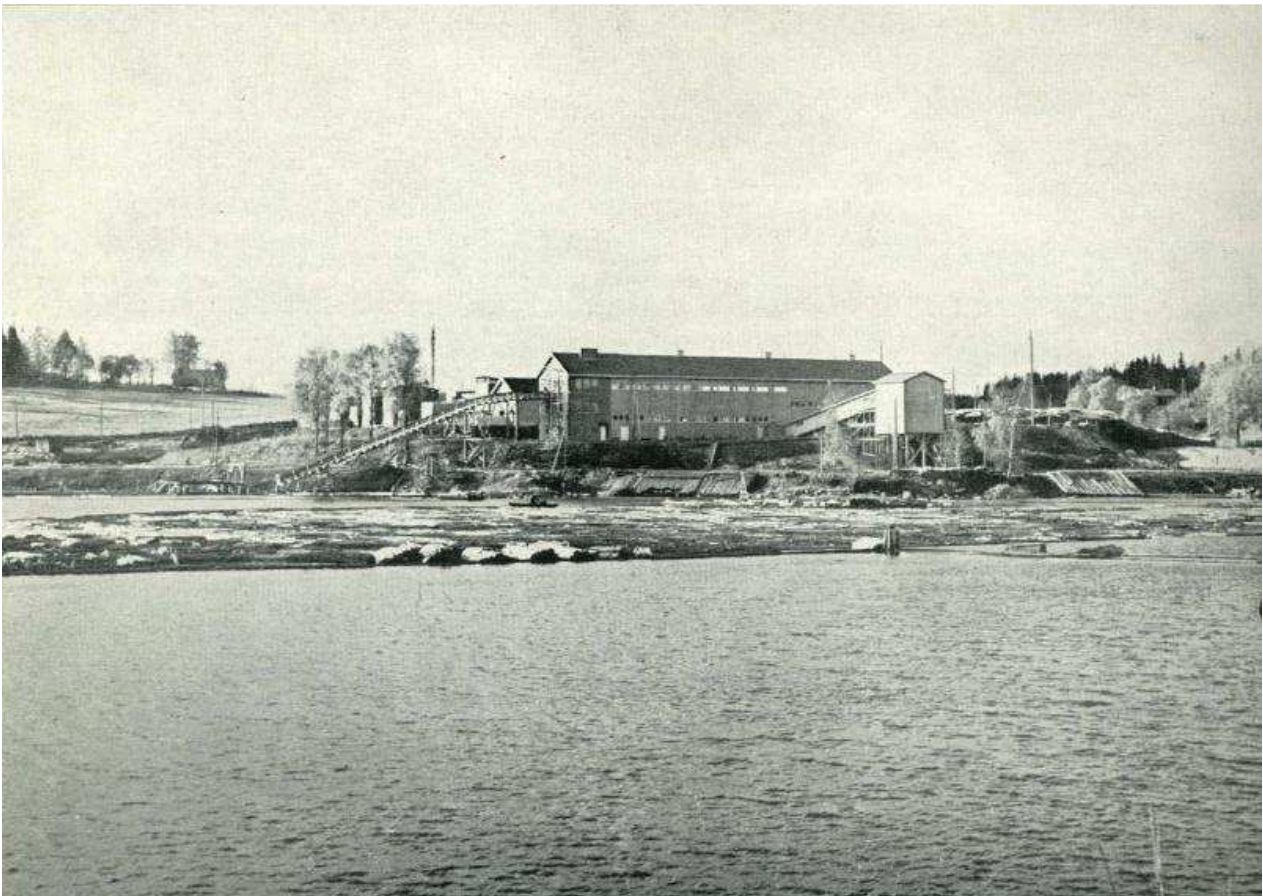
Lintuniemen kuorimon/puunkäsittelylaitoksen toiminta päättyi 1980-luvulla kun Jyränmaan selluloosatehdas suljettiin. 2010-luvulla kuorimon sisätiloja käytettiin konserttitalona kun Tapsan tahdit järjestettiin sen tiloissa. Vuodesta 2011 tiloissa on toiminut Putkiston talohuolto.

Kulttuurihistorialliset arvot:

Rumpukuorimolla on teollisuushistoriallisia, maisemallisia ja arkkitehtonisia arvoja. Rumpukuorimo on hyvä esimerkki valtakunnallisesti merkittävän rakennetun alueen keskeisistä arvoista.

3.2 Sattulan saha ja kyllästämö

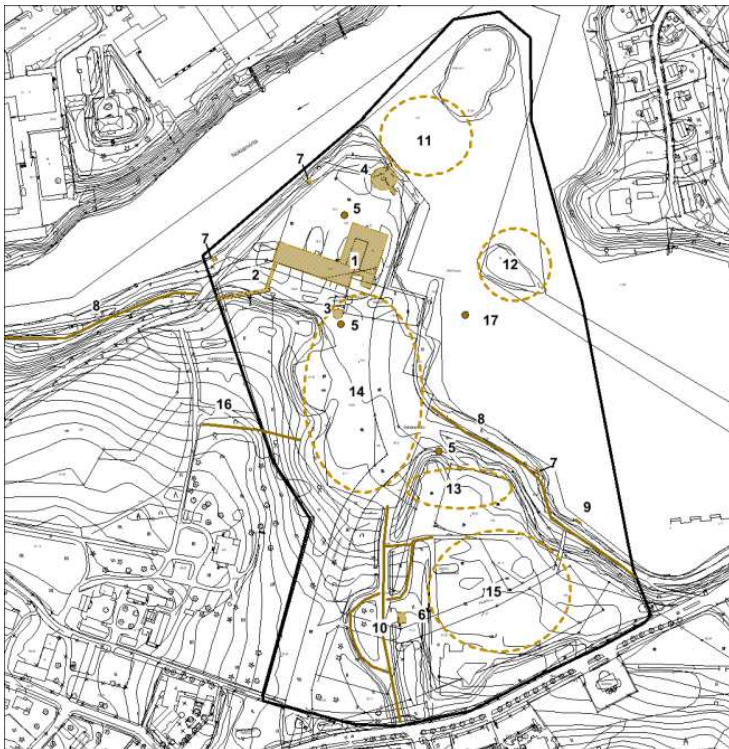
Vuosina 1949 ja 1975 rakennettujen sahojen sekä v. 1954 rakennetun kyllästämön rakennukset purettiin 1990-luvulla. Metsittyneellä saha-alueella on nähtävissä purettujen rakennusten betonirakenteiden jäänteitä maatuovina kasoina sekä asfalttikentän jäänteitä. Sahan rakennuksista on säilynyt vain 1970-luvun pääportin yhteydessä ollut porttirakennus sekä rannassa 1950 rakennettu pumppurakennus. Pienempiä teollisuuskauden rakenteita ovat tukkien puurakenteinen nostoluiska rannassa sekä kolme varastoalueen valaisinpylvästä.

Sattulan saha vanhin rakennusvaihe pohjoispuolelta kuvattuna. Lähde: Kuva: Oy Nokia Ab, vuosikertomus 1949.

3.3 Rakennetun ympäristön arvot

Sahanrannan rakennuksia ja jäänteitä

Rakennukset, rakenteet, tilat

1. Kuorimo 1933-1972
2. Hihnakuuljetin 1972
3. Kääntöpöytä 1972
4. Selkeytysallas 1972
5. Valaisipylväät 1970-l
6. Porttirakennus 1970-l
7. Pumppamorakennuksia 1950-l
8. Teollisuusradan pohja, nyk. kevyen liikenteen väylä
9. Puun nostoluiska 1950-l
10. Tielinjat 1960-l
11. Lintuniemen kanava 1947
12. Yökönsaari 1960-l
13. Sahan ja kyllästämön jäänteitä
14. Kuorimon varastoalue, pistoraiteet 1950-l, asfaltti 1970-l
15. Sahan varastoalue 1950-l, uusi saha 1970-l
16. Kartanon puiston aita/raja
17. Uiton rakenteet, betonipollari

Kaava-alueen teollisuusrakenteet:

Arvoluokka:

1. Rumpukuorimo 1933/1941	I
1. Rumpukuorimon laajennus 1959	I
Rumpukuorimon laajennus ja uudistus 1972	
1. laajennusosa	II
2. hihnakuuljetin	II
3. hihnakuuljettimen kääntöpöytä, graffitit	II
4. selkeytysallas	III
5. valaisinpylväät 3 kpl	III
6. Sahan porttirakennus	III
7. pumppuhuoneet 3 kpl	III
17. Uiton betonirakenne	III

Toimenpidesuosituksset, rakennukset:

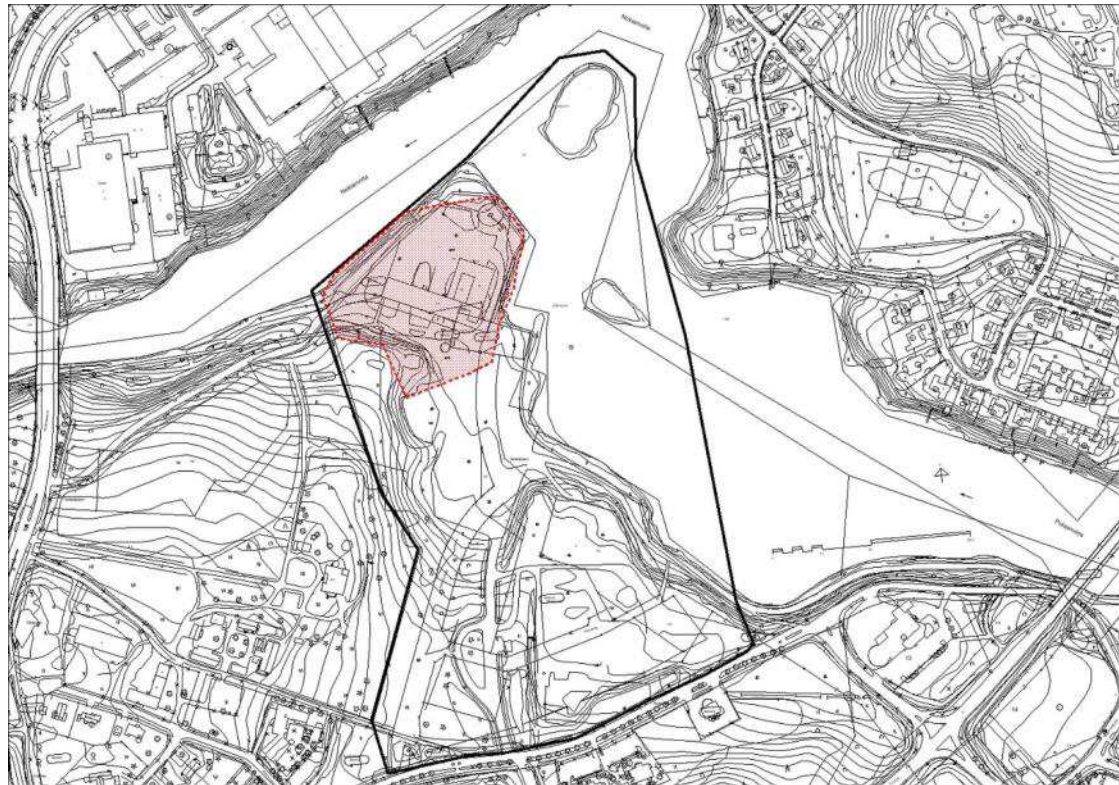
Luokka I Kuorimorakennuksen vanhimmat, vuosina 1933-1959 rakennetut osat tulee säilyttää.

Luokka II Kuorimon nuorin rakennusosa (1972) ja siihen liittyvät hihnakuuljetin ja kääntöpöytä sekä graffitit tulisi säilyttää.

Luokka III Teollisuusmaiseman pienemmät osien, porttirakennuksen, selkeytsaltaan, pumppuhuoneiden, valaisinpylväiden ja uiton betonirakenteiden säilyttäminen on suositeltavaa.

Arvoalue: Lintuniemen rumpukuorimon alue. Rumpukuorimon rakennuskerrostumat 1930-luvulta 1970-luvulle sekä teollisen toiminnan jätteitä. Alueen teollisuusluonne ja asema vesistömaisemassa tulisi säilyttää.

Alue: Lintuniemen rumpukuorimon alue

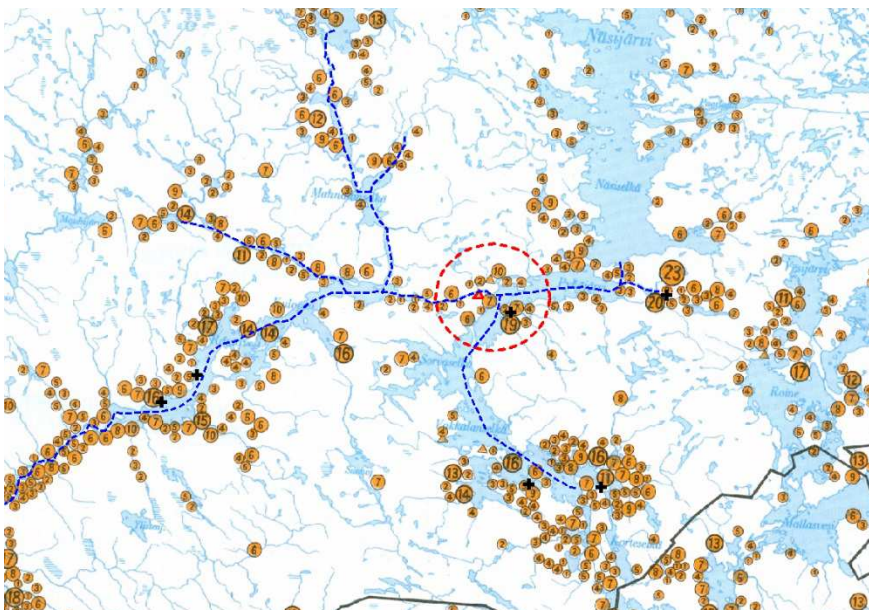
Kartta: Arvoalueen rajaus. Sahanrannan teollisuusmaiseman arvot keskittyvät kuorimorakennuksen ympäristöön, joka on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä sekä maakunnallista maisema-alueita. Kuorimon ympäristö olisi hyvä rajata arvoalueeksi, jossa on nähtävissä teollisuusrakentamista 1930-luvulta aina 1970-luvulle saakka. Rakennuskanta ja teollisuuden jätteet tulisi säilyttää kokonaisuutena.

4 Nokianvirran historiallinen maisema

Huolimatta kaupungistumisesta Nokian maisemaa hallitsevat edelleen Nokianvirta, Pyhäjärvi ja niitä rajaavat harjujaksot, jotka lännempänä sijoittuvat Nokianvirran varrelle tiiviisti, jyrkkinä rinteinä. Nokianvirran suulle sijoittuneet alavat, aikaisemmin peltoina olevat alueet ja niiden kylät ovat kadonneet suurelta osin 1860-luvulla aloittaneen teollisuusyhdyskunnan ja erityisesti teollisuuden murroksen jälkeen, 1960-luvulla merkittävästi laajentuneen asutus- ja palvelutaajaman sekä liikenneväylien alle. Vanhan asutuksen ja sen elementtien yhteys vesistömaisemaan on suurelta osin katkennut.

Nokian nykyistä taajamaa hallitsivat pitkään Nokian ja Viikin keskiajalla perustetut säterikartanot. Osaksi taajamarakennetta sulautuneet kartanot sijaitsevat edelleen Nokianvirran suulla, veden vastakkaisilla puolilla. Kartanoilla oli lisäksi aputiloja ja omistuksia ympäristössä, jolloin ne hallitsivat huomattavaa osaa Nokianvirran maisemaa. Keskiaikaisia elementtejä on lisäksi vanha Ylä- ja Ala-Satakuntaa yhdistänyt maantie, Laidetie, jonka linjaus seurasi vesistöä rajaavia harjuja ja Kokemäenjokea. Nokialla tielinja kulki Nokianvirran pohjoispuolella harjun juurella nousten nykyisessä keskustassa ylös harjulle. Peltojen ympäröimä harju oli 1800-luvulla suosittu näköalapaikka, josta aukesivat näköalat Pyhäjärvelle ja Nokianvirralle. 1830-luvulla harjun itäpähän rakennettiin C.L. Engelin suunnittelema Nokian kirkko. Näköalat vesistöön alkoivat supistua 1800-luvun jälkipuoliskolla tehtaiden vallatessa Nokianvirran ranta- maisemaa. Teollisuustoiminnan lisäksi yhtiöllä oli pitkään huomattavaa maataloustoimintaa ja sosiaalista rakennustoimintaa. Maaseutumaisemaan sijoittuneet tehtaat rakensivat ympärilleen teollisuutta palvelevan yhdyskunnan palveluineen taatakseen tehtaan tarvitseman työvoiman. Maatalouden vahvan aseman vuoksi maiseman kaventuminen olikin hidasta aina 1960-luvulle saakka, Nokia Ab oli kunnan suurin maatila aina 1950-luvulle saakka. Yhteiskunnallisten olojen rauhoittuessa ja kehittyessä 1960-luvulla, on maiseman muutos ollut nopeaa. Kehittyneessä yhteiskunnassa toimiva Nokia yhtiö luo puu 1970-luvulla maataloustoiminnastaan, jolloin kartanon pellot vapautuvat taajamarakentamisen käyttöön ja rantaniityt alkavat metsittyä.

Nokian kartanon ja kappelin sijainti keskiajan lopun kyläasutuksessa

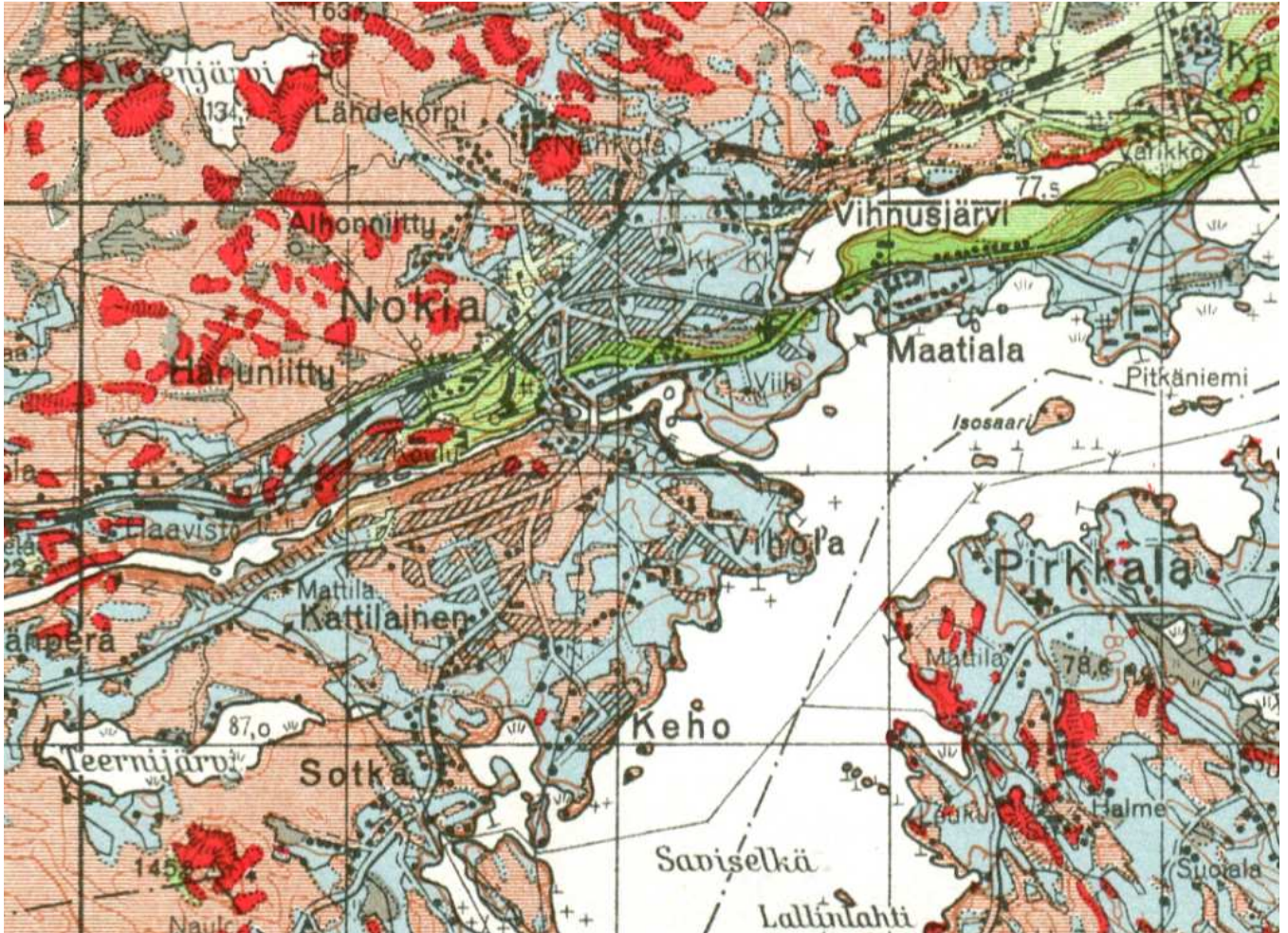

Kartamerkinntät: Sinisellä katkoviivalla on korostettu Kokemäenjoen ja sen latvavesien reittejä. Punaisella kolmiolla on merkitty Nokian kartano, sen lisäksi historiallisia kartanoita olivat Viiki, Laukko, Tottijärvi, Vääkysy ja Liuksiala. Mustalla ristillä on merkitty tämän ajan kirkot eli nykyiset Tyrvään, Karkun, Messukylän, Vesilahden ja Lempäälän kivikirkot tai sakastit. Kartta: Suomen asutus 1560-luvulla, kartan merkinnät Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto.

Nokian kartano sijoittuu maiseman solmukohtaan, jossa Nokianvirta yhtyy Pyhäjärveen. Kartano on Nokianvirran etelärantaa seuraavan metsäharjan-

teen päässä, josta oli hyvä näkyvyys peltojen yli Pyhäjärvelle ja Emäkoskelle. Kartanon pihapiiristä tunnetaan keskiajan lopulla rakennetun kappelin lisäksi esihistoriallisia löytöjä.

Nokian maaperä

Maataloustoiminnan ja kyläasutuksen sijoittumisen määrittä historiallisen ajan alkupuolella maaperän koostumus ja topografia. Ensimmäiset pellot olivat pieniä rinnerelloja, joita laajat niittyalueet ympäröivät. Pellonraivaus jatkui vuosisatoja, aina jälleenrakennusaikaan saakka. Kartassa sinisellä merkittyjen rantojen ja alavien alueiden savi- ja hiesualueet muodostavat maatalouden mahdollisuudet ja leviämisen. Maataloustoiminnan ulkopuolelle jäävät mäki-alueet, joiden maaperä on karkeaa moreenia, harjuja tai kallioita, jotka on merkitty karttaan ruskealla, vihreällä ja punaisella. Historiallinen asutus, kylät ja kartanot keskittyivät viljelykelpoisten alueiden yhteyteen, usein maisemaan liittyvien viljelyyn kelpaamattomien moreenisaarekkeiden päälle, joilta oli hyvä näköala tai yhteys vesiin. Kylät olivat tiiviisti rakennettuja, talojen siirtyminen pois kylästä käynnistyy vasta 1750-luvulla aloitetun isonjaon jälkeen. Vihreällä on merkitty harjujaksot, jota historiallinen Laidetie seurasi. Lähde: Maaperäkarta v. 1959

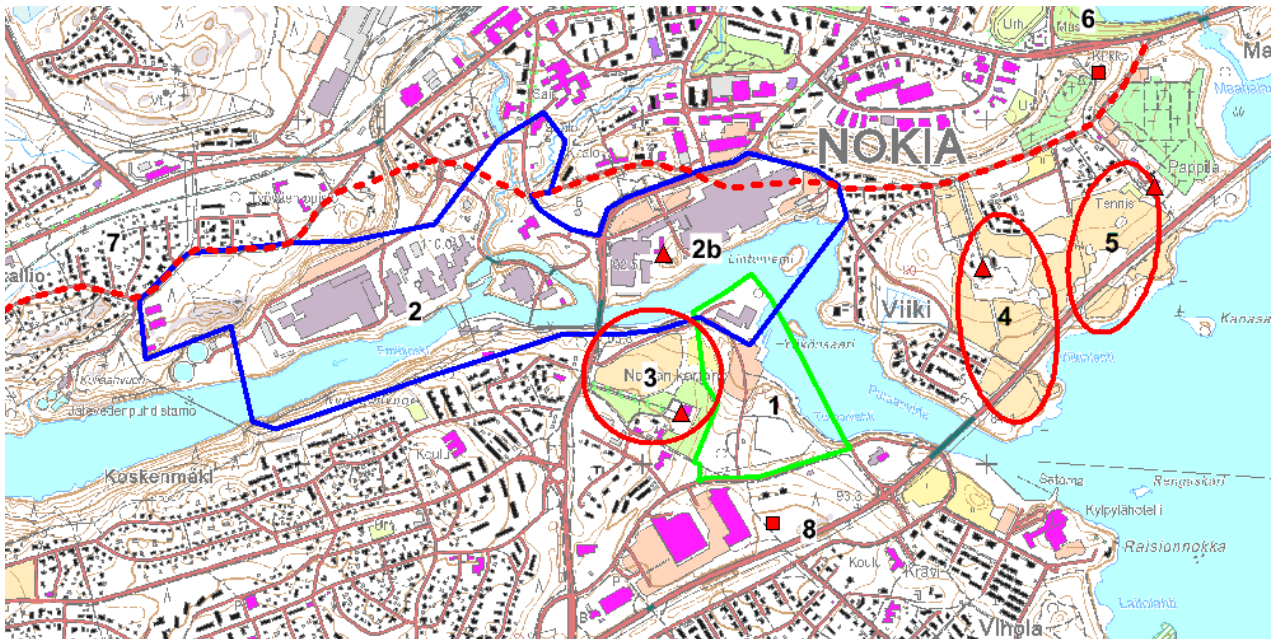
Nokian kartanosta ensimmäinen maininta on vuodelta 1505, jolloin Maskun kihlakunnantuomari Didrik Hannunpoika myi Iso- ja Vähä-Nokian tilat Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomarille Jeppe Volmarinpojalle. Kartanoon liittyy paljon legendatietoa, se on liitetty tarumaiseen Matti Kurkeen. Tutkimuksissa on esitetty että kartano olisi mahdollisesti kuulunut 1400-luvulla Turun piispalle, johon kartanon puistoon sijoittuvat kappelin rauniot voisivat liittyä. Sijaintinsa ja huomattavan koskiosuuden puolesta kartano sopisi Ylä-

Satakunnan piispantilat käsittäneen kartanoläänin keskukseksi, jossa piispa saattoi levähtää. Kartanoiden, Laidetien, Pirkkalan keskiaikaisen kirkon ja vahvan kyläasutuksen mm. Pirkkalankylä, perusteella Pyhäjärven ja Nokianvirran solmukohta muodosti keskiajalla Suur-Pirkkalan keskustan. Nokialla kohtaavat myös vuodenvaihteessa 1596/1597 Nuijasodan kapinalliset ja Flemingin miehet.

Nykyisen Nokian kaupungin synnyttänyt Nokiavirran teollistuminen alkoi 1870-luvun alkupuolella kun Fredrik Idestam osti Nokian kartanon sekä Jyränmaan tilan perustamalleen yhtiölleen. Emäkosken partaalle rakennettiin puuhiomo ja paperitehdas. Vähän myöhemmin kartanoon liitettiin lisää lähitiiloja, jolloin yhtiöstä tuli alueen suurin maanomistaja, joka helpotti yhtiön rakennustoimintaa. Yhtiölle kuuluva Nokian kartano oli aina sotien jälkeiseen aikaan saakka kunnan suurin maatila, jolla oli peltoa 140 hehtaaria, navetassa yli 100 lehmää ja suuret kasvihuoneet. Toinen Nokianvirran teollisuuslaitos, Nokian kumitehdas aloittaa 1903 Emäkosken pohjoisrannalla Viikin kartanon mailla. 1900-luvulla alati kasvavat tehdaslaitokset ja niiden varastoalueet laajenevat hallitsemaan Emäkosken ohella Nokianvirran suuosan maisemaa. Erittäin Nokia Ab:n puunjalostustehtaiden puun tarve näkyy Nokianvirran suuosassa varastoalueina, uittotoimintana ja Lintuniemen kuorimona ja sotien jälkeen sahana. Tehtaat osallistuvat myös yhdyskunnan rakentamiseen rakennuttamalla asuntoja ja palveluita.

Teollisuus on muokannut syvässä notkelmassa virtaavaa jokilaaksoa voimakkaasti. Teollisuutta edeltänyt koskenperkaus aloitetaan jo 1700-luvulla ja sitä jatketaan 1800-luvulla. Teollisuus tuo koskiin padot ja 1970-luvulla rakennettu Melon voimalaitos muuttavat aikaisemmin hyvin pitkän koskiosuuden lopullisesti patoaltaaksi. Nokianvirrasta on käytetty aikaisemmin nimeä Mäkijoki sen useita kilometrejä pitkän koskiosuuden vuoksi. Nykyisin koko Pyhäjärven ja Rautaveden välinen 20 metrin putouskorkeus on Melon voimalan luona. Sahanrannassa teollisuuden muutoksia ovat Lintuniemen katkaisu 1947 sekä rantojen ja Yökönsaaren muokkaaminen 1960-luvulla. Rantapeltojen tasaaminen varastoalueiksi ja maaleikkaukset ajoittuvat myös sotien jälkeiseen aikaan. Nokianvirran puunjalostusteollisuuden rakentaminen laajenee aina 1970-luvulle, jonka jälkeen alkaa supistuminen prosessien muuttuessa ja toiminnan keskittyessä. Teollisuustoiminnan hiipuessa ja muuttuessa Nokianvirran maisemasta katoavat puunkuljetuksen merkit ja puuvarastot ja tilalle tulevat rantojen metsittyminen. Maatalous menettää merkityksensä yhtiön toiminnassa 1960-luvulla, jolloin yhtiö alkaa luopua maaomaisuudestaan ja pelot alkavat muuttua taajama-alueiksi. rantamaisema alkaa kasvillisuuden sulkeutua ja Nokian ja Viikin kartanoita ympäröineen maatalousmaiseman merkit katoavat ajan kasvavan liikenne- ja taajamarakentamisen alle.

Kaava-alue ja Nokianvirran historialliset elementit tammikuussa 2016.

1. Aluerajaus, Sahanranta. 2. RKY-2010, Nokianvirran teollisuusalue, teollisuusrakentamista 1860-luvulta 1970-luvulle. 2b Kumitehtaan isännöitsijän asunto 1924 W.G. Palmqvist. 3. Nokian kartano ja viljelymaisema, päärakennus 1963, ark. Woldermar Baeckman. 4. Viikin kartano ja viljelymaisema, päärakennus 1780, 5 Nokian pappila ja viljelymaisema, 6. Nokian kirkko 1837, ark. C.L. Engel. 7. Laidetie, vanha Ulvila-Tammerkoski tielinja. 8. Nuijasodan muistomerkki 1933, Gabriel Engberg, Tampereen historiallinen seura.

Nokianvirran historiallinen asutus- ja maatalousmaisema on supistunut taajamamaiseman sisään pieniksi fragmenteiksi. Laidetien linjaus näkyy nykytiestössä lähinnä paikoitellen ja näkymät tieltä vesistöön ovat suurelta osin kadonneet. Nokianvirran maisemassa yhtenäisimmän kokonaisuuden muodostaa pääosin 1860-1970-lukujen välillä rakentunut teollisuusmaisema, joka sekä on kärsinyt teollisuuden ja maatalouden päättymisen sekä taajamarakentamisen nousuun liittyvistä kasvillisuuden lisääntymisestä Nokianvirran rantamaisemissa. Nokianvirran teollisuusmaiseman rakentaminen on jatkunut kumitehtaan (Nokian renkaat) toimesta aina 2000-luvulle saakka.

Nokianvirran yläjuoksun maiseman kehitys kartoilla 1780-2015

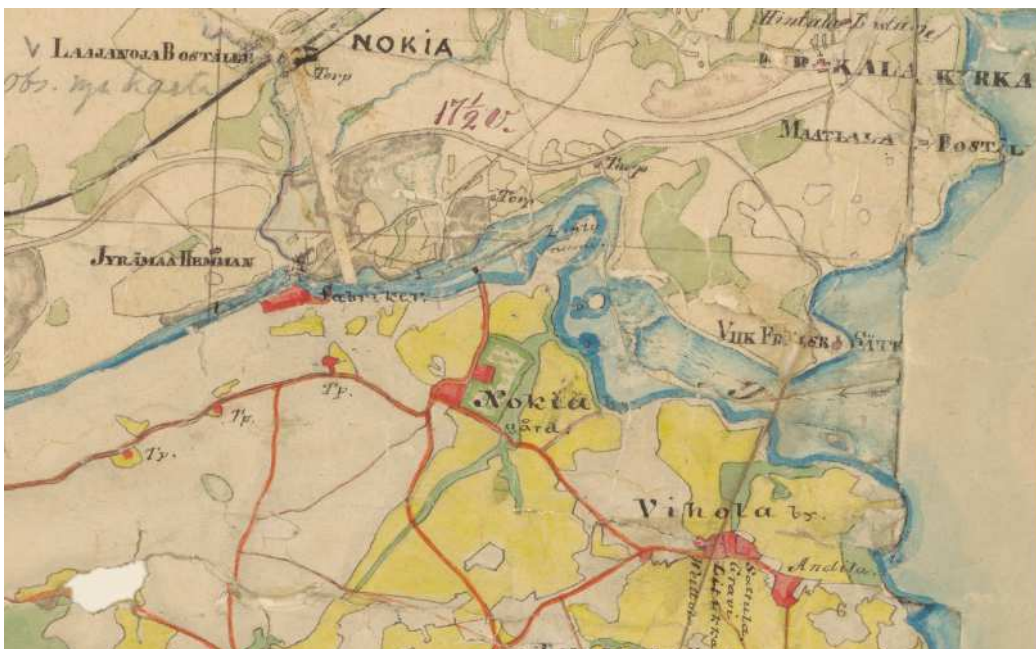
Pitäjänkartta 1780-luku

Vanhoja pitäjänkarttoja edustava 1780-luvun kartta antaa hyvän lähtökohdan historiallisen luonteesta ja rajoista. Vesistöön ja harjuun rajautuvat savimaat on raivattu jo laajoiksi pelloiksi. Kylät sijoittuvat nyt peltojen yhteydessä oleville harjanteille. Maisemaa hallitsee rantapeltojen, kylien, kartanoiden ohella luonnonelementit, Nokianvirta ja Pyhäjärvi sekä harju muodostelma, jota historiallinen Laidetie seuraa. Nokianvirran luonne on kartan mukaa hyvin eri-

lainen, ensimmäiset koskipaikat ovat heti virran suuosassa. Nokian kartanolle saavuttiin tällöin nykyisen Jyränmaan länsipäästä, jonka ylityspaikka antoi lähikylälle Lauttala -nimen. Nokianvirran ylitys oli tällöin Jyränmaan kautta. Kartta: Ehrenström 1781, KA.

Pitäjänkartta 1840-/1890-luku

Pitäjänkartta v. 1840/1890-l. Pitäjänkarttoja laadittiin 1840-luvulta alkaen. Kartat tehtiin pienentämällä 1700-luvun lopun isojakokarttoja, joten kartat esittivät usein tilannetta 1700-luvun lopulla. Karttoja päivitettiin 1890-luvulla, mutta työ saattoi kohdistua vain pieneen osaan karttaa. Yllä Nokian pitäjänkartta 1840-luvulta, joka näkyy Nokianvirran pohjoispuolen vaaleina vä-

reinä. Nokianvirran eteläpuoli ja rautatie edustavat kartan 1890-luvun päivitystä. Nokian kartanolle saapuminen oli tällöin sen pohjoispuolella olevan lauttayhteyden kautta. Kartanolta tie jatkui edelleen Koskenmäen suuntaan. Tämä reitti korvasi 1800-luvulla vanhemman Jyränmaan kautta kulke-
neen reitin. Ensimmäinen Emäkosken ylittävä silta rakennettiin 1893. Pitäjänkartta KA.

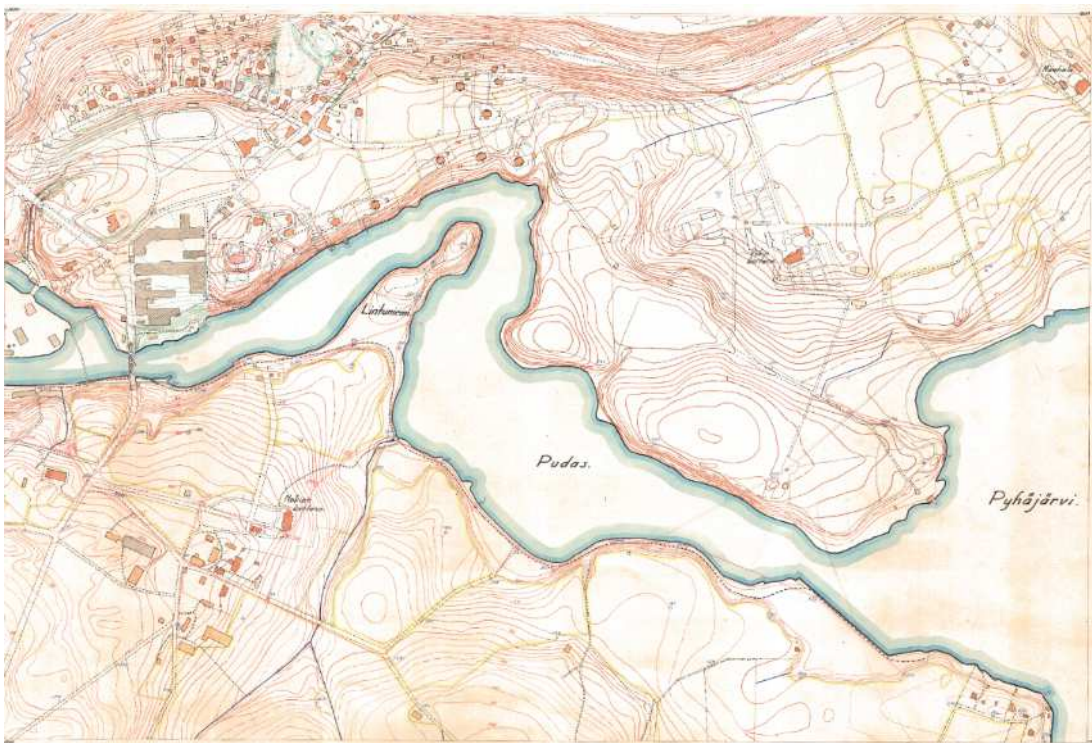
Yleiskartta 1920-luku, kartanoita, tehtaita ja peltoja

1900-luvun alkupuolella tehtaiden ja rautatien vaikutus asutuksen vahvistumiseen näkyy hyvin. Maisema on kuitenkin edelleen vahvasti agraarinen. Ihmisten ja tehtaiden kosketuspinta maatalouteen oli hyvin vahva. Vanha Laidetie muodostaa edelleen yhdyskunnan selkärangan, keskusta toreneineen on sijoittunut kumitehtaan pohjoispuolella olevalle harjulle. Nokianvirran suuosan maisemaa hallitsevat Nokian, Viikin kartanot sekä Maatiala, seurakunnan pappila. Karttaan ei ole merkitty kapearaiteista rautatietä, joka tällöin ulottui tehtaalta Lintuniemeen ja edelleen nykyisen

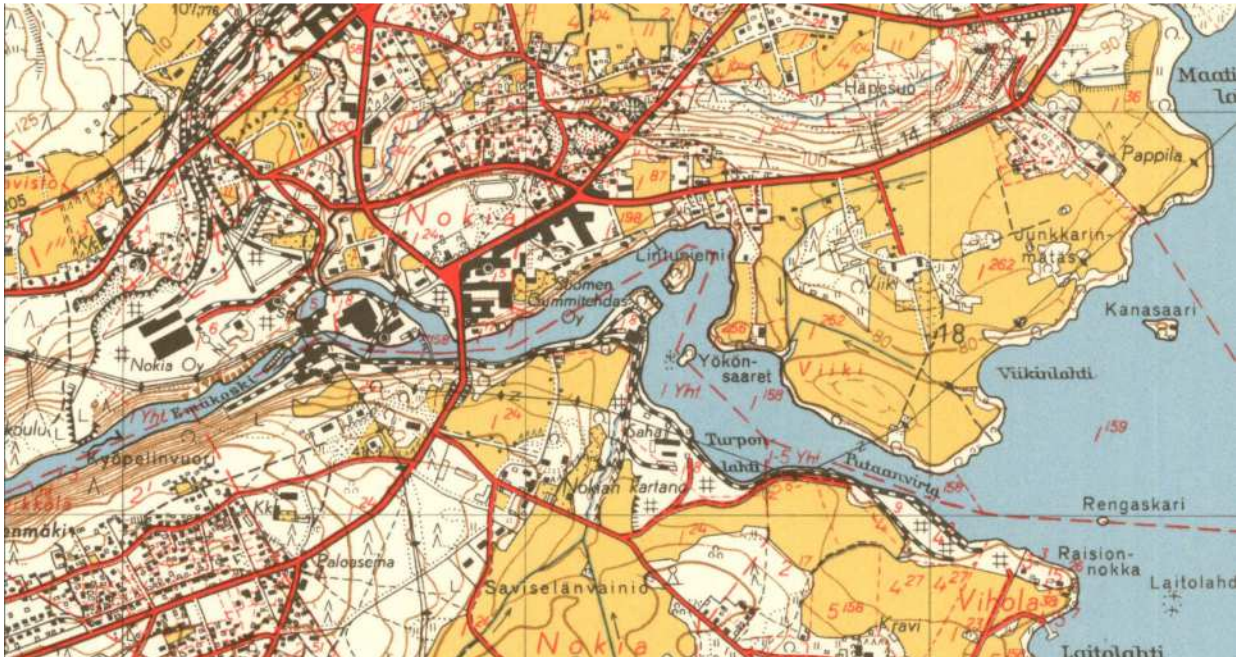
kylpylän paikkeille.

Nokian kauppalan kartta 1930-luku

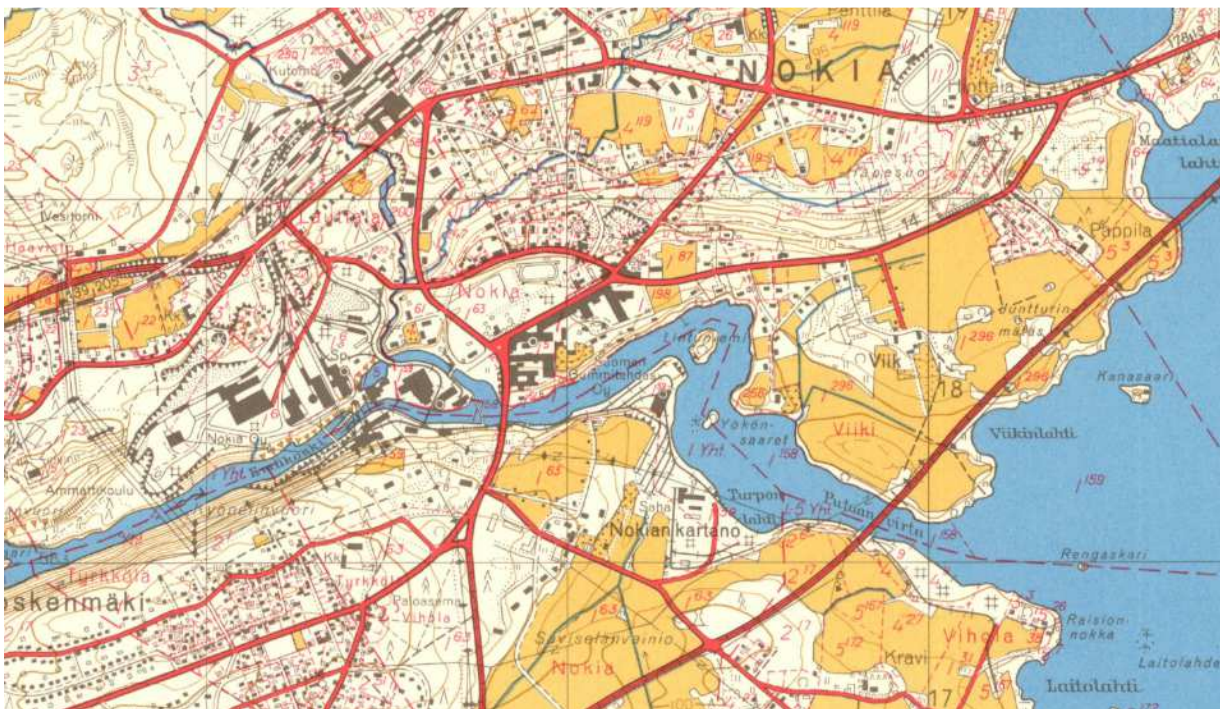
Kauppalan perustaminen johti alueen kaavoitustarpeeseen. Ennen kuorimon rakentamista tehdyssä kartassa näkyy rantaa seuraava katkoviiva, joka päättyy nykyisen kylpylän paikkeilla olevalle tehtaan varastoalueelle, jonka rantaa on täytetty sataman rakentamiseksi. Sahanrannan maisemaa hallitsevat pellot.

Peruskartta 1954

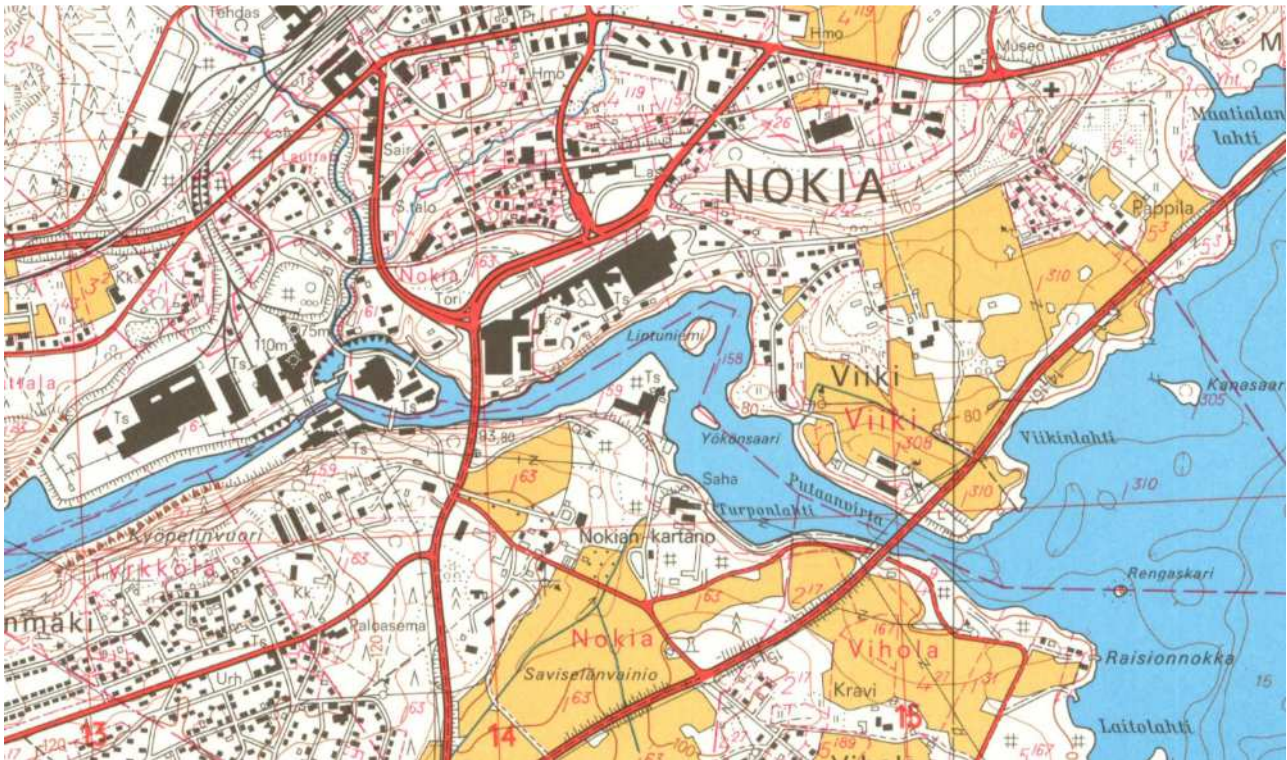
Rantaa seuraava rautatie ja puutavaran varastoalueet näkyvät hyvin Nokianvirran etelärannalla. Sotien jälkeinen aika oli suurta muutosta Sahanrannalle, Lintuniemen kanava, Sattulan saha ja kyllästämö rakennettiin vuosina 1947-1954. Kartanon pellot ovat edelleen laajat, pihapiirin lounaispuolelle rakennettiin sotien jälkeen tehtaan virkailijoille asuntoja.

Peruskartta 1961

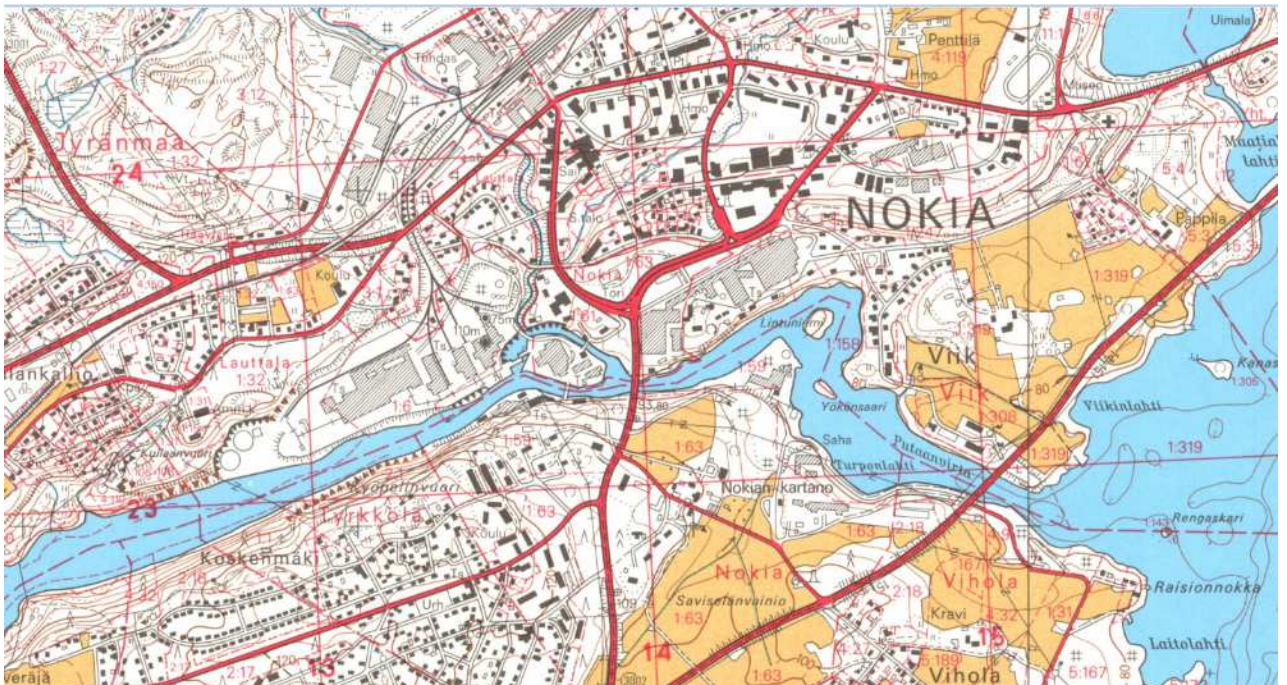

Suuria maisemanmuutoksia ja tulevan kehityksen tukipilareita oli 1950-luvun jälkipuoliskolla valmistunut Turuntie, valtatie 12, joka nykyaikaiseen tapaan ohitti kauppalan etäältä. Samoin kuin rautatie, tielinja tulisi vähitellen vetämään puoleensa asutusta ja kauppoja. Nokian kartano on edelleen toimiva maatila, joka tuottaa elintarvikkeita yhtiölle.

Peruskartta 1975

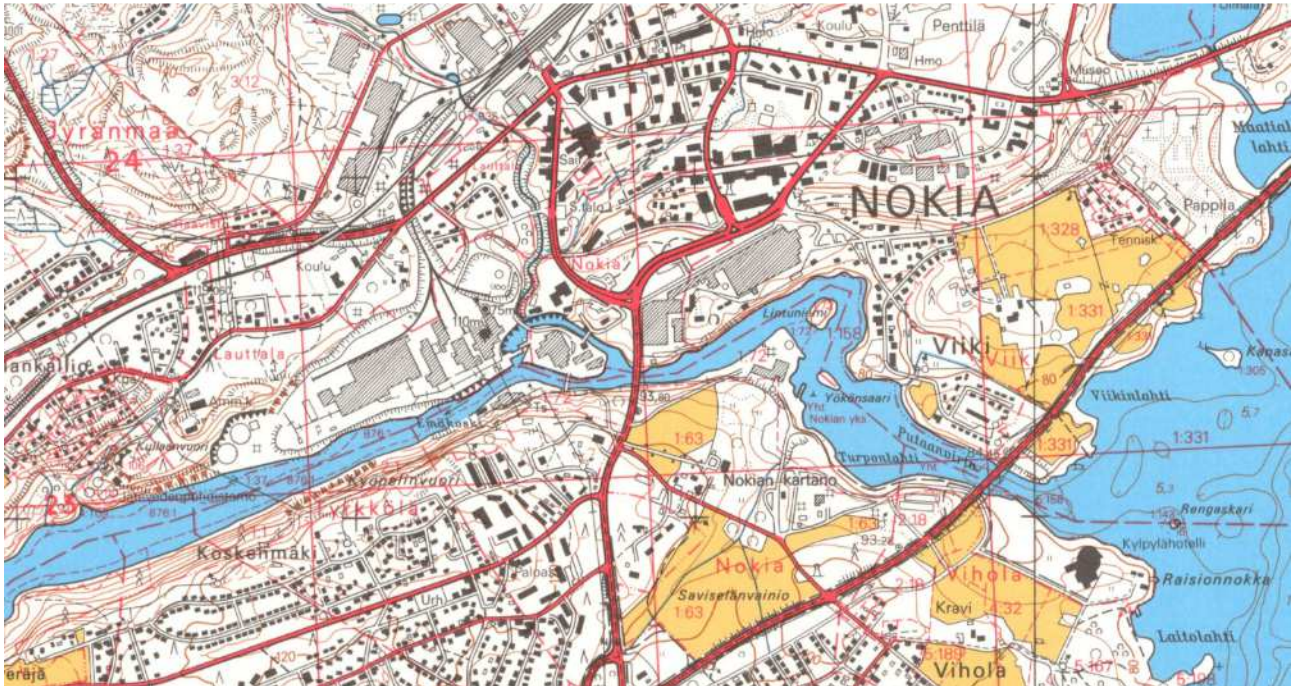

Peruskartta 1980

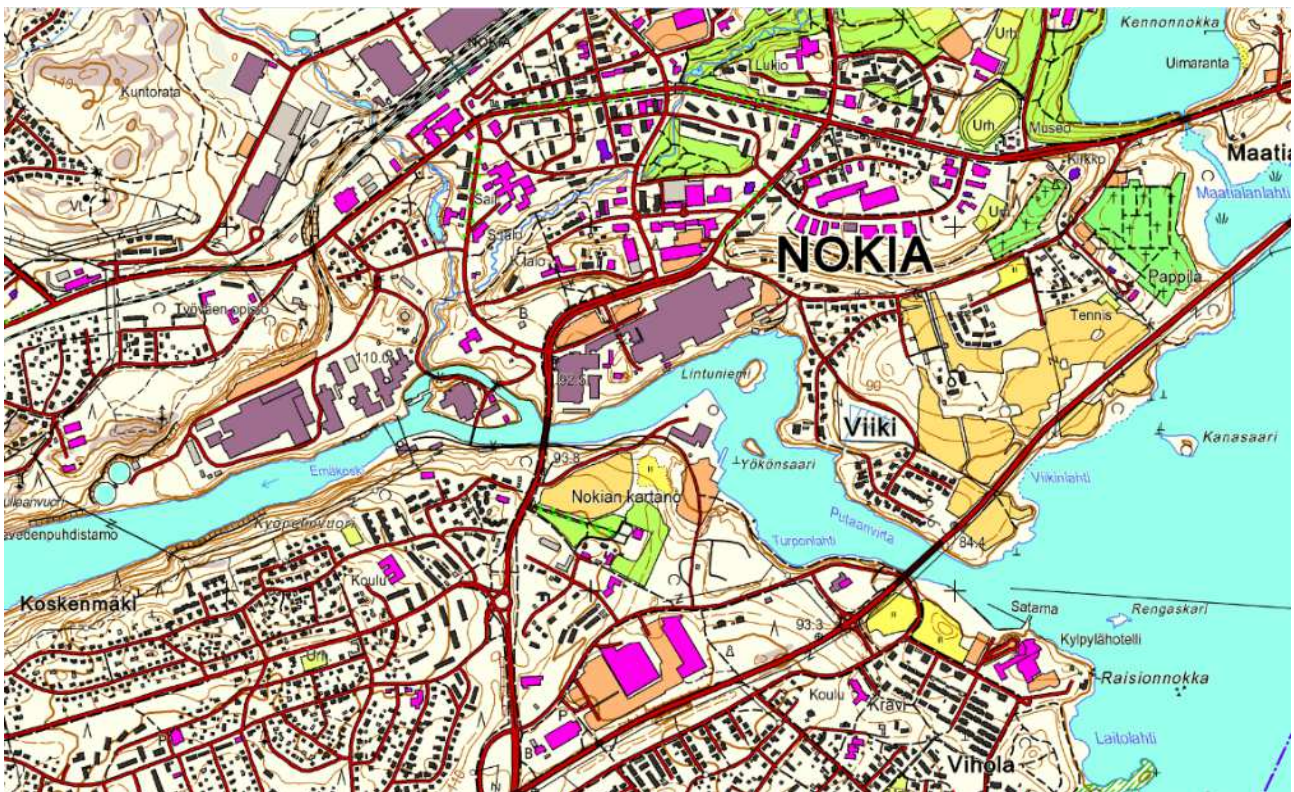

1960- ja 1970-luvulla teollisuuden tilantarve ja tuotanto kasvavat, joka näkyy uusina, mittakaavaltaan suurikokoisina tehdasarakennuksina. Uusia julkisivumateriaaleja ovat teollisesti valmistetut rakennuslevyt ja elementit, joskin vanhojen teollisuustilojen yhteyteen rakennetut laajennukset saavat edelleen julkisivukseen perinteisen punatiilen. Autojen määrä kasvaa, joka näkyy tieverkon aseman vahvistumisena maisemassa. Nokianvirta menettää koskiluonteensa lopullisesti kun Melon voimalaitos valmistuu 1971. Nokianvirran suulla peltomaisema alkaa vähitellen supistua maatalouden menettäessä asemansa ja kaupungin kasvaessa.

Peruskartta 1991

Peruskartta 2015

Elintaso nousee 1980-luvulla, joka näkyy rakentamisessa. Teollinen toiminta tulee murroksen aikaan, sulfittiselluloosan valmistaminen päättyy, jolloin myös Lintuniemen kuorimo suljetaan. Samoin käy sahalle ja kyllästämmölle. Teollisuus- ja maataloustoiminnan supistuminen sekä päättyminen mahdollistavat Nokia -yhtiölle maaomaisuuden myynnin, Nokianvirran peltojen tilalle tulee kartanon ympäristöön pienasutusta, kerrostaloja vähittäiskauppoja sekä Nokian kylpylä ja panimo.

Nokianvirran nykyiset maisema-arvot nojaavat Sahanrannassa ja ympäristössä vahvasti teollisuuden asemaan. Vanhasta, vuosisatoja kestäneestä viljelymaisemasta on säilynyt lähinnä pieniä paloja, lähinnä kartanoiden pihapiirien yhteydessä. Nokianvirran maisemassa pelloilla tai edes avoimilla tiloilla ei ole juurikaan merkitystä. Teollisuuden ja maatalouden 1960- ja 1970-luvuilla tapahtuneen päättymisen jälkeen avoimet ranta-alueet ovat metsittyneet ja ne ovat osin siirtyneet taajamarakentamisen piiriin.

Kuvat: Yläkuvassa Nokianvirran suuosaa vuonna 1949 Sattulan sahalta kuvattuna. Alla samasta suunnasta syyskuussa 2015 otettu kuva. Vanha kuva Nokia Oy:n v. 1948 vuosikertomuksesta.

5 Arkeologinen tarkkuusinventointi

Tausta

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy teki syksyllä 2015 arkeologisen tarkkuusinventoinnin Nokialla, Nokian kartanon päärakennuksen koillispuolisella alueella, Putaanvirran rannassa, Sahanrannan kaavamuutosalueella. Inventoinnista vastasi arkeologi (FM) Kirsi Luoto, ja se suoritettiin 21.-24.9. välisenä aikana. Alueen länsiosaan tehtiin vielä täydentävä tarkastus 8.12. Tarkkuusinventoinnin apulaistutkijana toimi arkeologi (FM) Janne Rantanen, lisäksi mukana kentällä oli rakennustutkija, FM Jari Heiskanen.

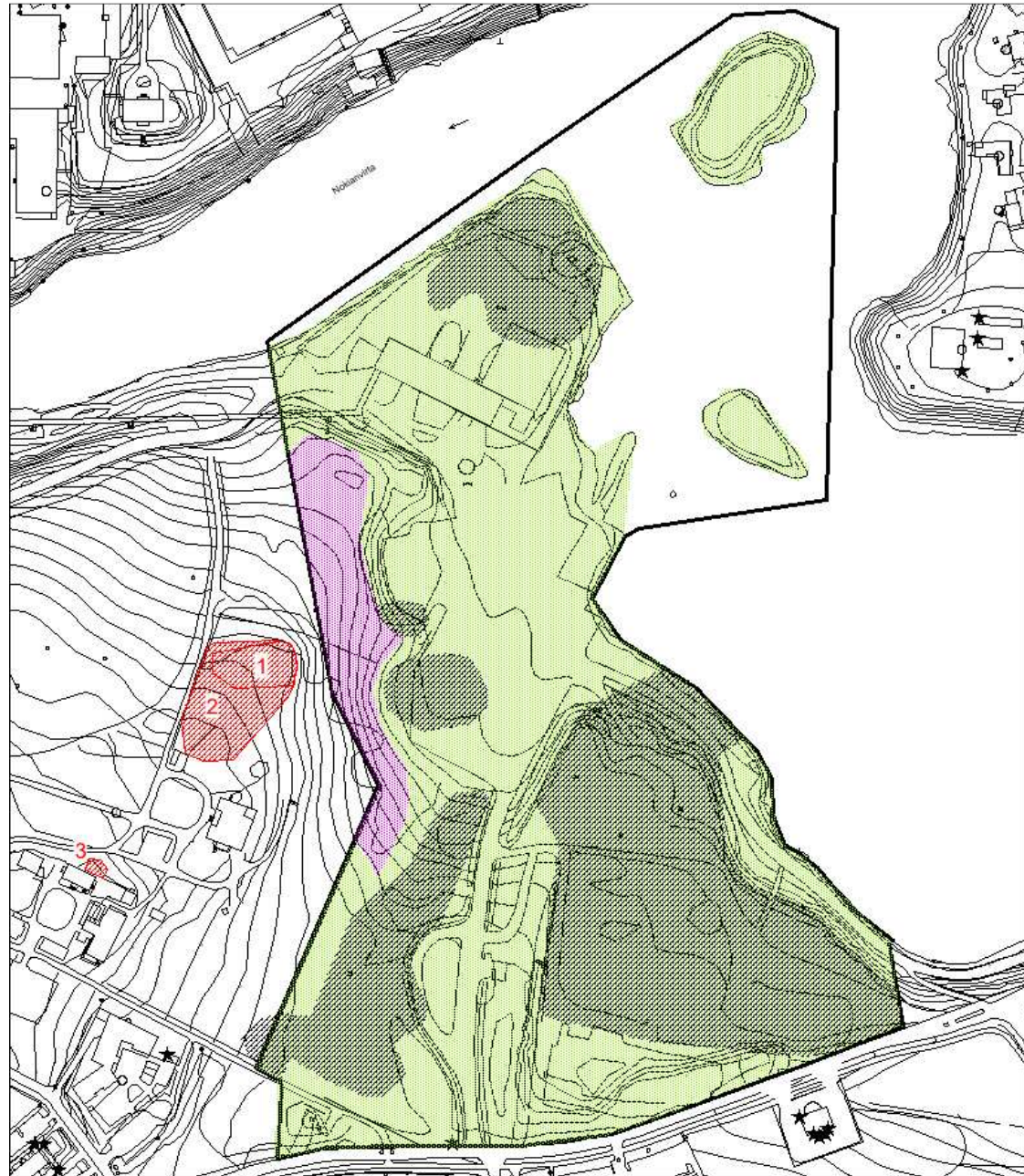
Arkeologisen tarkkuusinventoinnin lähtökohtana oli Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto (DIAR: 112/2015), jossa maakuntamuseo määrittelee perusteet arkeologiselle inventoinnille. Lausunnossa kerrotaan Nokian kartanohistoria palautuvan jo keskiajalle, ja että kartanon ympäristö on mahdollisesti ollut vuoden 1596 lopulla Nuijasodan tapahtumapaikkana. Kaava-alueella on ollut 1700- ja 1800-luvun alun karttojen perusteella tiestöä, ja kaava-alueella on sijainnut teollisuushistoriaan liittyvä kapearaiteinen rautatie. Lausunnon mukaan suunnittelualueen teollinen menneisyys huomioiden voi alueella olla myös muita teolliseen tai muuhun historiaan liittyviä rakenteita, ja siellä on voinut olla rautakauden ja kivikauden asutusta. Asemakaava-alueen länsiosan rajalla sijaitsee Nokian kartano Nokiankivi/ Nokian kappelinpaikka -niminen kiinteä muinaisjäänös. Tarkkuusinventoinnin yhtenä tarkoituksena oli tutkia koekuopin, jatkuuko muinaisjäänösalue kaava-alueen puolelle.

Metodit

Tarkkuusinventoinnin ensimmäisessä vaiheessa koko kaava-alue lähiympäristöineen käytiin läpi silmämääräisesti havainnoiden. Havainnointia tehtiin yhteistyössä rakennustutkija Jari Heiskanen kanssa, mikä mahdollisti paremmin alueella sijainneiden nuorempien rakenteiden jäännösten erottelun siellä mahdollisesti sijaitsevista vanhemmista jäännöksistä. Silmämääräisen havainnoinnin yhteydessä liikuttiiin kaavamuutosalueen ulkopuolisista alueista muun muassa nykyään saarena olevassa Lintuniemessä ja virran keskellä sijaitsevassa Yökönsaarella. Havainnoinnin tavoitteena oli havaita ja tunnistaa alueella mahdollisesti sijaitsevat maanpäälliset kiinteät muinaisjäänökset. Toisena tavoitteena oli arvioida alueen myöhemmän maankäytön vaikutusta alueen arkeologiseen potentiaaliin.

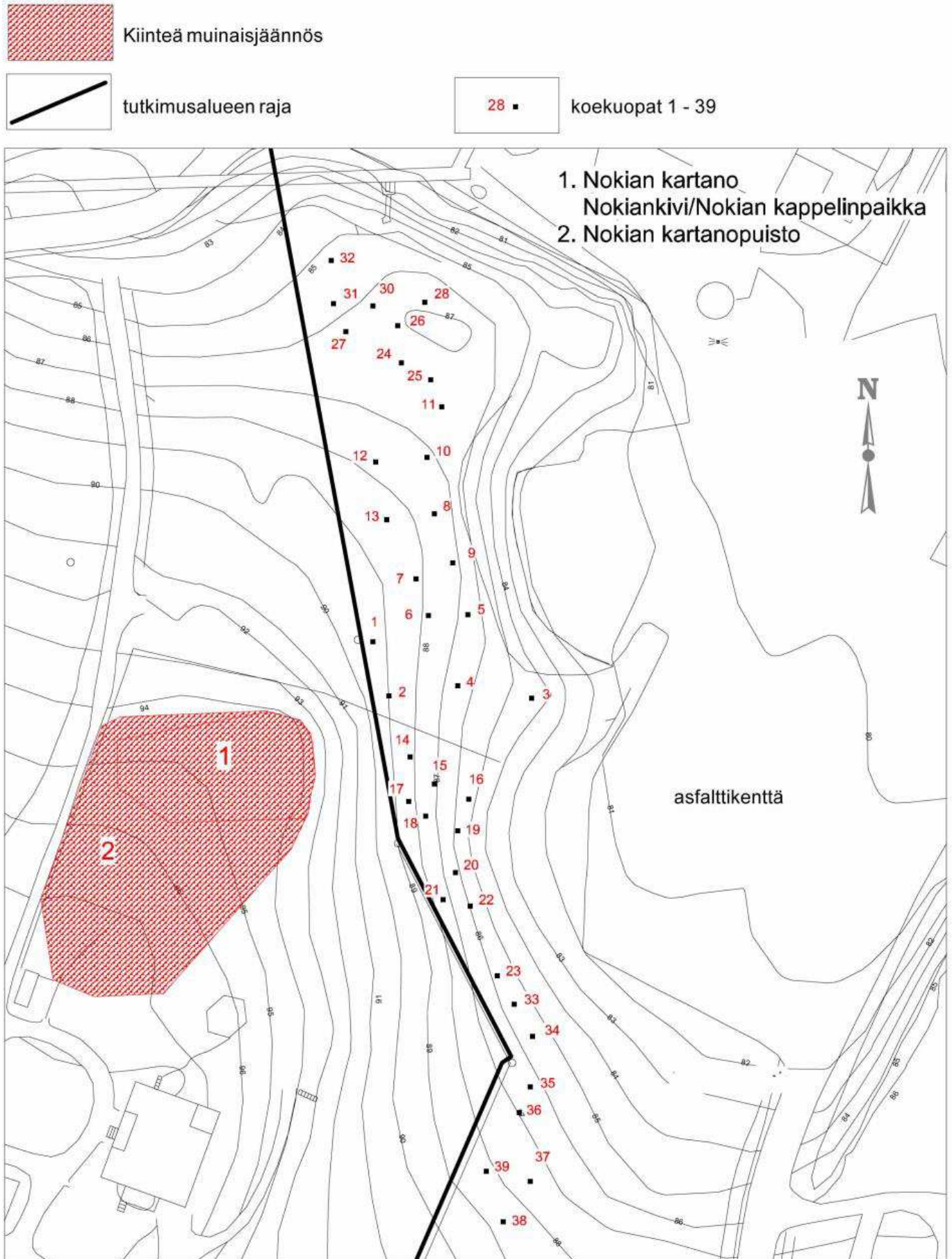
Pöyry Oy:n tekemän ja kaava-alueen koskevan pilaantuneiden maiden raportin perusteella suuri osa kaava-alueen maannoksesta oli jollakin tasolla pilaantunutta. Mikäli pilaantuneiden maiden alueella olisi ollut syytä suorittaa koekuopitusta tai muita maahan kajoavia toimenpiteitä, olisi turvallinen työskentely vaatinut erityisiä suojaustoimenpiteitä, kuten mahdollisia hengityssuojaimia ja suojavaatetusta. Silmämääräisen havainnoinnin tavoitteena oli siis arvioida pilaantuneiden maiden alueiden arkeologista potentiaalia eli lähinnä sitä, kuinka paljon alueen myöhempi maankäyttö oli tuhonnut alueen luontaisia maakerroksia, ja voisiko pilaantuneiden maiden alueella mahdollisesti sijaita kiinteitä muinaisjäänöksiä. Arkeologisen potentiaalimäärittelyssä käytettiin apuna myös arkistomateriaalia, kuten aluetta kuvaavia karttoja sekä ilma- ja valokuvia.

30.01.2016

Silmämääräisesti tutkitut alueet (koko tutkimusalue) kartassa vihreällä, koe-kuopitetut alueet aniliinilla, pilaantuneet maannokset mustalla ja kiinteät muinaisjännökset punaisella rasterilla.

Silmämääräisen havainnoinnin ja arkistoaineiston perusteella alueelta valikoitui alueita, joilla oli syytä suorittaa arkeologista koe-kuopitusta. Koe-kuoppia kaivettiin kaava-alueen länsiosaan, erityisesti lähelle Nokian kartanon Nokian-kiven/ Nokian kappelinpaikan muinaisjännöstä. Sen lähistön koe-kuopittamisella haluttiin selvittää jatkuuko muinaisjännösalue kaava-alueen puolelle vai ei. Lisäksi koe-kuoppia kaivettiin arkeologisesti potentiaaleille alueille Nokian kartanon entiselle pellolle kaava-alueen luoteisosassa, ja kartanon puutarhan puoleiselle reunaan kaava-aluetta.

Pohjakartta (c) Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy, Nokian kaupunki
Koekuoppien sijainti kaava-alueen länsireunassa.

Koekuopat olivat kooltaan noin 50 x 50 cm ja ne kaivettiin mahdollisuuksien mukaan puhtaaseen pohjamaahan saakka. Kuopat kaivettiin pääasiassa lapiolla, välillä lastaa käyttäen. Koekuoppien maannos käytiin lastalla läpi ennen niiden täyttämistä. Mikäli koekuopan maannoksessa olisi kaivuun aikana havaittu arkeologisesti mielenkiintoisia maannoksia, olisi ne seulottu mukana kuljetetulla seulalla. Koekuopista kirjoitettiin ylös kuvaukset niiden maannoksista, osa koekuopista myös kuvattiin digitaalikameralla. Koekuopat paikannettiin käyttäen Garmin eTrex GPS-paikanninta. Aluetta tutkittiin myös jonkin verran metallietsintä käyttäen, mikä osoittautui varsin intensiivisen teollisen ajan käyttöhistorian omaavalla alueella kuitenkin huonoksi metodiksi. Erilasta metallijätettä oli maannoksessa niin paljon, ettei arkeologisen tarkkuusinventoinnin kannalta relevanttien löytöjen tekeminen metallietsimellä ollut mahdollista.

Janne Rantanen ja kaivamansa koekuoppa kaava-alueen itäosan pellon pohjoispäässä. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 1)

Tarkkuusinventoinnin jälkityövaiheessa karttojen piirtämisessä käytettiin Map Info 12.0. paikkatieto-ohjelmistoa. Digitaalivalokuvat luetteloiitiin ja tallennettiin Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistoon. Tarkkuusinventoinnin yhteydessä ei löydetty Kansallismuseon kokoelmiin liitettäviä löytöjä.

Havainnot

Koekuopat

Kaava-alueen länsiosaan tehdyissä koekuopissa ei havaittu merkkejä kiinteästä muinaisjäänöksestä. Maannos koekuopissa oli koekuopitetun alueen pohjoisosan pellolla savea ja alueilla tästä etelään silttiä, savea tai sekoittunutta soraa/multaa. Nokian kartanon tuhoutuneen puutarhan alueella ohuen turverkerroksen alla oli 10 – 37 cm paksu mullansekaisen siltin kerros, joka liittyy alueen puutarhakäyttöön. Tämän kerroksen alla oli alueen puhdasta pohjamaata eli silttiä. Löytöinä koko koekuopitetun alueen koekuopista saatiin vähäinen määrä fajanssia ja resenttien metalliesineiden katkelmia. Löydöt olivat nuoria ja sekoittuneista kerroksista, joten niitä ei luetteloitu Kansallismuseon kokoelmiin. *Koekuopituksen perusteella vaikuttaa siltä, että Nokian kartanon Nokiankiven/ Nokian kappelinpaikan muinaisjäänösalue rajautuu selkeästi kaava-alueen ulkopuolelle.* Koekuopitettu alue sijaitsee muinaisjäänösalueen itäpuolella jyrkähkössä rinteessä; tässä kohtaa myös maaston topografia tukee havaintoja.

30.01.2016

Vasemmassa kuvassa pellolla sijaitseva koekuoppa nro 7 ja oikeassa kuvassa kartanon tuhoutuneen puutarhan alueella sijaitseva koekuoppa nro 18.(Kuvat: Nokia Sahanranta 2015: 2 ja 3)

Fajanssia kartanon puutarhan alueella sijaitsevasta koekuopasta nro 19. löytö tuli maannoksen sekoittuneesta pintakerroksesta. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015:4)

Nuijasota

Nuijasotaan liittyviä havaintoja ei tarkkuusinventoinnissa tehty. On todennäköistä, että Nokian kartanolla tapahtuneeksi väitetty Nuijasodan 27.12.1596 taistelu tapahtui Heikki Ylikankaan (2009) ja Jouko Jaakkolan (2001) esittämän mukaisesti Nokian kartanon linnaleirin alueella Kalmaanmäellä, Nokia kartanolta 1,5 km lounaaseen. Täällä Knuut Kurki ja Iivari Tawast huoveineen ottivat 27.12.2015 tunnustellen yhteen nuijamiesten kanssa. Kurki ja Tawast kuitenkin luopuivat taistelusta vähäisten tappioiden jälkeen ja vetäytyivät. Talonpoikien tappiot lienevät olleen suuremmat, ja saattaa olla että juuri nämä kaatuneet haudattiin myöhemmin pitkään Haustusmaaksi kutsutulle niitylle Nokialta Viholaan päin. (Ylikangas 2009, 197-198; Koskinen 1929, 313) Jouko Jaakola sijoittaa tämän talonpoikien hautapaikan Nokian kartanon lounaispuoliseen notkelmaan, paikalle jossa hänen artikkelinsa kirjoitusajankohtana rakennettiin saksalaista halpamyymälää (Jaakola 2001, 242). Jos Jaakola tarkoittaa Nokialle rakennettua Lidlin myymälää, sijaitsee Kalmaanmäen taistelussa menehtyneiden talonpoikien mahdollinen hautapaikka noin 500 m kartanosta lounaaseen. Joka tapauksessa "Hautausmaaksi" kutsutun niityn tarkka sijaintipaikka ei ole enää tiedossa. Nokian kartanon takana on aikanaan virrannut pieni joki, joka nykyään on laitettu kulkemaan putkessa maan alla. Alue, joka aikanaan on ollut niittyä tai hakamaata, on täytetty 1990-luvulla pilaantuneella maannoksella. On epätodennäköistä, että "Hautausmaana"

tunnetulla niityllä¹ tarkoitettaisi juuri tätä kaava-alueella sijaitsevaa ja notkelmassa kulkevaa jokiuomaa. Näkemystä tukee myös Jouko Jaakolan tulkinta hautapaikan sijainnista. Muut kaava-alueen isojakokartassa näkyvät niittyalueet ovat tuhoutuneet niin ikään täysin alueen myöhemmässä maankäytössä.

Uudenvuoden aaton tapahtumat (ks. luku 2.2.) Nokian kartanolla Jaakko II-kan paetessa Klaus Flemingin joukkoja olivat sen luonteisia, ettei niistä välttämättä olisi edes säilynyt pysyviä merkkejä maastossa. Tapahtumiin liittyvien havaintojen tekeminen alueelta ja niiden identifiointi on vaikeaa ellei mahdotonta intensiivisen historiallisen ajan maankäytön omaavalla alueella.

Historiallisen ajan maankäyttö

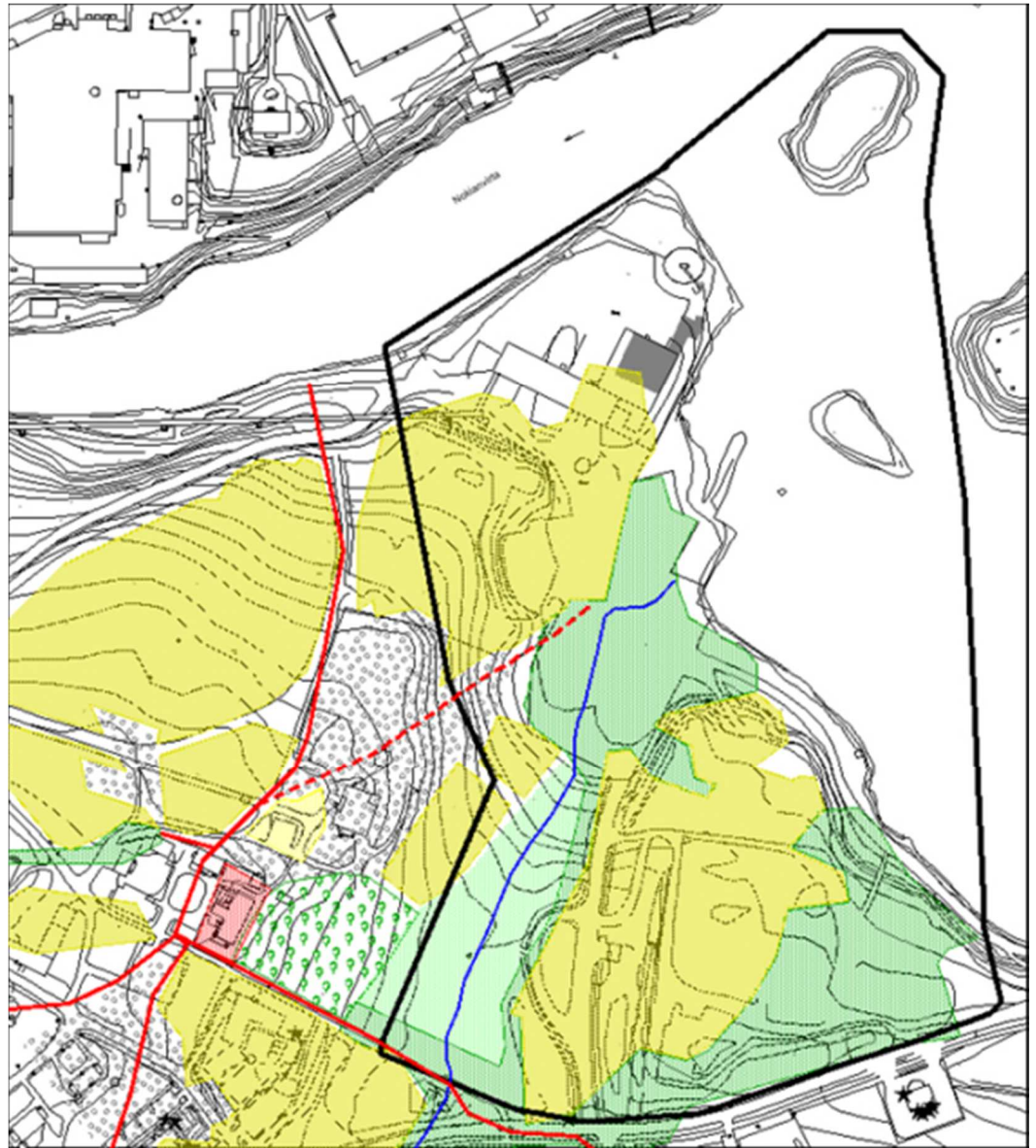
Nokian kartanon isojakokartan mukaan tarkastelualueella on sijainnut kartanon peltoja, niittyä ja vasikkahaka. Vasikkahaan halki virtaa pieni joki, joka sittemmin 1990-luvulla on täytetty. Kartanolta lähtee polku kohti koillista ja Nokianvirran rantaan. Maastotarkastuksessa todettiin, että osa kartanon pohjoispuolisesta, isojakokarttaan merkitystä peltoalueesta oli kesannolla olevaa peltoa nykyäänkin. Merkkejä kartanolta kohti koillista ja rantaan kulkevasta polusta/tiestä tai kaava-alueen eteläosaa sivuavasta tiestä ei enää ollut havaittavissa.

Nokian kartanon aluetta kuvaava isojakokartta (Hall 1769).

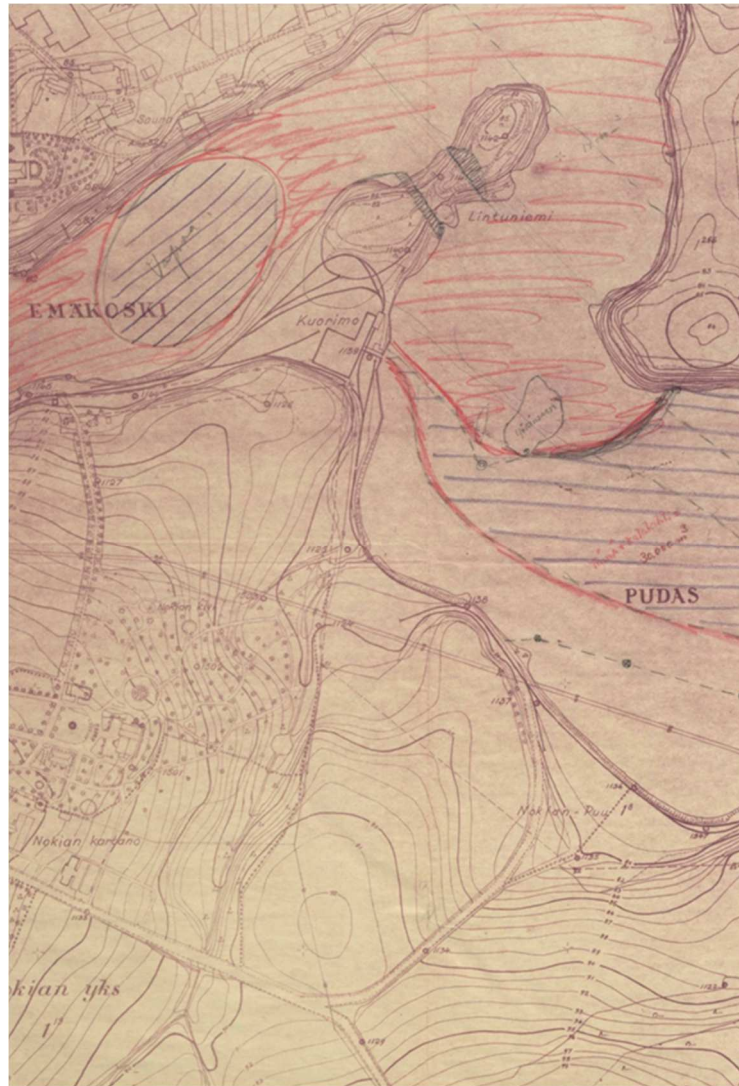
¹ Yrjö Koskinen luonnehtii paikkaa teoksessaan "Nuijasota: sen syyt ja tapaukset" (1929, 313) näin: "...että Tyrkkölästä vielä löydetään pääkalloja oja kaivettaessa ja erästä niittyä Nokian alla Viholaan päin vielä nykyaikana nimitetään "Hautausmaaksi"."

30.01.2016

Isojakokartan (1769-80), ja sen asemointi, johon kartan tontti on merkitty punaisella rasterilla, sen itäpuoleinen puutarha vihreillä puukuviolla, pellot keltaisella, niityt tummanvihreällä ja vasikkahaka vaaleanvihreällä. Tiestö ja kartanolta kaava-alueelle koilliseen johtava polku punaisella ja jokiuoma sinisellä. Asemointi: Kirsi Luoto 2016.

Elinkeinoelämän keskusarkistosta löydetyn vuoden 1946 kartan mukaan Nokian kartan puistoalue sijaitsee kartan pohjois-, koillis-, itä- ja länsipuolella. Puutarha, joka käsittää kartan pihaluokan lisäksi myös suuren osan itään laskevasta rinteestä, koostui verkostomaisesta polustosta, jonka varsilla sijaitsi istutuksia ja pengerryksiä. Nokian kappelinpaikka ja Nokian kivi on merkitty kartalle osana kartan puistoa. Myös Lintuniemeen, joka erotettiin mantereesta 1947, on merkitty polku. Maastotarkastuksessa havaittiin Nokian kartan kaava-alueella sijaitsevan puistonosan olevan lähes kokonaan ellei kokonaan tuhoutunut. *Nokian kartan puutarha ja puisto on esitelty arkeologisen tarkkuusinventoinnin kohteena nro 1 ja Lintuniemessä sijaitseva polku kohteena nro 2.*

Kartta vuodelta 1946, jossa näkyy Nokian kartanon puisto, Lintuniemessä sijaitseva polku, rannassa kulkeva kapearaiteinen rautatie sekä Lintuniemen tyvessä sijaitseva 1930-luvulla rakennettu kuorimorakennus. Seuraavana vuonna rakennettava kanava on merkitty jo karttaan värimerkintänä. (Kartta: Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Piirustukset/Nokia Oyj/ metsäosasto 3693/

Kapearaiteinen rautatie ja muu teollinen perintö

Kaava-alueen historiaa aina esihistorialliselta ajalta nykypäivään kuvataan tarkemmin raportin luvussa 2. Arkeologisen tarkkuusinventoinnin kannalta oleellista on tieto alueen 1800- ja 1900-luvuilla tapahtuneesta teollisesta maankäytöstä. 1800-luvun lopulla Nokianvirran rantaan rakennettiin kapearaiteinen rautatie, jonka avulla kuljetettiin puuta Sahanrannan alueella ja idempänä Sattulassa sijaitsevilta puiden varastointialueilta Nokian paperitehtaalle. Tästä varhaisesta kapearaiteisesta rautatiestä ei ole löydetty karttaesitystä, joten sen tarkkaa sijaintia ei tiedetä. On kuitenkin todennäköistä, että linjaus on noudattanut myöhemmissä karttaesityksissä kuvatun virran vartha seurailleen radan linjausta. Rautatie on näin olleen todennäköisesti noudattanut nykyisen rannassa kulkevan kevyenliikenteenväylän linjausta. Raiteet ovat olleet käytössä vielä 1960-luvulla, jonka jälkeen ne kävivät rakennetun hihnakuljettimen myötä hyödyttömiksi ja purettiin. Kapearaiteisesta rautatiestä muistuttaa nykyään vain rannassa kulkeva kevyenliikenteen väylä. Tarkkuusinventoinnin maastotarkastuksessa löydettiin yksi sijoiltaan oleva kapearaiteisen rautatien raide sekä kaksi rautatiehen liittyvää pulttia. Löydöt sijaitsivat alueella, jossa kapearaiteinen rautatie sijaitsi vasta 1950-luvulta al-

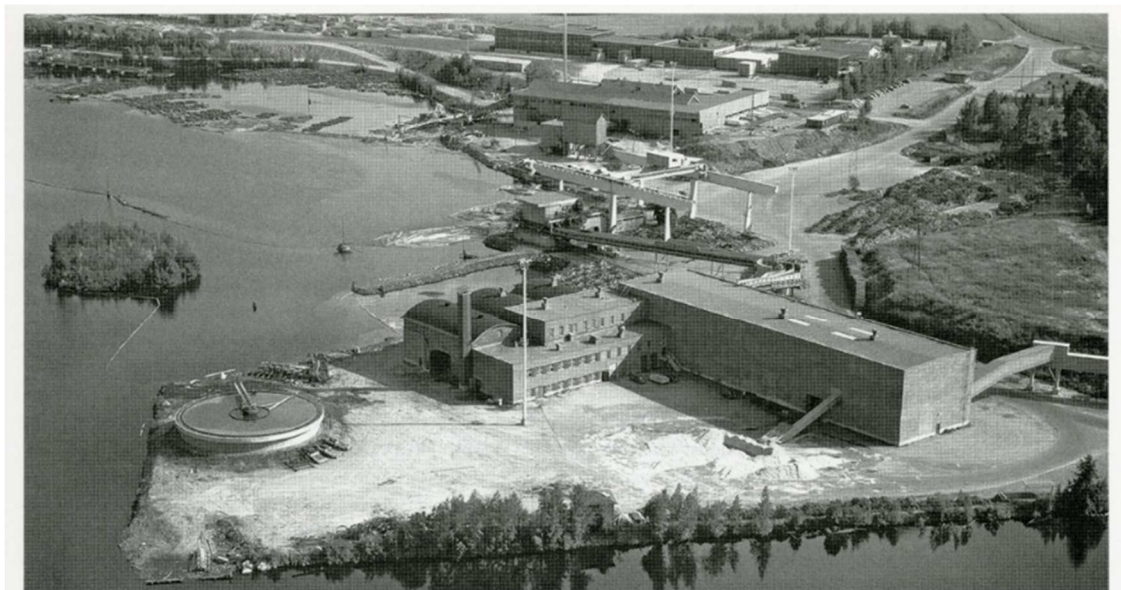
kaen, ja liittyvät siis rautatien nuorempaan vaiheeseen. *Alueen uitonaikaiseen, ennen 1930-lukua tapahtuneeseen toimintaan liittyvä virran rannan kivinen pengerr on esitelty tarkemmin raportin kohteena nro 3.*

Kevyenliikenteenväylää Putaanvirran rannalla. Kapearaiteinen rautatie lienee noudattanut väylän linjausta. Oikean puoleisessa kuvassa Jari Heiskanen tarkastelee Sahanrannan alueelta löytynyttä raiteenkappaletta. Irrallaan ollut raiteenkatkkelma on unohdettu alueelle, kun kapearaiteinen rautatie on 1960-luvulla purettu. (Kuvat: Nokia Sahanranta 2015: 5 ja 6)

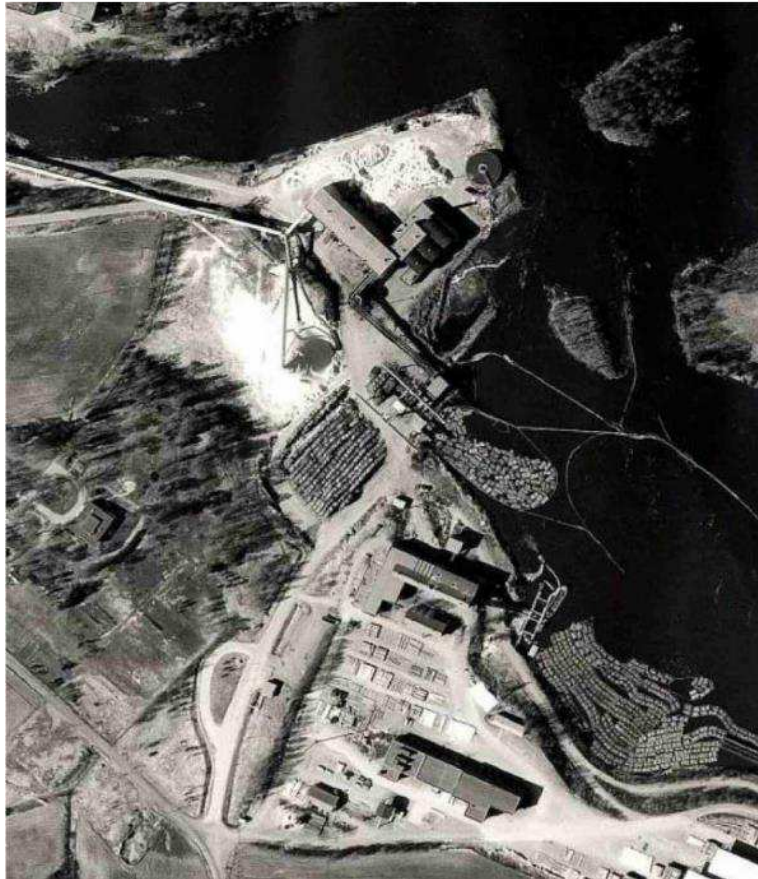
Alueen myöhempi maankäyttö

Teollinen toiminta Sahanrannan alueella intensivoitui 1900-luvun kuluessa. Sahatoiminta alkoi alueella 1900-luvun puolivälissä, ja 1980-luvulle tultaessa liki koko inventointialue oli teollisuuskäytössä. 1970-luvulla otetusta valokuvasta ja vuoden 1984 ilmakuvasta näkyy, kuinka koskematonta maannosta sijaitsee lähinnä Sahanrannan kaava-alueen länsiosassa, lähellä Nokian kartanoa. 1990-luvulla kaava-alueen länsiosassa kulkenut oja (entinen jokiuoma) täytettiin pilaantuneella maalla, ja koskemattoman maannoksen alue supistui entisestään.

Puunkäsittelylaitos

1970-luvulla otetusta valokuvasta nähdään, että Sahanrannan alue oli tuolloin varsin intensiivisen teollisen toiminnan kohteena. Koskematonta, alkuperäistä maanpintaa on kaava-alueella ainoastaan kuvan oikeassa reunassa, lähellä Nokian kartanoa. Kuva: Kuva teoksesta Puusta pehmapaperiin.

Sahanrannan alue ilmakuvasa vuodelta 1984, jolloin teollinen toiminta alueella oli laajimmillaan. Kuvasta nähdään, että käytännössä kajoamatonta maata sijaitsee vain kapealla sektorilla kaava-alueen länsireunassa, Nokian kartanon läheisyydessä. (Pöyry 2015, kuva sivulla 2)

Maastotarkastuksessa havaittiin, että 1900-luvun intensiivinen maankäyttö näkyi alueella selkeinä täytetyn ja tasatun maan alueina sekä 1940-lukua nuorempien betonirakenteiden jäännösinä. Alueen eteläosassa, sahan varastoalueen kohdalla, sijaitsee laaja, kuorittu ja tasattu kenttä. Sen pohjoispuolella, puretun sahan alueella, oli nähtävissä nuorehkojen betonirakenteiden jäännöksiä, purkujätettä ja rakenteiden purkamisen yhteydessä syntyneitä maakasoja. Alueen keskiosassa sijaitsee laaja, asfalttipäällysteinen kenttä, kuorimon entinen varastoalue. (ks. raportin liitekartta 7). Kaava-alueen pohjoisosan kuorimorakennus on yhä varastokäytössä, ja myöhemmän maankäytön merkit alueella selkeät.

Kaavamuutosalueen eteläosan sahan varastoaluetta, jonka maannoksen voidaan katsoa olevan täysin tuhoutunut myöhemmässä maankäytössä. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 7)

1900-luvun puolivälissä toimintansa aloittanut saha purettiin viimeistään 1990-luvulla. Puretun sahan alueella on näkyvissä vielä rakennuksen purkujätettä. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 8)

Kaavamutosalueen keskiosassa sijaitseva entinen teollisuuspiha- ja varastoalue. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 9)

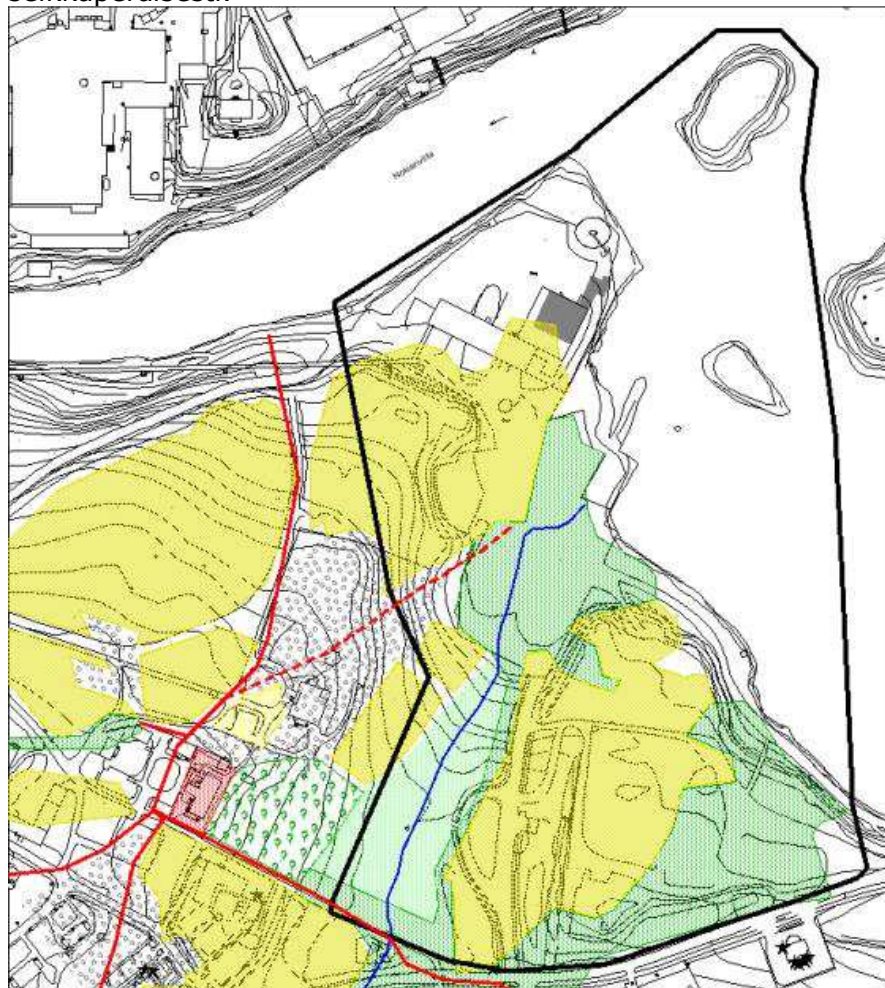
ARKEOLOGISET KOHTEET:

1. NOKIAN KARTANON PUUTARHA JA PUISTO

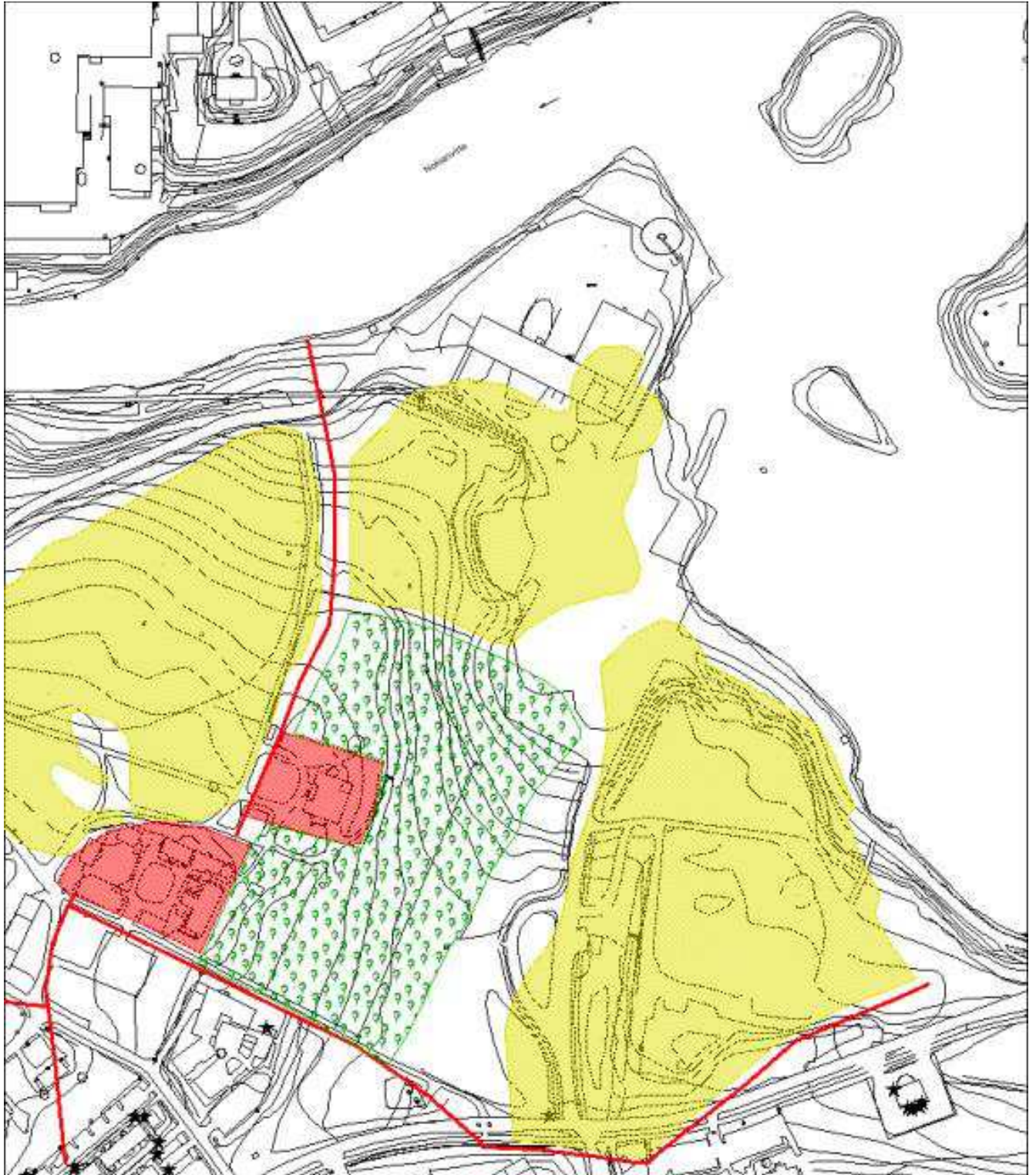
Nimi:	Nokian kartanon puutarha ja puisto
Kunta:	Nokia
Laji:	muu kulttuuriperintökohde
Ajoitus:	historiallinen aika: 1700-luvun loppu, laajennukset 1800-luvun alussa ja 1800-luvun jälkipuoliskolla, osa käytössä puistona edelleen
Muinisjäännöstyyppi:	asuinpaikat/puistot
Lukumäärä:	1
Koordinaatit (ETRS-TM35FIN)	
N	6820156
E	314129
Z/m mpy	87,5 - 100 m mpy
Koordinaattiselite	Kartanon nykyisen päärakennuksen koordinaatit.
löydöt	Ei löytöjä.
Peruskartta:	PK 2123 05
Aiemmat tutkimukset:	-

Kohteen historiallinen taustatieto:

Ensimmäisen kerran kartalla kartanon puutarha esiintyy isojakokartassa (1769-80): Tällöin merkinnällä "Trädgård" varustettu alue sijaitsee nykyisen kartanorakennuksen eteläpuolella ja lienee merkinnyt kartanon hyötykasvi-puutarhan sijaintia. 1847 ja 1890 tehtyyn pitäjänkarttaan kartanon puutarha ja puisto on merkitty lähes myöhemmässä laajuudessaan. Nokian kartanopuiston alueen vanhimpia löytöjä koskevissa maininnat ovat 1860-luvulta, ja niiden yhteydessä kerrotaan löytöjen tulleen esiin vuosisadan alku-puolella tapahtuneen puiston laajentamisen ja siihen liittyvien maatöiden yhteydessä (Skogman 1864, 132). Kartanon pohjoispuolella olevaa ja Nokian kappelinpaikalle ulottuvan puistonosan voitasi tällöin katsoa olevan peräisin jo 1800-luvun alusta. On kuitenkin epävarmaa, missä vaiheessa 1800-lukua kartanon puisto laajentui käsittämään myös rinnealueen kartanon koillis- ja itä-puolella. Todennäköisesti englantilaistyyppinen puisto/puutarha on kuitenkin rakennettu 1800-luvun jälkipuoliskolla, Nokian tehtaan perustajan, Fredrik Idestamin, aikana. Vuoden 1946 Nokian kartanon ja Sahanrannan aluetta kuvaavassa kartassa (ks. sivu 38) on Nokian kartanon ympärille merkitty kartanon puisto istutuksineen ja aluetta halkovine puistoteineen. Puiston yhdistää pohjoisessa Nokianvirtaan puiden reunustama tie tai polku. Itse kartanolle johtaa niin ikään puiden reunustama tie. Museoviraston arkistossa olevasta, kartanon puutarhaa ja puistoa kuvaavan kartan (1927) sinikopiosta voidaan puiston polkujen ja osan kasveista, lähinnä omenapuiden, sijainti selvittää seikkaperäisesti.

Asemoitu isojakokartta (1769-80), johon kartanon puutarha on merkitty vihreillä puukuviolla. Asemointi: Kirsi Luoto 2016.

Pitäjänkartan (1847/1890) asemointi, johon kartan puistoalue on merkitty vihreällä puukuviolla. Asemointi: Kirsi Luoto 2016.

30.01.2016

Asemoitu vuoden 1946 kartta, josta käy ilmi kartanon puiston sen aikainen laajuus. Asemointi: Kirsi Luoto 2016.

Havainnot 2016:

Maastotarkastuksessa ei kaava-alueella havaittu merkkejä varmuudella säilyneistä, kartanon puistoon liittyvistä rakenteista. Osa puistosta; puistoon liitynyt ja sitä idässä rajannut jokiuoma ja puiston koillisimmat polkuverkostot ovat täysin tuhoutuneet myöhemmässä maankäytössä. Jokiuoma on peitetty 1990-luvulla, joskin vesi kulkee tätä nykyä putkessa maan alla, ja puiston koillisosan paikalla on asfalttikenttä. Kaava-alueen itäosassa olevassa rinteessä sijainnut puistonosa kasvaa nykyään pääasiassa luonnontilaisia puita ja pensaita. Alueella on kuitenkin yhä nähtävissä joitakin vanhoja jaloja lehtipuita merkinä vanhasta puistosta.

Kuva puutarha-alueen pohjoisreunasta kaavamuutosalueella, jossa on vielä säilyneenä puutarhaa ja peltoa rajanneen aidan jäännöksiä. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 10)

Vanha tammi kartanon vanhassa puutarhassa kaavamuutosalueella. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 11)

Maannos puiston alueella on luontaisesti silttiä. Koekuopista nro 14 – 23 oli nähtävissä, että maannoksen pintaosassa on kuitenkin sekoittunut kerros multaa ja silttiä (ks. liite 12 koekuoppakuvaukset), todennäköisesti merkinä alueen puistokäytöstä. Alueen halki on kaivettu lähikoina (1990-luvulla?) pieni oja, jonka pohjalla kulkee muoviputki tai kaapeli. Alueella on myös muutamia, todennäköisesti kartanon purkuun ja modernin kartanon rakentamiseen liittyviä maakasoja, joissa maan seassa on rakennusjätettä kuten tiilen- ja kivenkappaleita.

30.01.2016

Vasemmalla kuvassa resentti kaivanto, jonka pohjalla kulkee muovinen putki. Oikealla kuvassa ilmeisesti kartanon päärakennuksen viimeisimmässä purku- ja rakennustyössä syntynyt ja kaavamuutosalueen reunaan työnnetty maakaasa, jossa näkyy tiilenkappaleita ja kiviä. (Kuvat: Nokia Sahanranta 2015: 12 ja 13)

Alueella aikanaan sijainneesta polkuverkostosta ei juurikaan ole säilynyt merkkejä maastossa. Muutamissa kohdissa saattaa kuitenkin olla heikkoja, pahasti erooituneita merkkejä vanhoista kulkuväylistä. Puiston ja sen pohjoispuolisen pellon rajalla, nykyisen metsän puolella on yhä nähtävissä puistoa ja peltoa rajanneen aidan lahonneet jäännökset. Puisen aidanjäännöksen itäpäästä kulkee kohti etelää kulkee noin 20 m pitkä betonisten pylväänperustusten rivi. Betoniperustukset ovat kooltaan 20x20x30 cm ja sijaitsevat noin 5 m päässä toisistaan. Ne saattavat olla jäännöksiä kartanon puistoa ja sahan teollisuusaluetta erottaneesta, puuaitaa nuoremmasta aidasta. On mahdollista, että kartanon puisto on ollut yhteydessä Lintuniemeen polkujen kautta.

Vasemmassa kuvassa kaavamuutosalueen länsiosassa sijaitsevan kartanon vanhan puutarhan aluetta. Kuvan tasaisempi maankohta saattaa olla jäännös vanhasta puutarhapolusta. Oikealla olevassa kuvassa kolme vanhaa jalopuuta, joiden edustalla mahdollisesti säilynyttä puutarhapolkua. (Kuvat: Nokia Sahanranta 2015: 14 ja 15)

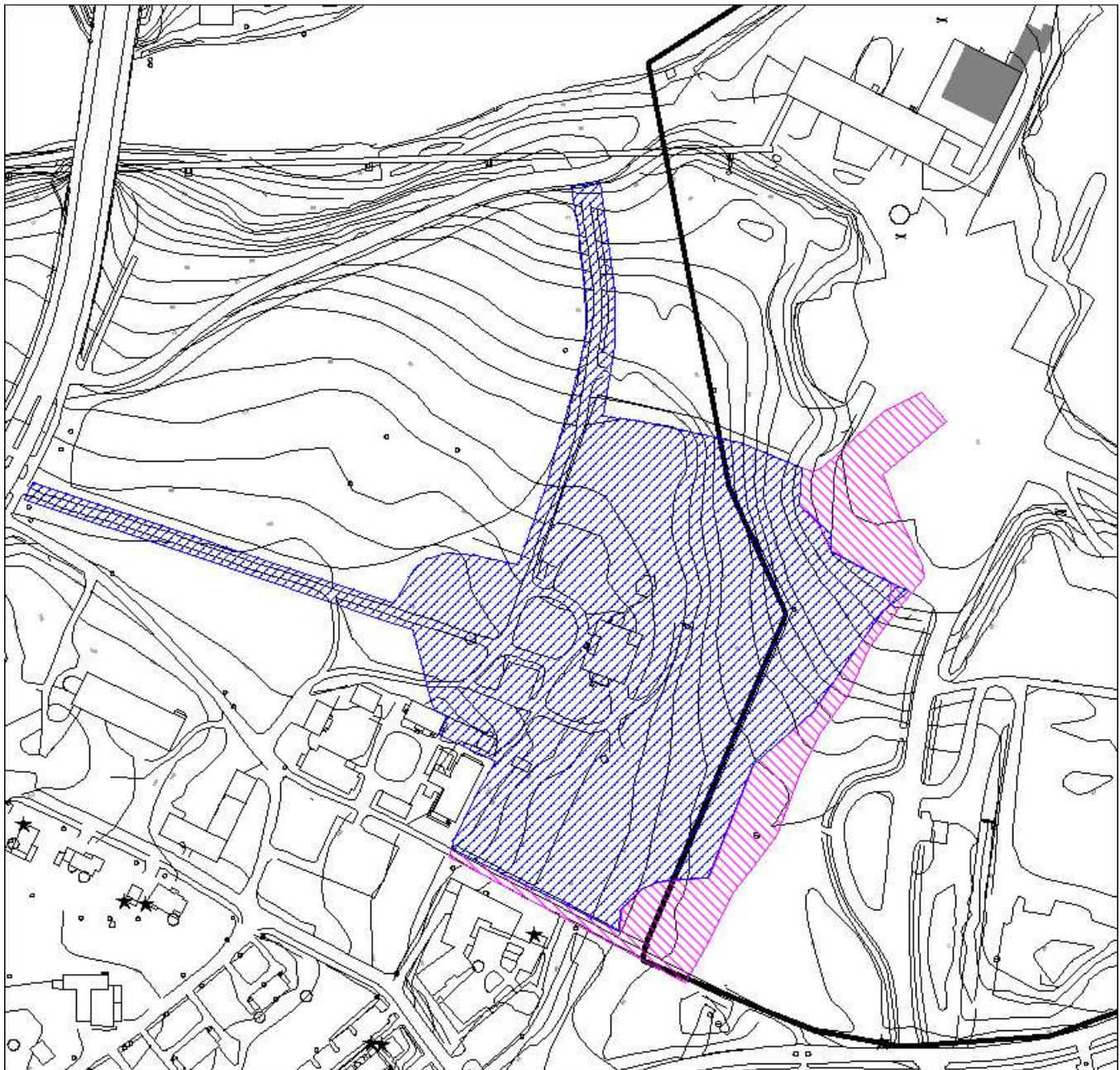
Puutarhaa teollisuusalueesta eristäneen aidan perustusten jäännöksiä kaava-alueen länsiosassa. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 16)

Kuvaan merkitty vihertävällä vuoden 1946 kartan mukainen puutarhan polkuverkosto. Sinisellä merkitty betonisten aidanpylväiden perustusten suurpiirteinen sijainti. Punaisella katkoviivalla merkitty maastossa erittäin heikosti näkyvien, erooituneiden polkujen jäännösten suurpiirteinen sijainti.

Kohteen rajaus:

Jäljessä olevaan karttaa on rajattu sinisellä rasterilla "Nokian kartanon puutarha ja puisto" -nimisenä nk. muuna kulttuuriympäristökohteena se alue isojakokartassa (1769-80), pitäjänkartassa (1847-90) ja vuoden 1946 kartassa esitetystä kartanon puutarhasta ja puistosta, joka ei ole täysin tuhoutunut alueen myöhemmässä maankäytössä. Kartanon puutarhan ja puiston täysin tuhoutuneet osat on kuvattu kartalle aniliinilla rasterilla. Nokian kartanon ympäristössä suuri osa historiallisesta puistosta on yhä vieläkin puistokäytössä. Sahanrannan kaavamuutosalueen länsiosan rinteessä sijaitsevalla puistonosalla ei kuitenkaan ole nähtävissä maanpäällisiä rakenteita, jotka varmuudella liittyisivät historialliseen kartanopuistoon. Myös täällä maanpinnan eroosio ja myöhempi maankäyttö ovat pyyhkineet pois lähes kaikki jäljet puistosta.

Kohde 1. Nokian kartanon puutarha ja puisto merkitty kartalle sinisellä vinoviivoitetulla rasterilla. Aniliinilla on merkitty kohteen täysin tuhoutuneet osat. Pohjakartta © Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy/ Nokian kaupunki

2. LINTUNIEMI

Nimi:	Lintuniemi
Kunta:	Nokia
Laji:	muu kulttuuriperintökohde
Ajoitus:	historiallinen aika, 1800-luvun loppupuoli?
Muinaisjäännytystyyppi:	asuinpaikat/puistot
Lukumäärä:	1
Koordinaatit (ETRS-TM35FIN)	
N	6820622
E	314462
Z/m mpy	80 m mpy
Koordinaattiselite	Polun pohjoispään koordinaatit
löydöt	Ei löytöjä.
Peruskartta:	PK 2123 05
Aiemmat tutkimukset:	-

Kohteen historiallinen taustatieto:

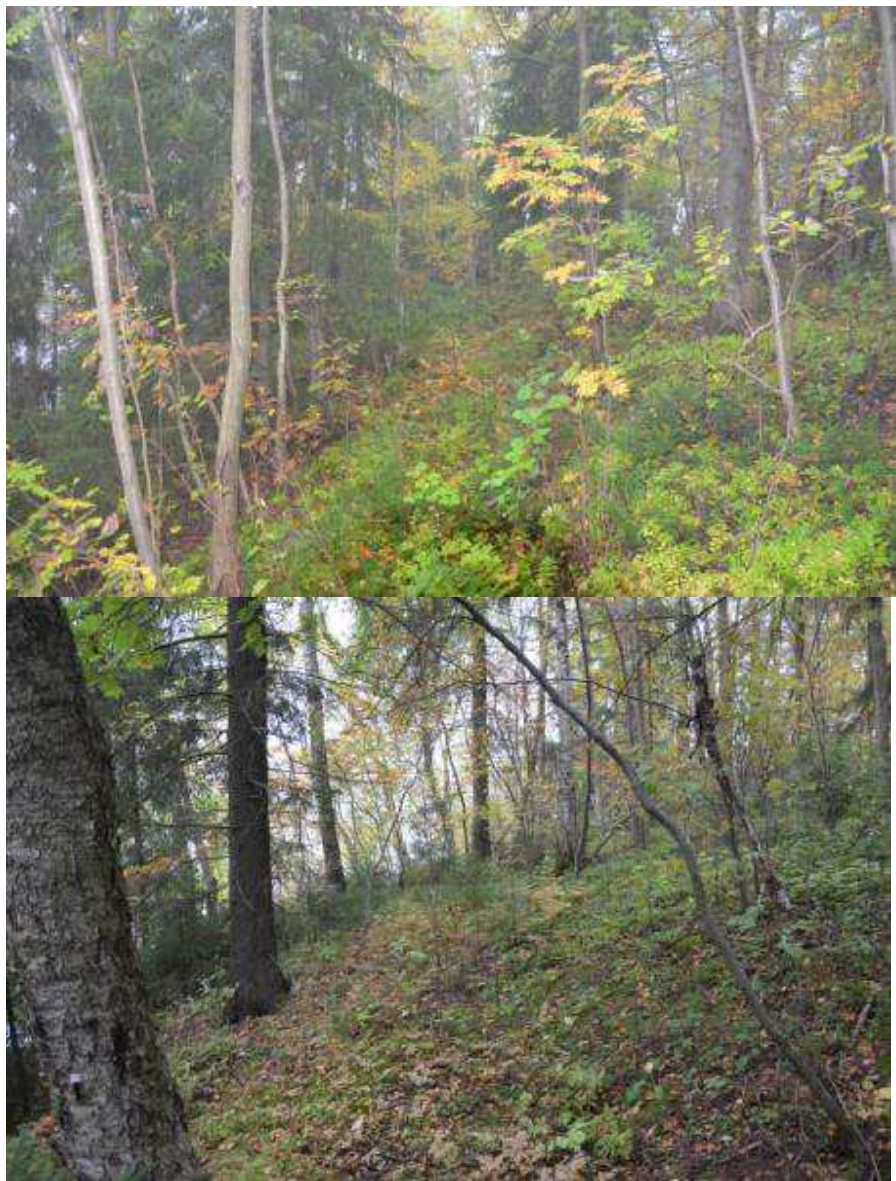
Polku näkyy vuoden 1946 Nokian kartanoa ja Sahanrantaa kuvaavassa kartassa ja 1900-luvun alkupuolella otetussa valokuvassa. Lintuniemi on nimensä mukaisesti ollut Nokianvirtaan työntyvä niemi, jonka yhteys mantereeseen katkaistiin 1947 Nokianvirran virtaaman parantamiseksi. Lintuniemen tarkempi historia on kuvattu raportin luvussa 2. Paikan tiedetään 1870-luvun jälkeen olleen Nokia Oyj:n virkistyskäytössä; niemeen rakennettiin tanssi- ja esiintymispaviljongin 1880-luvulla, ja patruuna Fredrik Idestamin ajoista alkaen Lintuniemi oli yhtiön kesäjuhlien järjestyspaikkaa. Kesäjuhlia niemessä pitivät myös VPK ja työväenyhdistys, ja juhlien ohella Lintuniemessä järjestettiin kesäteatteriesityksiä. Teollisuustoiminnan laajentuessa 1930-luvulla Lintuniemeen, kesäjuhlat siirtyivät Kullaanvuorelle.

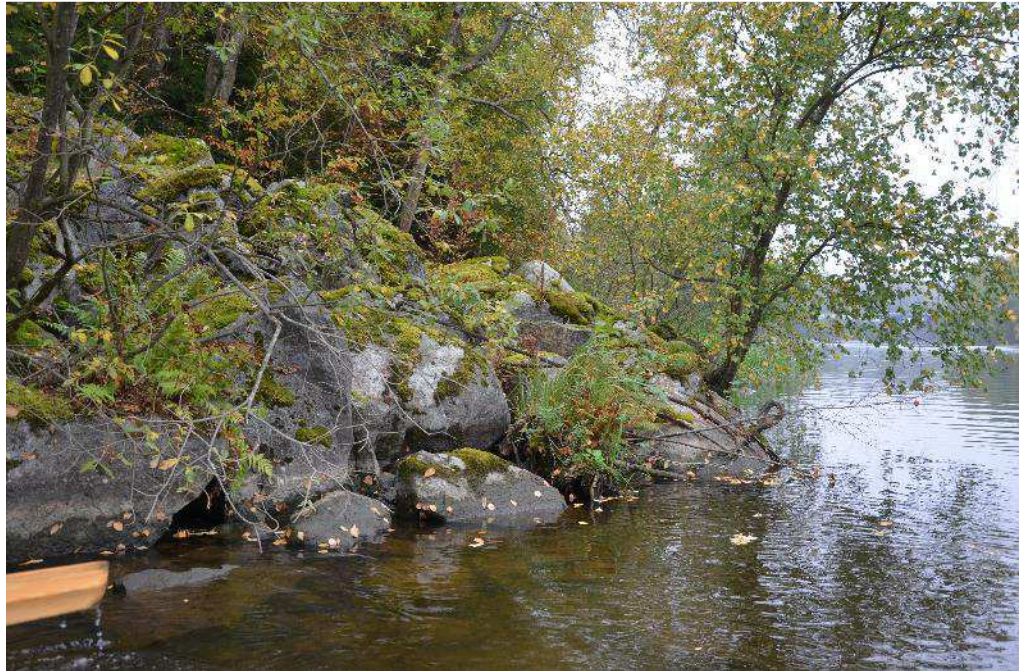
Kuva Lintuniemen polkujen risteyksestä, joka tuhoutui, kun niemi vuonna 1947 katkaistiin mantereesta. Kuva: Tampereen Museot, Kuva-Siiri.

Havainnot 2016:

Lintuniemen saari tutkittiin maastossa läpikotaisin. Saaren reunoilla kulkee arkeologisoitunut kävelytien ura, jonka leveys on 1 -1,5 m. Ura erottuu paikoin maastossa erittäin selkeästi, paikoin heikommin. Kyseessä on vuoden 1946 kartassakin näkyvän ja Lintuniemen kiertävän maisemapolun jäännös. Lintuniemi on mahdollisesti ollut yhteydessä polun kautta myös Nokian kartanon puistoon. Täten Lintuniemen polku saattaa liittyä yhdessä tarkkuusinventoinnin kohteen "1. Nokian kartanon puutarha ja puisto" kanssa alueen kartanoaikaiseen käyttöön. Lintuniemen polku voi toisaalta olla syntynyt, kun Lintuniemi oli Nokia Oyj:n virkistyskäytössä 1880-luvulta alkaen. Lintuniemen etelärannalla oli myös nähtävissä todennäköisesti tukkien uittoon liittyvien rakenteiden kiinnitysrengas, ja niemen koillispäässä, molemmin puolin niemeä, rantapenkereellä koskesta nostettuja kiviä.

Lintuniemen polun jäännöksiä. (Kuvat: Nokia Sahanranta 2015: 17 ja 18)

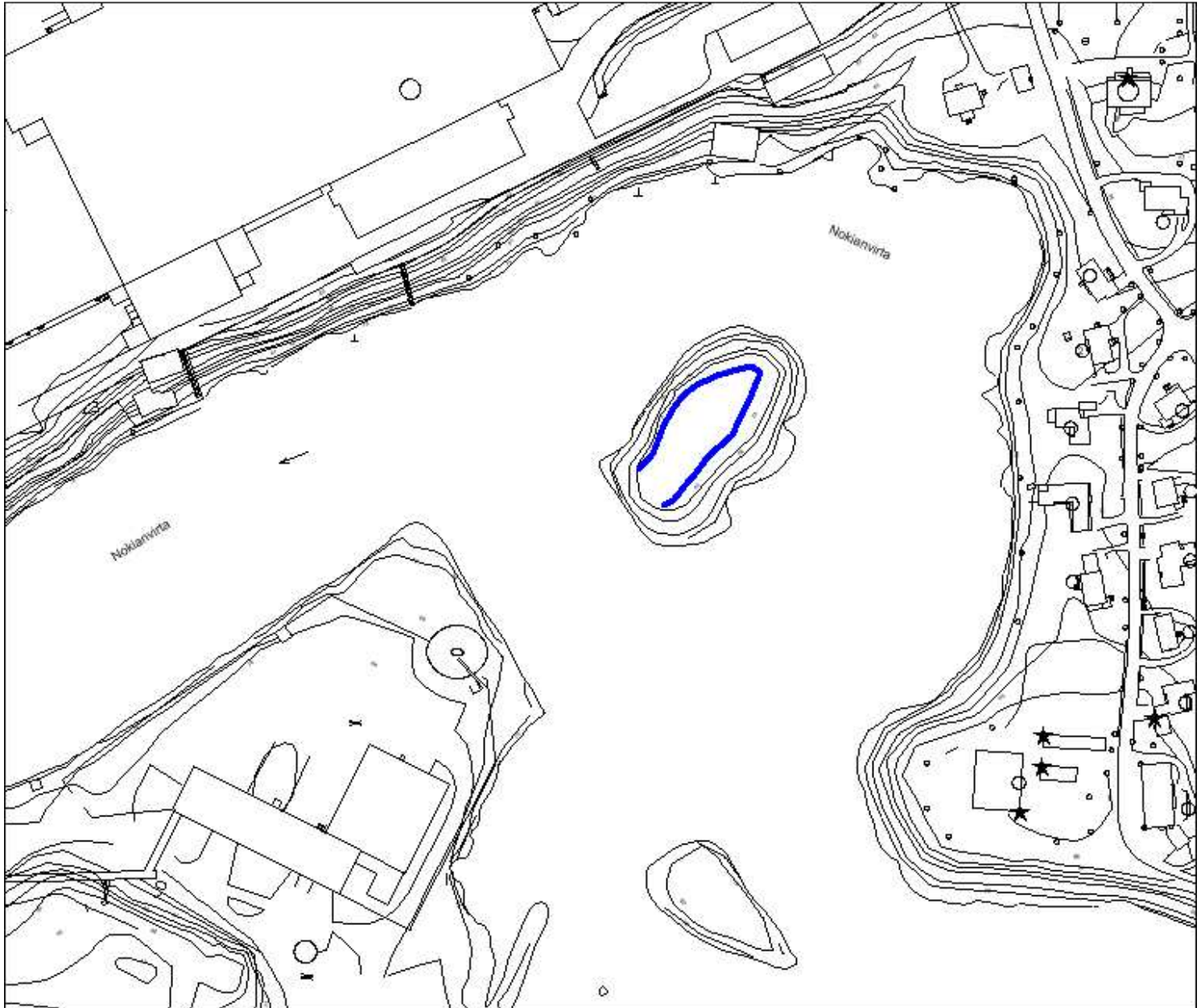
Kuvassa näkyy Lintuniemen saaren etelärannan uittolaitteen kiinnitysrengas. Kuvattu lounaasta. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 20)

Lintuniemen kaakkoisrannan ruoppauskivikko. Kuvattu lännestä. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 21)

Kohteen rajaus:

Kohde, Lintuniemessä kulkeva arkeologisoitunut polku, on rajattu oheiselle kartalle maastohavaintojen ja vuoden 1946 kartan perusteella nk. muuna kulttuuriperintökohteena.

Kohde 2. Lintuniemi merkitty kartalle sinisellä viivalla.

3. LINTUNIEMEN TUKIMUURI

Nimi:	Lintuniemen tukimuuri
Kunta:	Nokia
Laji:	muu kulttuuriperintökohde
Ajoitus:	historiallinen aika, 1800-luvun loppupuoli?
Muinisjäännostyyppi:	kivirakenteet
Lukumäärä:	1
Koordinaatit (ETRS-TM35FIN)	
N	6820448
E	314353
Z/m mpy	80 m mpy
Koordinaattiselite	Rakenteen keskikoordinaatit.
löydöt	Ei löytöjä.
Peruskartta:	PK 2123 05
Aiemmat tutkimukset:	-

Kohteen kuvaus:

Kohde sijaitsee Nokianvirran rannassa, Nokia Oyj:n kuorimorakennuksen koillispuolella, noin 15 m länteen kuorimon koilliskulmasta. Paikalla on kivipaasista tehty rannan tukimuuri, jonka pituus on noin 12 m. Paadet tukimuurissa ovat kooltaan noin 1,2 x 0,4 x 0,6 m. Osa penkereen kivistä on pudonnut pois paikoiltaan. Kivissä on näkyvissä kairanjälkiä sekä rautaisia vaarvoja, joilla kivet ovat olleet toisissaan kiinni. Rakennusteknisesti rakenne edustaa vieressä sijaitsevaa hiomoa vanhempaa kerrostumaa, ja kivimuuri liittyykin todennäköisemmin Nokianvirran rannan uittoaikaiseen käyttöön. Rakenne on alkuaan reunustanut rantaa pidemmältä matkalta, mikä käy ilmi hiomosta 1930-luvulla otetusta valokuvasta.

Virran penkereen tukimuuria. Kuvattu kaakosta. (Kuva: Nokia Sahanranta 2015: 19)

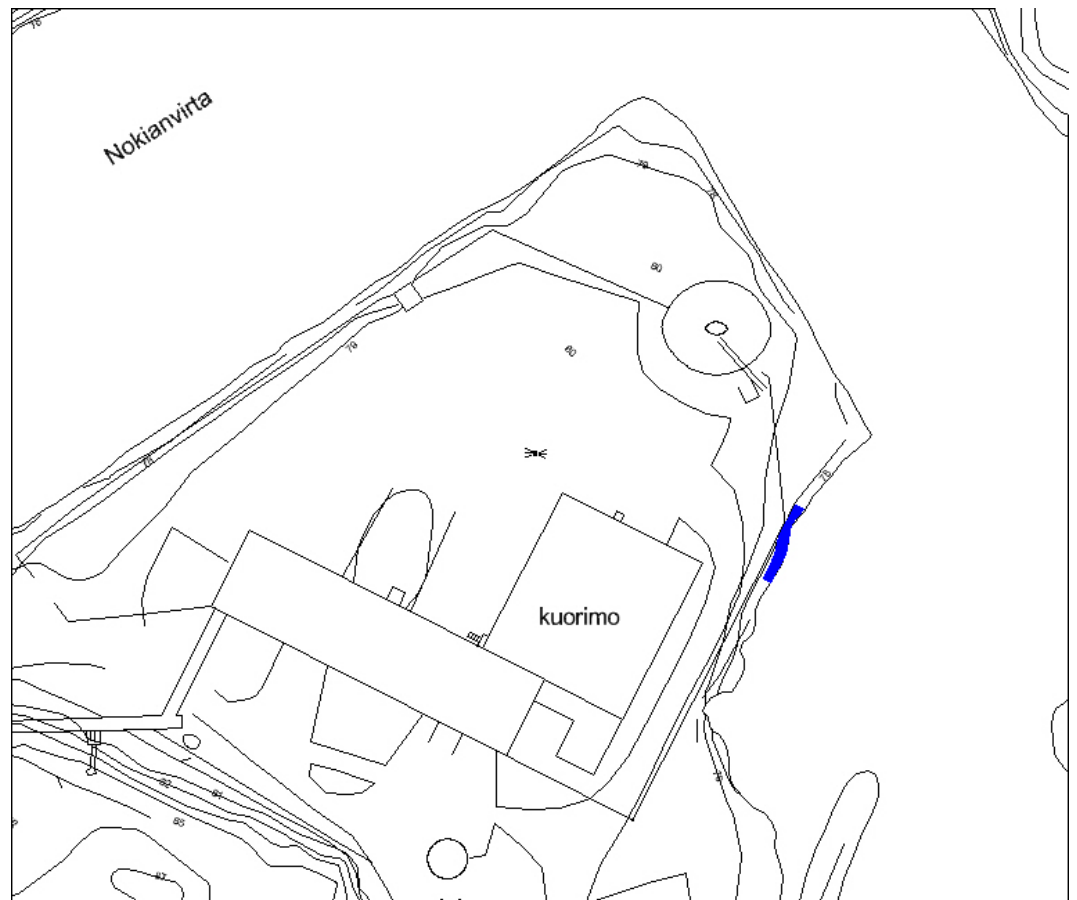
30.01.2016

Lintuniemen tukimuuri näkyy 1938 otetussa valokuvassa. Muuri reunusti tuolloin pidemmän matkan rantapenkereestä. Kuva: Elinkeinoelämän keskusarkisto/ Nokia Oy, puunjalostusteollisuus, kuva nro 82.

Kohteen rajaus:

Kohde on rajattu kartalle maastohavaintojen perusteella.

Kohde 3. Lintuniemen tukimuuri merkitty kartalle sinisenä alurajauksena. Pohjakartta (c) Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy/ Nokian kaupunki.

6 Yhteenveto, arvot ja suositukset:

Sahanrannaksi 2000-luvulla nimetty alue on osa Nokian kartanon ja Nokianvirran teollisuuden historiaa. Historiallinen, keskiajalla perustettu Nokian kartano siirtyi 1860-luvulla puunjalostusta harjoittavan Nokia Ab:n omistukseen. Lähelle kartanoa ja Nokiavirran suuosaa sijoittuvaan Sahanrantaan, sen halki virtaavan laskuojan varteen sijoittui 1800-luvun jälkipuoliskolla kartanon peltoja sekä sen puutarhan ja puiston nuorempia osia. Sahanrannan teollinen toiminta alkoi 1870-luvulla Lintuniemen rannasta, jolloin suojaisaan lahteen uitettiin ja varastoitui alajuoksulla, Emäkosken rannalla sijaitsevan tehtaan tarvitsemää puutavaraa. Puutavara nostettiin ylös vedestä Lintuniemessä ja kuljetettiin kapearaiteista rataa pitkin varsinaiselle teollisuusalueelle. Samalla vuosikymmenellä kapean ja korkean harjanteen muodostavaa Lintuniemeä käytetään soitto- ja virkistysalueena. Vesistön rajaamassa Lintuniemessä pidettiin mm. Nokia -yhtiön kesäjuhlia. Teollisuusrakentaminen alkaa 1930-luvulla ja vahvistuu merkittävästi sotien jälkeen, jolloin kartanon rantapellot, puisto- ja puutarha väistyvät kaava-alueelta. Teollisuuskäyttö muokkaa voimakkaasti maisemaa, pellot ja rantaviiva katoavat maaleikkausten alle ja Lintuniemi katkaistaan kanavalla sekä Yökönsaaret muokataan yhdeksi virtaviivaiseksi saareksi. 1970-luvulla voimakkaasti laajentuneiden Lintuniemen kuorimon, Sattulan sahan ja kyllästämön toiminta päättyi 1980-luvulla, jonka jälkeen saharakennukset puretaan ja alue alkaa metsittyä. Alueella on nähtävissä rakenteita ja jäänteitä, jotka edustavat alueen historialliseen käyttöön ja kerrostumiin kuuluvia elementtejä.

Nokian kartano sijoittuu historiallisen Ylä-Satakunnan asutuksen keskusalueelle, vesi- ja maaliikenteen solmukohtaan. Maisemaa ja Nokianvirran koskia hallitsivat Pyhäjärven suulla olevat Nokian ja Viikin keskiaikaiset kartanot. Nokian kartanon ja kappelin sijoittumista maisemaan on määrittänyt topografia, jota niiden itäpuolella notkelmassa kulkenut oja rajasi ja määritteli. Laskuojasta tuli osa kartanon puistoa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teollisuusajana laskuoja on kadonnut osin maisemasta, kun sen alajuoksu on jäänyt varastokentän alla olevaan putkeen.

Nokian kartanon historiaan liittyvät keskiaikaisen kappelin rauniot ja nuijasodan tapahtumat jäävät kaava-alueen ulkopuolelle. Kappelin ja kartanon yhteyttä maisemaan, vesistöön on käsitelty maiseman arvojen yhteydessä.

Kaava-alueen nykyiset arvot:

Sahanrannan arvot liittyvät Nokianvirran teollisuuteen. Sahanrannan pohjoisosa, kuorimon ympäristö, on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä (RKY-2010, Nokian tehtaat) sekä osa maakunnallisesti merkittävää maisema-aluetta, Nokian kulttuurimaisemat.

6.1 Kulttuuriympäristön arvoja ja suosituksia

Sahanrannan kaava-alueeseen liittyvät historiallisia, maisemallisia ja arkkitehtonisia arvoja, jotka liittyvät alueen kartano- ja teollisuusajan jäänteisiin ja rakenteisiin sekä historiallisiin näkymiin. Alueen historialliset piirteet ja jäänteet sekä asema ja näkymät maisemassa tulee huomioida kaavassa ja alueen suunnittelussa.

6.1.1 Rakennettu ympäristö ja arkeologia

KARTANOAIKA: kartanopuiston jäänteet, pellon jäänteet, Lintuniemen polkujäännne.

Nokian kartanolla oli varmuudella puutarha 1780-luvulla sekä puisto viimeistään 1800-luvun vaihteessa. Kartanon puistoa laajennettiin 1800-luvun alkupuolella, jolloin siihen liitettiin Nokian kappelin jäänteet. Kartanonpuistoa rakennettiin myös Nokia Ab:n yhden perustajan, Fredrik Idestamin asuessa kartanossa vuosina 1878-1895. Puisto ulottui idässä tällöin aina rantaan saakka, mahdollisesti myös luonnonkaunis, korkean ja kapean harjanteen muodostava Lintuniemi oli osa puistoa. Ainakin Lintuniemeä käytettiin 1870-luvun jälkeen aina 1900-luvun alkupuolelle saakka yhtiön ja muiden kesäjuhliin ja siellä oli mm. soittolava. Vuoden 1927 ja 1946 kartan perusteella tarkasteltu ja kaava-alueelle ulottunut puisto käsitti lukuisia polkuja, joihin liittyi avoimia hiekkakenttiä ja istutuksia. Notkelmassa virtaavaan laskuojaan oli muodostettu kaksi allasta patoamalla. Todennäköisesti kartan kuvaama englantilaistyyppinen puisto/puutarha oli rakennettu 1800-luvun jälkipuoliskolla, Fredrik Idestamin aikana. Tällöin Nokian kappelin raunio ja Nokian kivi olivat tällöin vahva osa puistoa, muodostaen yhden elementin puistokäytävien yhteydessä. Puistokäytäviä muistuttavia polkuja näkyy myös Lintuniemessä, mutta ei ole varmuutta ovatko ne puiston vai yhtiön huvialueen rakenteita. 1870-luvulla alkanut teollisuuskäyttö, uitto- ja puun varastointi katkaisivat puiston ja Lintuniemen mahdollisen yhteyden. Kartanon puistoalue kaventui 1930- ja 1940-luvulla teollisen toiminnan vahvistuessa Sahanrannassa. Yhteys Lintuniemeen katkesi kun niemi katkaistiin kanavalla 1947. Nykyinen kartanon puisto ja puutarha ovat kaava-alueen ulkopuolella. Kartanon nykyinen, huomattavasti vanhaa suppeampi ja pelkistetympi puisto on rakennettu 1964 osana uutta päärakennusta.

Säilyneisyys: Kaava-alueella vanhasta puutarhasta ja puistosta on nähtävissä hyvin vähän merkkejä, lähinnä vain alueen länsiosan metsäalueella (*arkeologisen tarkkuusinventoinnin kohde 1. Nokian kartanon puutarha ja puisto*). Osa puistokäytävistä on tulkittavissa vain vähäisistä painanteista ja yksittäisistä vanhoista puistopuista, suurin osa puistosta on tuhoutunut eroosion ja myöhemmän ihmistoiminnan vaikutuksesta. Puiston pohjoisrajalla on säleikkörakenteisen ja diagonaalijakoisen puuaidan jäänteitä. Kaava-alueella laajempaan tarkastelualueeseen kuuluvassa Lintuniemessä on puistokäytäviä vastaavia pengerryksiä (*arkeologisen tarkkuusinventoinnin kohde 2. Lintuniemi*). Kartanon pelloista on säilynyt pieni osa kartanon puiston pohjoispuolella umpeen kasvavana niittynä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Historiallinen, 1800-luku, kartano- ja puisto-historia, Lintuniemi Nokia yhtiön kesäjuhlapaikkana.

Suosituks: Suunnittelussa olisi hyvä harkita historiallisen kartanopuiston kadonneiden rakenteiden palauttamista osaksi tulevaa taajamamaisemaa. Hyödynnettäviä ja palautettavia elementtejä olisivat mm. puro, altaat ja puiston rajapinnat ja puusto.

TEOLLISUUSAIKA: Teollisuusmaiseman jäänteet, lohkokivinen ja todennäköisesti 1800-luvun jälkipuoliskon tukimuuri, kuorimorakennus 1933-1972, sahan pumppu- ja porttirakennus sekä rakenne- ja kenttäjäänteitä.

Sahanrannan teollisuuskäyttö alkaa 1870-luvulla, jolloin paikalla oli 1869 Nokianvirralla aloittaneen Nokia Ab:n paperitehtaan ja puuhiomon raakapuun

varasto- ja nostopaikka, joka oli yhdistetty tehtaaseen kapearaiteisella rautatiellä. Teollisuuskäyttö pysyy vähäisenä ja Sahanrantaa leimaa 1900-luvun vaihteessa enemmän kartanon puisto- ja viljelytoiminta. Lintuniemi toimii mm. yhtiön kesäjuhlien ja vapaa-ajan paikkana. Alueen teollisuuskäyttö alkoi vahvistua 1933 kun Lintunimen juureen rakennetaan rumpukuorimo. Kuorimo ja sen varastoalueet laajenevat 1940-, 1950- ja 1970-luvulla. Kuorimoa seuraavat yhtiön saha ja kyllästämö 1940- ja 1950-luvulla. Sahaa uudistetaan ja laajennetaan voimakkaasti 1970-luvulla. Teollisuuskäyttö muokkaa Sahanrantaa voimakkaasti sotien jälkeen ja vanhempi kulttuurimaisema, pellot, puisto ja rantaviiva katoavat suurelta osin maaleikkausten ja -tasoitusten alle. Lintuniemen kanava rakennetaan 1947 ja nykyinen Yökönsaari 1960-luvulla.

Säilyneisyys: Sahanrannan autioitunutta ja metsittyvää teollisuusmaisemaa leimaa sotien jälkeisen suurteollisuuden mittakaavaa edustava voimakas maankäyttö. Rakennuskannasta on säilynyt lähinnä 1933-1972 rakennettu kuorimorakennus sekä 1970-luvun sahan porttirakennus ja rannan pieniä pumppurakennuksia. Vanhempaa teollisuuskäyttöä edustaa alueen uittoaikainen rannan tukimuuri (*arkeologisen tarkkuusinventoinnin kohde 3. Lintuniemen tukimuuri*).

Kulttuurihistorialliset arvot: Nokianvirran maisemaan näkyvästi sijoittuva punatiilestä muurattu kuorimorakennus (1933-1972) on merkittävä osa Nokianvirran varrelle pitkäksi ketjuksi levittäytyneitä historiallisia teollisuusmaisemaa ja -miljöötä. Puunjalostuksen yhden prosessirakennuksen kerrostumat edustavat hyvin rakentamisen kaarta ja kehitystä 1930-luvulta 1970-luvulle. Rakennuksella on teollisuushistoriallisia, maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Nuorempaan kerrostumaan, 1970-luvun betonirakenteisen kääntöpöydän graffitit edustavat alueen jälkiteollista käyttöä. Laadukkaina ja teemaltaan Nokian puunjalostusteollisuuteen liittyvinä kuvat tuovat hyvän ja ajallisen lisän historiallisiin kerrostumiin. Kuorimo on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä (RKY-2010, Nokian tehtaot) ja maakunnallista maisema-aluetta (Nokian kulttuurimaisemat)

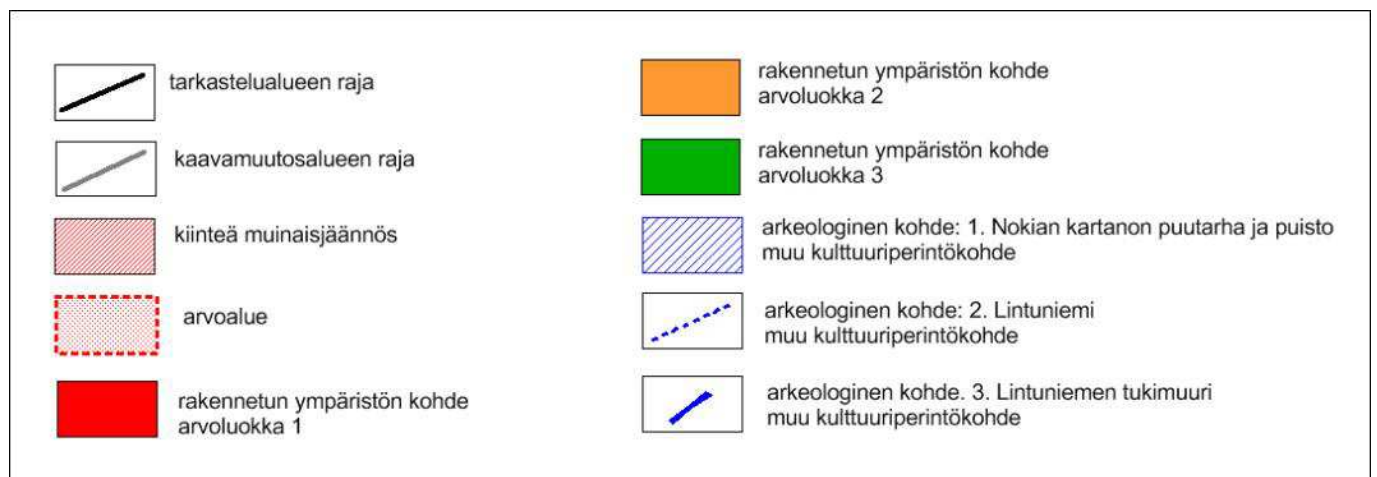
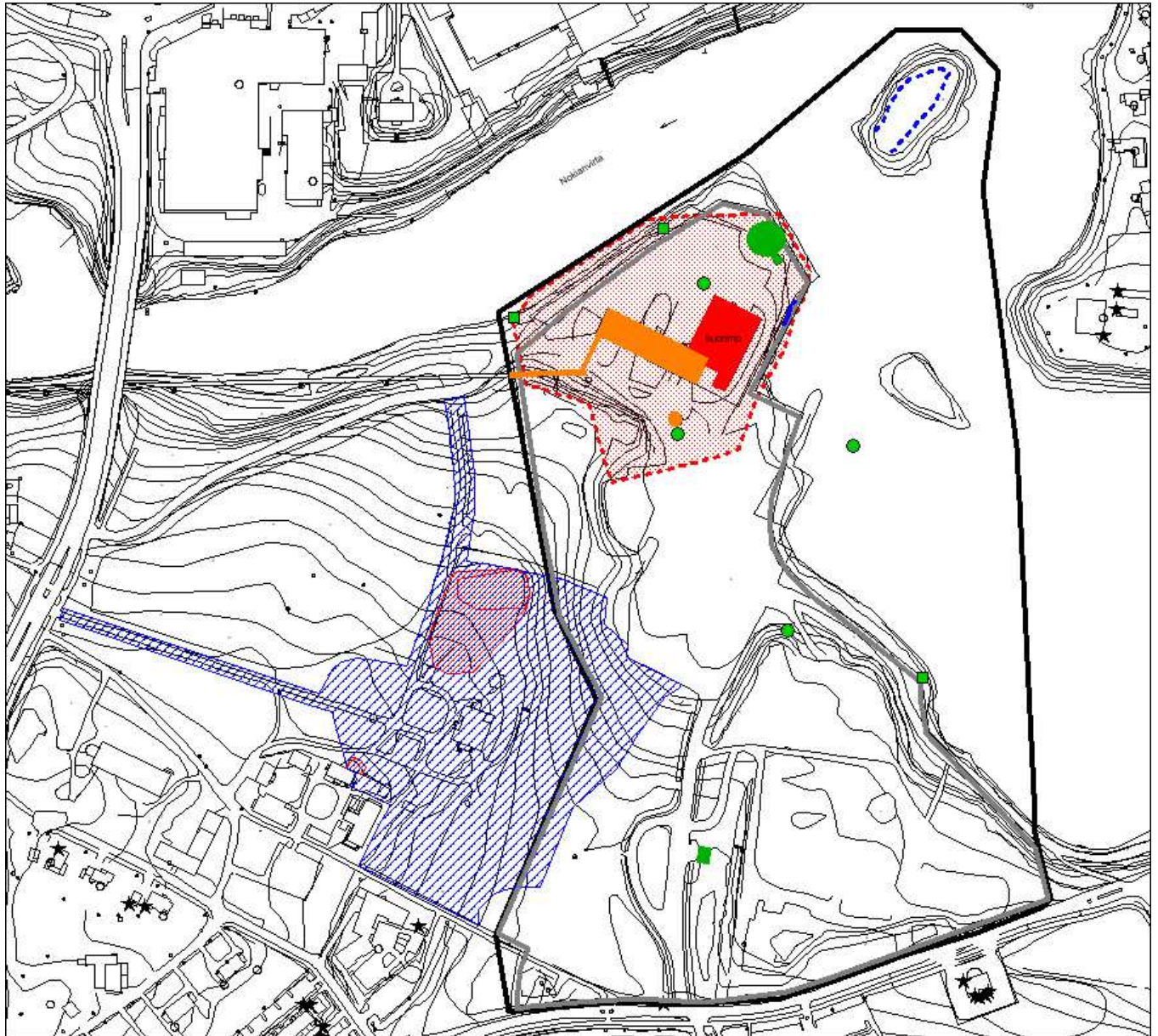
Suosituks: Kuorimorakennuksen vanhimmat osat (1933-1959) tulee säilyttää. Kuorimon nuorimman osan ja siihen liittyvien, osin jäänteinä säilyneiden rakenteiden säilyttäminen teollisen maiseman 1970-luvun kerrostumana ja paikan teollisuushistoriaa vahvistavina elementteinä tulisi ehdottomasti harkita. Huomioitavia rakenteita ovat kuljetushihna, nostolaitteen kääntöpöytä ja graffitit. Harkinnanvaraisia rakenteita ovat Nokianvirran rannan pienet pumppaamot ja selkeytysallas. Alueen vanhimpaan teolliseen toimintaan, uittoon ja puutavaran varastoimiseen, liittyvä rannan tukimuuri olisi hyvä säilyttää (*arkeologisen tarkkuusinventoinnin kohde 3. Lintuniemen tukimuuri*).

Sahanrannan teollisuusmaiseman rakenteet ja arvot keskittyvät kuorimon ympäristöön. Kuorimon rakennuskohtaisen suojelumerkinnän lisäksi ympäristö teollisine jäänteineen olisi hyvä rajata aluemerkinällä Lintuniemen rumpukuorimon alue -nimiseksi aluekokonaisuudeksi. Kuorimo on osa valtakunnallisesti merkittävää Nokianvirran teollisuusmaisemaa. Rakennuksen hallitseva asema vesistömaisemassa ja pihapiirissä tulee säilyttää. Asemaa vesistömaisemassa tulisi vahvistaa rantapuustoa karsimalla. Rakennuksen ympäristössä hallitsevaa uudisrakentamista ei suositella.

Säilyttäminen koskee rakennusten julkisivuja. Rakennuksen ominaispiirteet ja materiaalit punatiili, ikkunajako ja -aukotus ja kattomuoto tulee säilyttää.

Sahanrannan kulttuuriympäristön arvot kartalla

Kartta on suuremmissa mittakaavassa karttaliitteenä 9.

6.1.2 Nokianvirran maisema ja näkymät

Sahanranta Nokianvirran maisemassa

Sahanrannaksi nimetty kaava-alue on osa Nokianvirran historiallista kartano- ja teollisuusmaisemaa. Maiseman muutokset sotien jälkeen ovat olleet merkittäviä ja historiallisten elementtien yhteys vesistöön ja näkyminen maisemassa on muuttunut merkittävästi.

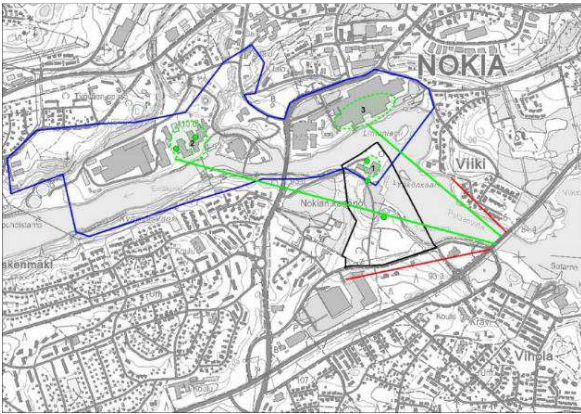
Sahanrannan, erityisesti Lintuniemen kuorimon historiallinen asema ja yhteys vesistömaisemaan tulee huomioida kaavoituksessa ja tulevassa maankäytön suunnittelussa. Nokianvirran teollisuusmaisema näkyy nykyisin kokonaisuudessaan parhaiten virran ylittävillä tielinjoilla, joita ovat kaava-alueen itäpuolella oleva Turuntie (Vt. 12) ja länsipuolella Nokian taajaman päätien muodostava Emäkoskentie.

Säilyneisyys: Kartanon puisto- ja viljelysmaisema tuhoutui teollisuusmaiseman laajenemiseen sotien jälkeen. Teollisuusmaiseman asema saavutti huipunsa 1970- ja 1980-luvulla, jonka jälkeen toiminta loppui ja kaava-alueelta on purettu rakennukset kuorimoa ja sen ympäristöä lukuun ottamatta. Nokianvirran yleismaisemassa maatalous- ja teollisuustoiminnan päätymisen jälkeen rannat ja pellot ovat metsittyneet tai siirtyneet taajaman rakennustoiminnan piiriin. Kuorimoa lukuun ottamatta Sahanrannan kulttuurimaisemat ovat pääosin tuhoutuneet.

Kulttuurihistorialliset arvot: Nokianvirran historiallista teollisuusmaisemaa ja maankäyttöä edustavat kuorimorakennus 1933-1972, Lintuniemen kanava 1947 ja Yökönsaari. Kohteet ovat Yökönsaarta lukuun ottamatta osa valtakunnallisia ja maakunnallisia arvoalueita: Nokianvirran teollisuusmaisema (RKY-2010) ja Nokian kulttuurimaisemat (MMM 2007). Arvoalueiden rajapintaan sijoittuvalla kuorimolla on tärkeä rooli teollisuusmaisemassa.

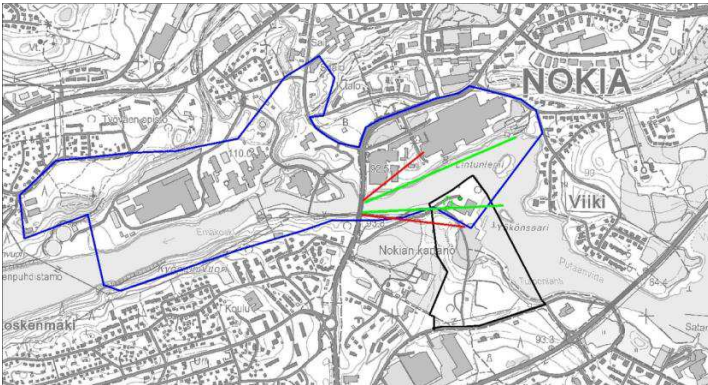
Suosituks: Nokianvirran silloilta Sahanrantaan avautuvat näkymät tulee huomioida. Teollisuusperintöä edustavan, valtakunnallisiin ja maakunnallisiin arvoalueisiin sijoittuvan kuorimon ja Nokianvirran teollisuusmaiseman näkyvä asema vesistömaisemassa tulee säilyttää. Kuorimon yhteys vesistöön ja teollisuusmaisemaan tulee säilyttää. Uudisrakentamisen tulisi selkeästi erottua historiallisesta teollisuusmaisemasta, eikä sillä saisi olla arvoalueella tai sen välittömässä läheisyydessä hallitsevampaa asemaa.

Näkymät Turuntieltä, Vt. 12.

Kartta: Vihreä viiva = näkymät kesällä. Punainen viiva = näkymät talvella. Sininen viiva = RKY2010 Nokian teollisuusmaisemat rajausta. Maiseman kiintopisteitä, vihreä katkoviiva ja pisteet = 1. Rumpukuorimo ja valomastot, 2. Jyränmaan sellutehdas ja lämpökeskus, piippu ja happotorni, 3. Kumitehtaan tehdasrakennukset. Kuva, syksyllä 2015 otetussa kuvassa kiintopisteet näkyvät heikosti sumuisen sään vuoksi. Sahanranta ja kuorimo ovat kuvan keskellä.

Näkymät Emäkosken sillalta

Kartta: Vihreä viiva = näkymät kesällä. Punainen viiva = näkymät talvella. Sininen viiva = RKY2010 Nokian teollisuusmaisemat rajausta. Maiseman kiintopisteitä, vihreä katkoviiva ja pisteet = Rumpukuorimo ja valomasto. Kuva otettu syksyllä 2015, jolloin kesällä lähes näkymättömissä olevat kumitehtaan rakennukset ja kuljetushihna näkyvät varsin hyvin.

Sahanrannan paikalliset näkymät

Sahanranta on entistä Nokina kartanon ranta-, puisto- ja viljelymaisemaa. Keskiajalla perustetulta kartanolta ja kappelilta on ollut historiallisesti hyvä näkyvyys. Kartanon yhteyttä vesistöön vahvisti 1800-luvulla rannan suuntaan laajennettu puisto. Todennäköisesti kartanolta on ollut jo varhain yhteys suo- ja isaan lahteen jo varhain vaikka siitä ei löydetty todisteita. Kartanon pihapiiriin todennäköisesti 1500-luvun alussa rakennetun kivikappelin perustuksen alta on löytynyt jäännöksiä varhaiskeskiaikaisesta puurakennuksesta sekä varhaisrautakautisesta kuoppaliedestä. Kartanonpuistossa tehdyissä kaivaus- tutkimuksissa on talletettu myös esihistoriallista löytöaineistoa: kvartsi- iskoksia sekä varhaismetallikautista ja rautakauden tyyppin keramiikkaa. Mää- räävä tekijä alueen valikoitumisella esihistorialliselle ihmistoiminnalle on ollut sen sijainti Nokianvirran partaalla. Kaava-alueen kartanoaikainen käyttö väis- tyi 1940-luvulla teollisuuskäytön tieltä. Teollisuustoiminta päättyi 1980- luvulla, jonka jälkeen rinteen metsittyminen on katkaissut vanhan maise- mayhteyden kartanon ja kappelin sekä vesistön välillä.

Näkymät kappelilta ja kartanolta

Suosituksset: Asutuksen ja kirkollisen rakennuksen jäännöksen (Nokian kap- pelinpaikka) historiallinen yhteys vesistömaisemaan ja näkyminen siinä tulee huomioida, turvata ja säilyttää Sahanrannan suunnittelussa.

Teollisuusmaisema kaava-alueella

Kuorimon eteläpuolella olevalta asfalttikentältä ja rinteeseen sisäänkäynniltä aukeaa näkymä, jossa rumpukuorimon teollisuusvaikutusta vahvistaa merkittävästi taustalla näkyvät Kumitehtaan nuoremmat tehdasrakennukset. Suunnittelussa tulisi huomioida näkymän hyödyntäminen.

Keskeiset teollisuusnäkyvät kaava-alueella

Kartta ja valokuva: Teollisuusmaiseman vahvoja näkymiä kaava-alueen sisällä. Teollisuusmaisema on keskeinen osa alueen näkyvää maisemahistoriaa. Keskeisiä näkymiä ovat mm. etelä-pohjoinen - näkymä, jossa kaava-alueen kuorimorakennuksen teollisuusmaisemaa vahvistaa taustalla näkyvät kumitehtaan rakennukset. Kuva otettu 1970-luvun sahan pääajotien rinteestä. Karttamerkinnot: Vaaleanvihreä viiva, teollisuusnäkyviä. Vaaleanruskea rasteri, kuorimorakennus ja kumitehtaan rakennuksia

Suosituks: Alueen säilynyt teollisuusmaisema keskittyy kuorimon ympäristöön, teollisuusmaiseman vahvat näkymät olisi hyvä huomioida ja hyödyntää alueen suunnittelussa.

Lähteet:

Kirjallisuus:

Jaakola, Jouko 2001. Tyyntä myrskyn silmässä. Nokia ja Ylä-Satakunta Nuijasodan pyörteissä. Tampere, tutkimuksia ja kuvauksia XI. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja XVI.

Kaukovalta, K.V. 1946. Mitä tapahtui nokiolla Nuijasodan aikana. Tampere, tutkimuksia ja kuvauksia III.

Koivuniemi Jussi, Kaarninen Mervi, Pekka Kaarninen, Nokian ja Pirkkalan historia, Forssa 1994.

Koskinen, Yrjö 1929. Nuijasota: sen syyt ja tapaukset. Otava.

Niukkanen, Marianna 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston Rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

Saarenheimo Juhani, Vanhan Pirkkalan historia, Tampere 1974.

Toivola Olavi, Puusta pehmopaperiin, Nokian paperin historia 1865-2005, Jyväskylä 2005.

Nokia Osakeyhtiö 1865 – 1965. Lars G. von Bonsdorff. (Suom. Erkki O. Kontio). Helsinki 1965.

Suomen gummitehdas osakeyhtiö 1898-1948, Helsinki 1948.

Ylikangas, Heikki 2009. Nuijasota. Keuruu.

Nokia yhtiö, vuosikertomukset 1947-1959, Nokian paperitehtaan arkisto.

Inventoinnit ja selvitykset:

RKY 2010: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, Museovirasto 2010. Nokian teollisuuslaitokset

Nokian kulttuuriympäristöohjelma, Eija Teivas, Annu Tulonen, Alueelliset ympäristöjulkaisut, Pirkanmaan ympäristökeskus, Tampere 2001.

Nokianvirran yläjuoksun inventointi ja ympäristöselvitys, Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 1997.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt, Putkonen Lauri, 1988.

Pöyry Finland Oy 2015: Nokian Sahanranta, maaperän pilaantuneisuus ja riskinarvio.

Arkistolähteet:

Adel, Vadim 2000. Nokia, Nokianvirran arkeologinen osainventointi 2000. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Adel, Vadim 2004. Nokia, Nokia kartano. Keskiaikaisen kappelinpaikan kaivaus 2004. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Adel, Vadim 2005. Nokia, Nokia kartano. Keskiaikaisen kappelinpaikan kaivaus 2005. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Adel, Vadim 2006. Nokia, Nokia kartano. Keskiaikaisen kappelinpaikan kaivaus 2006. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Adel, Vadim 2009. Nokia, Nokia kartano. Arkeologinen koekaivaus 2009. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Historialliset valokuvat

Elinkeinoelämän keskusarkisto (Elka, Mikkeli):

Elka/Nokia Oyj/puunjalostusteollisuus/kuvat nro 82, 145, 204)

Vapriikin kuva-arkisto (Tampereen museot, kuva-Siiri):

Lintuniemi 1900-luvulla

Kuorimo Nokianvirran yläjuoksulla, SIK Oy

Valokuvia teoksista:

Toivola, Puusta pehmopaperiin.

Nokia Oy, vuosikertomukset 1947-1959, Nokian paperitehtaan arkisto

Historialliset kartat:

Ehrenström, N. 1781. Rekognosointikartta. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, JYX: kra sera pf 141 nr3a pirkkala nokianvirta.

Hall, Daniel 1769. Isojakokartta Taivalkunnan jakokunnan tiluksista, KA sig. H 6 11/1-25.

Juslin, J. 1927. Nokian kartanon puutarha ja puisto. MK 1: 500. Jäljennetty Nokialla 13.10.-27 Mikkola. Museoviraston keskusarkisto, rak. histo. osasto 5363.1.

Pitäjänkartta 1847/1890-I, digitaaliarkisto, KA.

Senaatinkartta, Pirkkala XIX-XX, mittaus 1909, digitaaliarkisto, KA.

16-osainen kartta osasta Nokian kauppala aluetta, Hämeen lääniä. Asemakaavamittauksen suorittanut vv. 1937-1940. Karttapohja 1930-luvun alkupuolelta. Kauppalan rakennustoimisto. Nokian kaupungin arkisto.

Nokia, Nokian kartano ja Lintuniemen alue, 1946. Elinkeinoelämän keskusarkisto. Piirustukset/Nokia Oyj/ metsäosasto 3693/ No 2.

Peruskartat, 1:20 000. Lehti 2123 05. 1954, 1961, 1975, 1980, 1991, 2015, Maanmittauslaitos. Vanhatpainetutkartat.fi

Maaperäkartta 2123 Tampere, 1959. MML

Maastokartat:

Maastokartta 2015, MML

www-sivustot:

RKY: Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museovirasto 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx

Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Muinaisjäännösrekisteri. http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx

Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Hankerekisteri. <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Kulttuuriympäristön tutkimusraportit/ arkeologia. <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

Liitteet:

Liitekartta 1: Nokian kartano keskiajan Ylä-Satakunnassa

Liitekartta 2: Nokianvirran kulttuurimaiseman historialliset elementit

Liitekartta 3: Nokianvirran teollisuusmaiseman ja Sahanrannan teollisuuskerrostumat

Liitekartta 4: Puusta paperiksi, Sahanranta osana Nokianvirran prosessiteollisuutta

Liitekartta 5: Maisema, Sahanranta Nokianvirran maisemassa, Vt. 12

Liitekartta 6: Maisema, Sahanranta Nokianvirran maisemassa, Emäkosken silta

Liitekartta 7: Tarkastelualueen historialliset ja nykyiset rakenteet

Liitekartta 8: Rakennusikäkartta, inventointialueen rakennuksia ja rakenteiden jäänteitä

Liitekartta 9: Tarkastelualueen arkeologiset ja rakennetun ympäristön arvot

Liitekartta 10: Kartanon, kappelin ja Sahanrannan huomioitavia näkymiä

Liite 11. Digitaalikuvaluettelo (arkeologinen tarkkuusinventointi)

Liite 12. koekuoppakuvaukset (arkeologinen tarkkuusinventointi)

Nokia, YIT

SAHANRANNAN ARKEOLOGIAN, RAKENNETUN YMPÄRISTÖN JA MAISEMAHISTORIAN SELVITYS

Sahanranta Nokianvirran, Nokian kartanon ja teollisuuden maisemassa

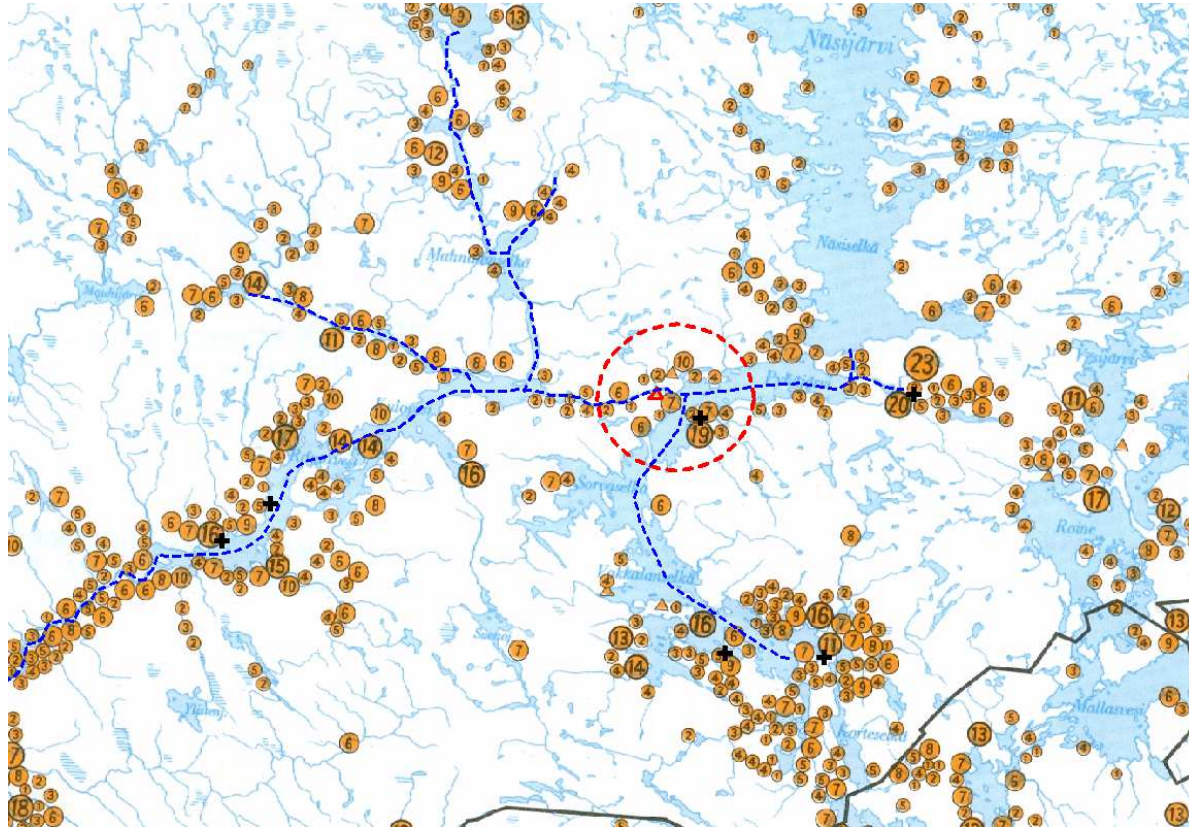
Liitekartat 1-10

LIITEKARTAT

- Liitekartta 1: Nokian kartano keskiajan Ylä-Satakunnassa**
- Liitekartta 2: Nokianvirran kulttuurimaiseman historialliset elementit**
- Liitekartta 3: Nokianvirran teollisuusmaiseman ja Sahanrannan teollisuuskerrostumat**
- Liitekartta 4: Puusta paperiksi, Sahanranta osana Nokianvirran prosessiteollisuutta**
- Liitekartta 5: Maisema, Sahanranta Nokianvirran maisemassa, Vt. 12**
- Liitekartta 6: Maisema, Sahanranta Nokianvirran maisemassa, Emäkosken silta**
- Liitekartta 7: Tarkastelualueen historialliset ja nykyiset rakenteet**
- Liitekartta 8: Rakennusikäkartta, inventointialueen rakennuksia ja rakenteiden jäänteitä**
- Liitekartta 9: Tarkastelualueen arkeologiset ja rakennetun ympäristön arvot**
- Liitekartta 10 Kartanon, kappelin ja Sahanrannan huomioitavia näkymiä**

Liitekartta 1. Nokian kartano keskiajan Ylä-Satakunnassa

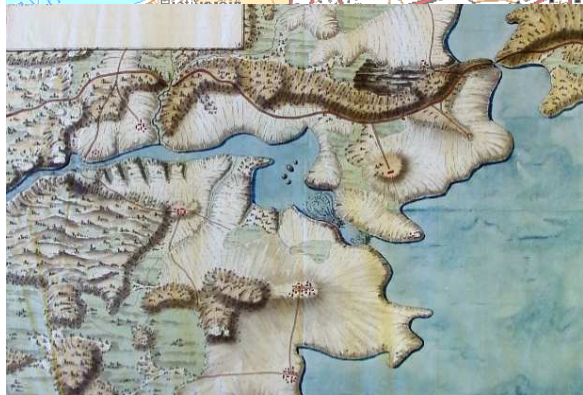
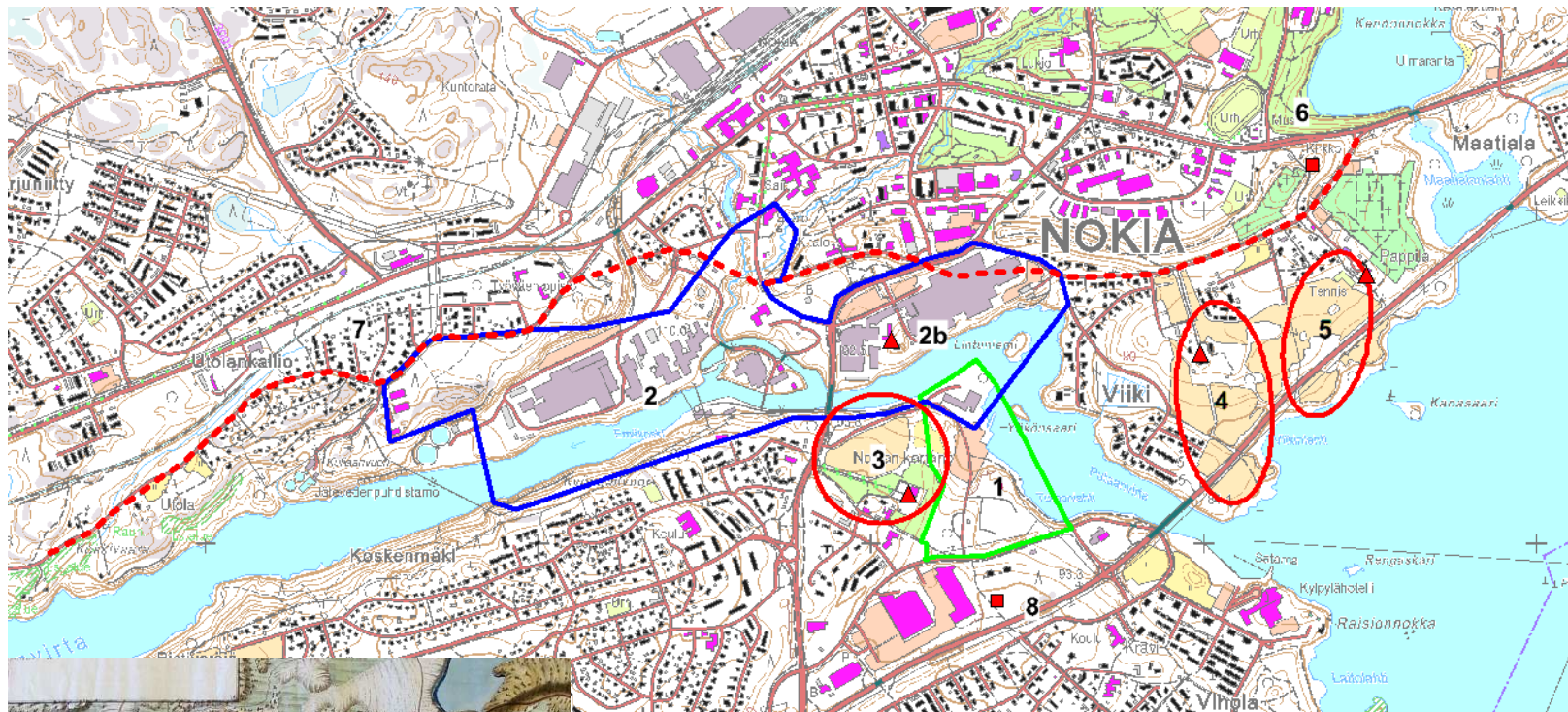

Kartta: Asutus levisi esihistoriallisella ajalla Pohjanlahdelta sisämaahan pitkin Kokemäenjoen vesistöä. Keskiajan lopulla päävesistön varrelle oli rakentunut tiheä kyläverkosto, joka useissa paikoissa pohjautuu vanhempaan, esihistorialliseen asutukseen. Kartassa 1560-luvun kylät on merkitty ympyrällä, jonka sisällä oleva luku viittaa kylän talojen määrään. Taloluku oli keskimäärin 4-5 taloa, suurkyläiä edustivat n. 20 talon kylät. Tiiviisti rakennettujen ryhmäkyläen lisäksi silloisessa Pohjois-Satakunnassa oli kuusi säterikartanoa eli aatelin asuinpaikkaa (kolmiot).

Karttamerkinntät: Sinisellä katkoviivalla on korostettu Kokemäenjoen ja sen latvavesien reittejä. Punaisella kolmiolla on merkitty Nokian kartano, sen lisäksi historiallisia kartanoita olivat Viiki, Laukko, Tottijärvi, Vääkysy ja Liuksiala. Mustalla ristillä on merkitty tämän ajan kirkot eli nykyiset Tyrvään, Karkun, Messukylän, Vesilahden ja Lempäälän kirkot tai sakastit. Vanhimmat tunnetut seurakunnat ovat Karkun ja Tyrvään seurakunnat, joiden pohjana oli Sastamalan

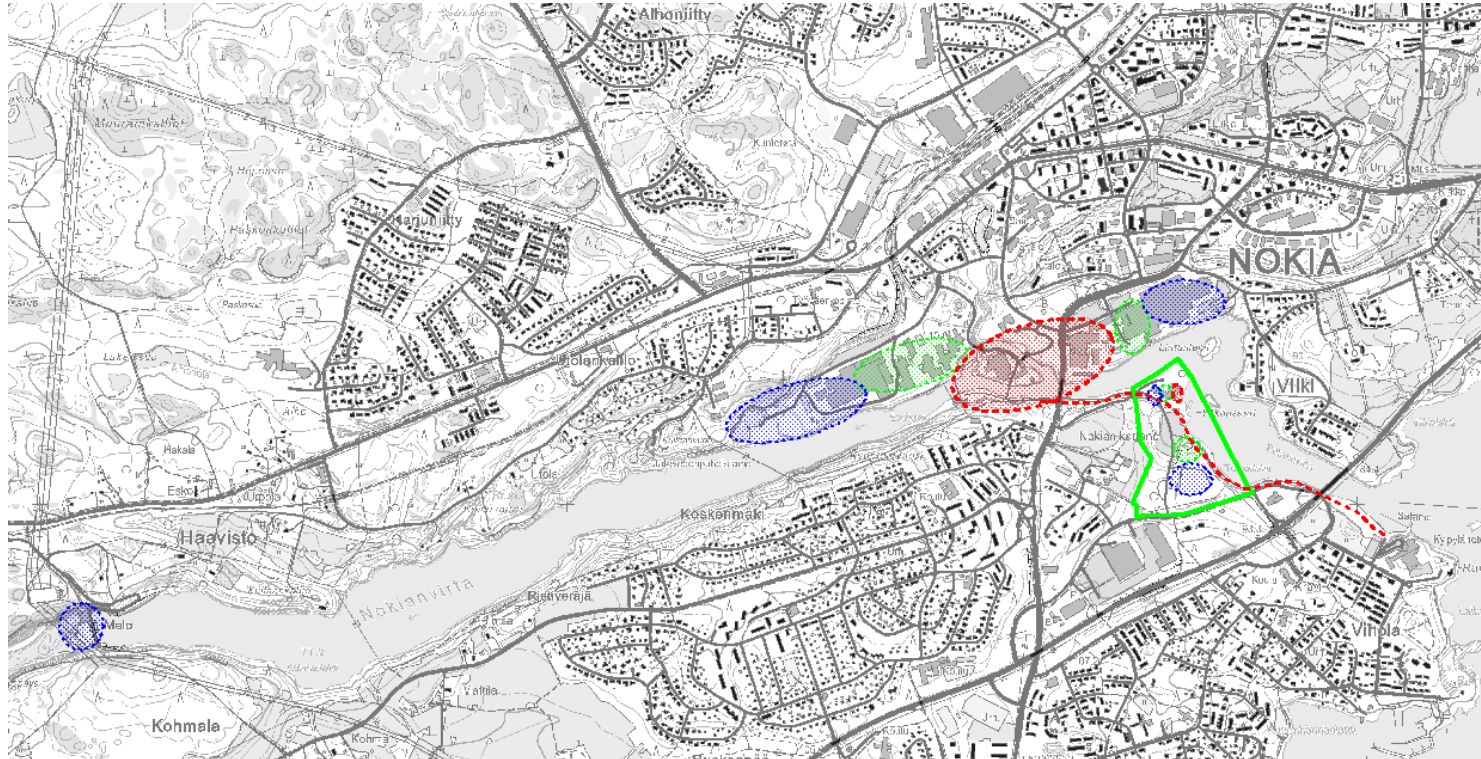
muinaispitäjä. Pirkkala erosi Karkusta 1200-luvulla. Kirkon, asutuksen ja kartanoiden sekä muinaisjäännösten perusteella vesistöjen ja harjujen solmukohdassa sijaitseva Nokiavirran suosa muodosti keskiajalla merkittävän keskusalueen, jonka vesistömaisemaa hallitsivat kaksi kartanoa, kappeli ja Pirkkalan suurpitäjän kirkko. Asutuksen ohella Kokemäenjoen vartta seurasi keskiaikaisiin maanteihin lukeutuva Laidetie. Kylien jälkeen, 1800-luvulta alkaen Kokemäenjoki ja sitä seuraava Tampere-Pori rautatie (1895) muodostivat teollistuvan Suomen yhden valtasuonen, jonka suuria teollisuuskeskuksia olivat mm. Nokian kartanolle kuuluneeseen koskeen perustettu paperitehdas.

Liitekarta 2, Nokianvirran kulttuurimaiseman historialliset elementit

1. Aluerajaus, Sahanranta. 2. RKY-2010, Nokianvirran teollisuusalue, teollisuusrakentamista 1860-luvulta 1970-luvulle. 2b Kumitehtaan isännöitsijän asunto 1924 W.G. Palmqvist. 3. Nokian kartano ja viljelymaisema, päärakennus 1963, ark. Woldemar Baeckman. 4. Viikin kartano ja viljelymaisema, päärakennus 1780, 5 Nokian pappila ja viljelymaisema, 6. Nokian kirkko 1837, ark. C.L. Engel. 7. Laidetie, vanha Ulvila-Tammerkoski tielinja. 8. Nuijasodan muistomerkki 1933, Gabriel Engberg, Tampereen historiallinen seura.

Liitekartta 3: Nokianvirran teollisuusmaiseman ja Saharannan teollisuuskerrostumat

Karttamerkinnt:

Punainen katkoviiva =
teollisuusrakentaminen 1870-
1939

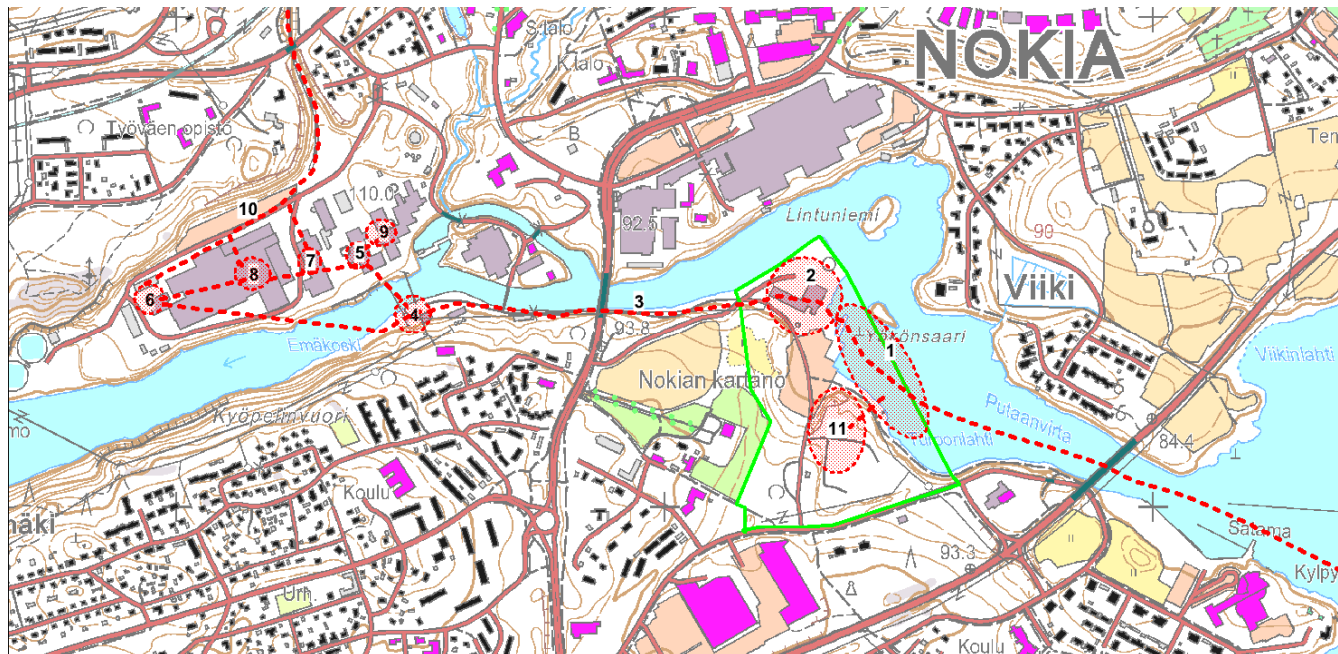
Vihreä katkoviiva =
teollisuusrakentaminen 1940 -
1959

Sininen katkoviiva =
teollisuusrakentaminen
1960- 1979

Vihreä viiva = kaava-alue

Teollisuusmaisema oli 1800-luvun lopulta alkaen jatkuvassa kehityksessä, prosessien uudistuminen ja toiminnan laajeneminen näkyi jatkuvana rakennustoimintana. Nokianvirran teollisuuden vahvoja rakennuskausia olivat 1900-luvulla 1910-, 1930- ja 1950-, 1970-luvut. Emäkosken partaalta 1860-luvulla alkanut teollisuusmaisema laajeni ja hallitsi Nokianvirran maisemaa aina 1980-luvulle saakka, jonka jälkeen alkoi yleien teollisuuden supistuminen ja keskittyminen. Monipuolinen, puunjalostuksen ja kumiteollisuuden teollisuusrakennuksia ja varastoalueita käsittänyt teollisuuden prosessirakentaminen päättyi. Teollisuustilojen uudiskäyttö alkaa 1980-luvulla, nykyisin Nokiavirran alkuperäistä teollista toimintaa edustavat Jyränmaan paperitehdas ja Nokian renkaat, joiden käytössä on vain osa teollisuustiloista.

Liitekartta 4: Puusta paperiksi, Sahanranta osana Nokianvirran puunjalostuksen prosessiteollisuutta

Puusta paperiksi ja rautatieasemalle, puun kulku Nokianvirrassa 1950-luvulla: Nokia Oy tuotti Nokianvirran varrelle rakennetuissa tehtaissaan raakapuusta hioketta, selluloosaa ja paperia. Sivutuotteina olivat sahatavara, kyllästetty puutavara ja sprii. Monivaiheisessa, Nokianvirtaa seuraavassa prosessissa Lintuniemeen uitettu tukkipuu muuttui valmiiksi tuotteeksi, jotka lastattiin junavaunuun jo tehtaalla. Nokianvirran etelärannalla oli lisäksi puun varastoalueita mm. nykyisen Nokian Panimon ja Nokian Eedenin paikalla. Ennen 1950-lukua, 1870-luvulta alkaen prosessi kulki vanhan tehdasalueen, Tehdassaaren ja Emäkosken etelärannan kautta, jossa olivat vanhemmat sellu- ja paperitehtaat. 1. Puun varastointi ja ylösottoaika 1870-1985?. 2. Rumpukuorimo 1933, 1941, 1959, 1972. 3. kapearaiteinen rautatie 1870-1960, kuljetushihna 1972-198, 4. Hakkaamo. 5. Selluloosatehdas 1950, 6. Hiomo 1955, Sellun ylösotto ja varasto. 8. Paperitehdas 1952, 9. Lämpökeskus ja Spriitehdas hyödynsivät selluloosatehtaan jätteet. 10. Tehdasrata Nokian asemalle 1952. 11. Sattulan saha 1949/1975 ja kyllästämö 1954. Vihreä viiva = Aluerajaus

Liitekartta 5: Saharanta ja teollisuusmaisema Nokianvirran maisemassa, Turuntie, Vt 12.

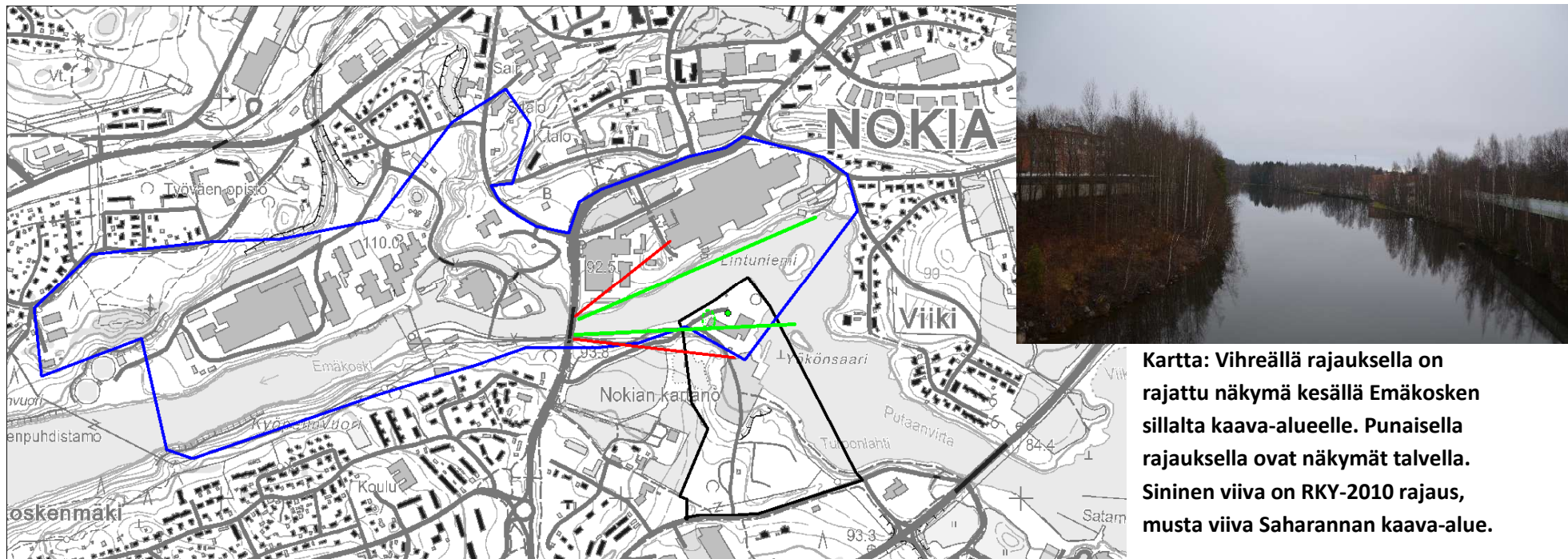

Kartta: Vihreällä rajauksella on rajattu näkymä kesällä Emäkosken sillalta kaava-alueelle. Punaisella rajauksella ovat näkymät talvella. Sininen viiva on RKY-2010 raja, musta viiva Saharannan kaava-alue.

1. Rumpukuorimo (1933-1972), 2. Jyränmaan selluloosatehdas ja lämpökeskus (1950-l). 3. Nokian kumitehtaan teollisuusrakennukset 1960- ja 1970-luku. Vihreällä ympyrällä on merkitty korkeampia kiintopisteitä, Jyränmaan happotorni ja piippu sekä Saharannan valopylväät.

Suositus: Nokianvirran historiallisen, valtakunnallisia arvoja edustavan teollisuusmaiseman rakenteiden hallitseva asema tulisi huomioida suunnittelussa.

Liitekartta 6: Sahanranta ja teollisuusmaisema Nokianvirran maisemassa, Emäkosken silta

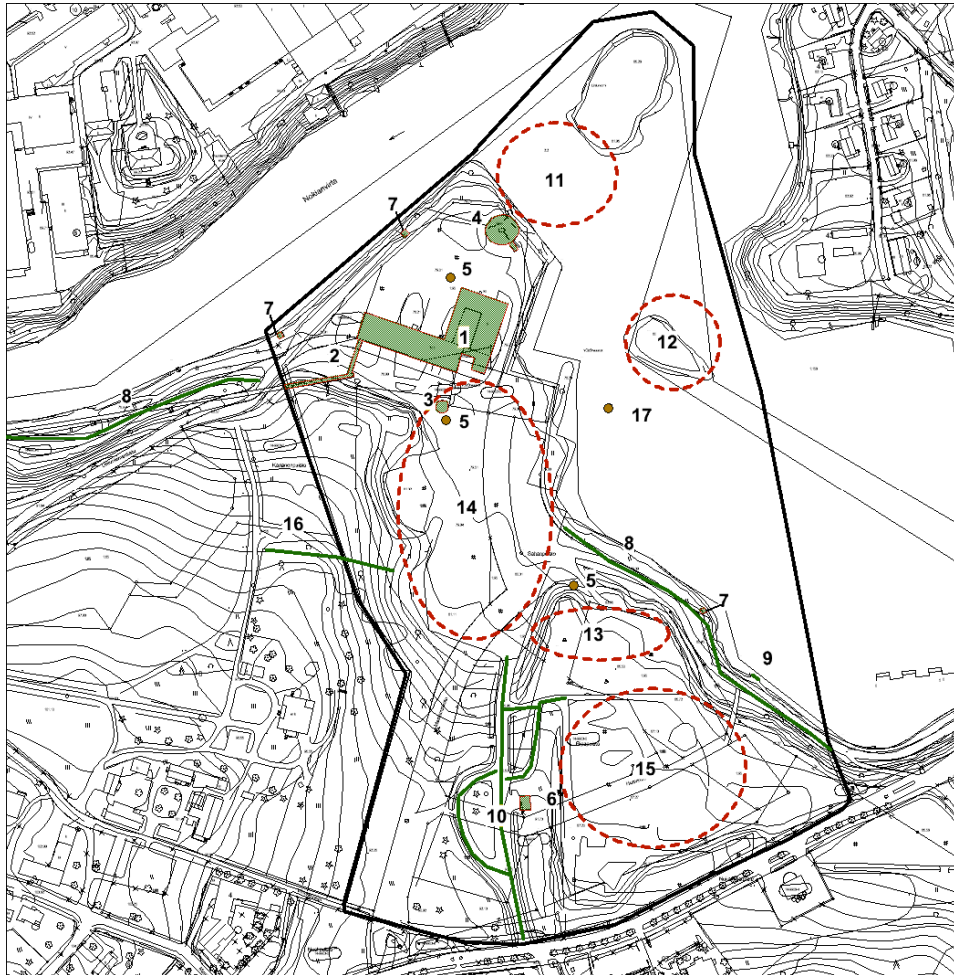

Kartta: Vihreällä rajauksella on rajattu näkymä kesällä Emäkosken sillalta kaava-alueelle. Punaisella rajauksella ovat näkymät talvella. Sininen viiva on RKY-2010 rajaus, musta viiva Sahanrannan kaava-alue.

Nokianvirran teollisuusmaiseman paras näköalapaikka on Emäkosken sillalta, josta on hyvät näkymät puunjalostustehtaan ja kumitehtaan rakennuskerrostumiin. Ensimmäinen silta rakennettiin 1893 ja nykyinen 1959. Nokianvirran Emäkosken, entisen Mäkijoen vesistömaisema on vahvasti ihmisen muokkaama. Vanha koskimaisema on kadonnut 1700-, 1800- ja 1900-luvun muokkaustöissä ja entisen Mäkijoen tilalla on hitaasti virtaava, kanavamainen vesistö. Näkymään vaikuttaa vuodenaika merkittävästi. Rantakasvillisuuden lisääntyminen viimeisinä vuosikymmeninä on paljolti peittänyt teollisuusmaiseman asemaa rantamaisemassa. Kesäisin Lintuniemen kuorimosta näkyy vähäisessä määrin viimeisen laajennuksen (1972) päätyseinä ja valaisinpylväs. Teollisuusmaisemaa edustaa myös etelärantaa seuraava kuljetushihna, joka yhdisti puunkäsittelylaitoksen, Tehdassaaren ja Jyränmaan. Kuljetushihnaa edelsi kapearaiteinen rautatie.

Suositus: Kasvillisuutta tulisi karsia ja teollisuusmaiseman rakenteiden hallitseva asema vesistössä tulisi turvata.

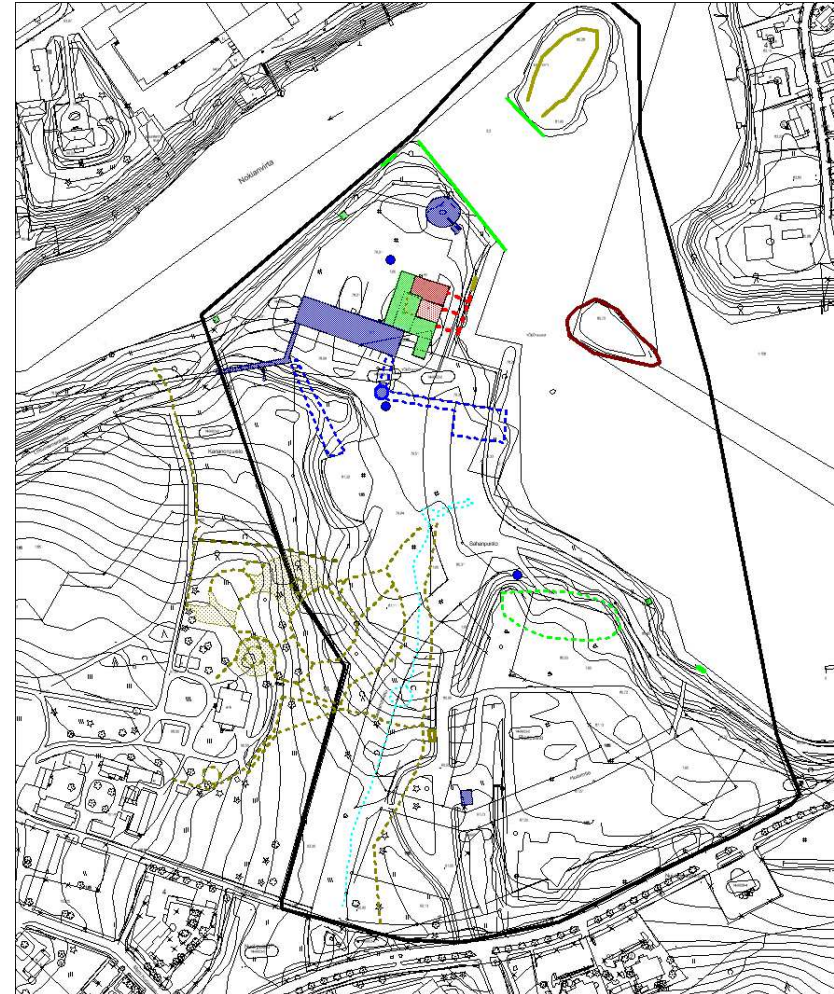
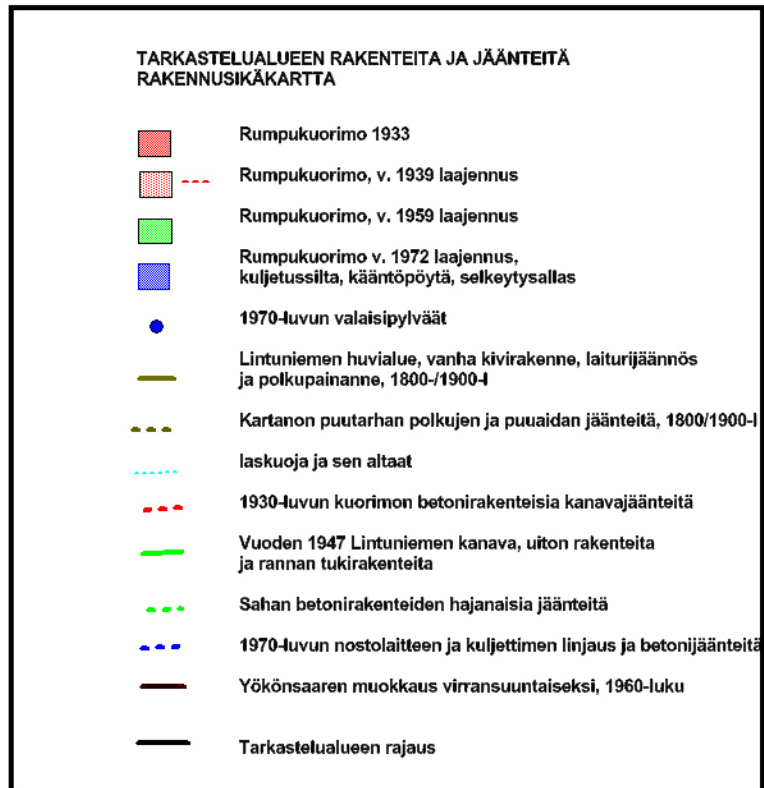
Liitekartta 7: Rakennukset, rakenteet ja tilat 2015

Rakennukset, rakenteet, tilat

1. Kuorimo 1933-1972
2. Hihnakuuljetin 1972
3. Kääntöpöytä 1972
4. Selkeytysallas 1972
5. Valaisipyivät 1970-l
6. Porttirakennus 1970-l
7. Pumpaamorakennuksia 1950-l
8. Teollisuusradan pohja, nyk. kevyen liikenteen väylä
9. Puun nostoluiska 1950-l
10. Tielinjat 1960-l
11. Lintuniemen kanava 1947
12. Yökönsaari 1960-l
13. Sahan ja kylästäjän jäänteitä
14. Kuorimon varastoalue, pistoraiteet 1950-l, asfaltti 1970-l
15. Sahan varastoalue 1950-l, uusi saha 1970-l
16. Kartanon puiston aita/raja
17. Uiton rakenteet, betonipollari

Liitekarta 8: Sahanrannan rakennusikäkartta, inventointialueen rakennuksia ja rakenteiden jäänteitä

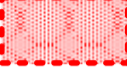
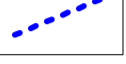

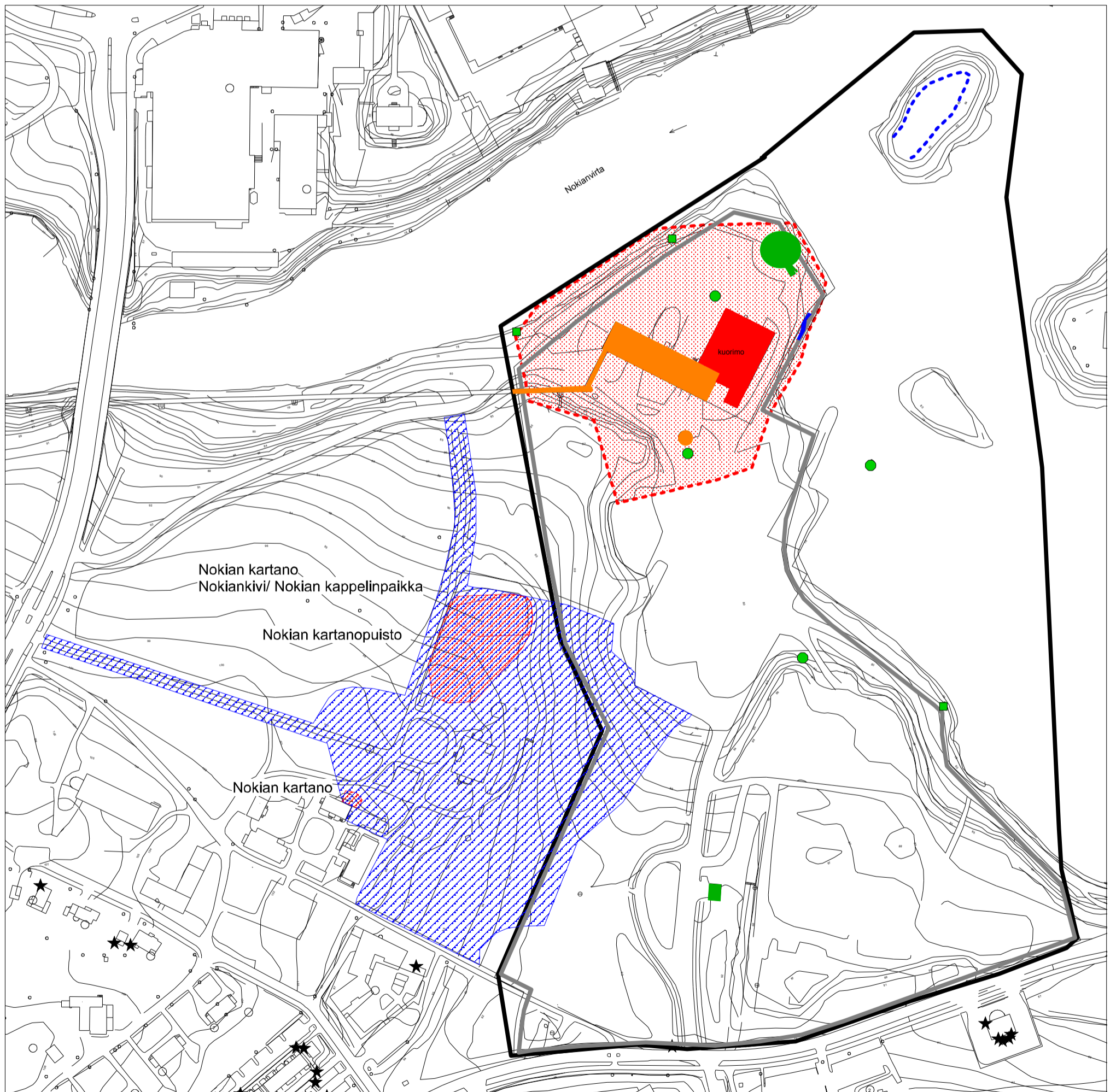
NOKIA SAHANRANTA

Liitekartta 9. Tarkastelualueen arkeologiset ja rakennetun ympäristön arvot.

Mk 1: 2800

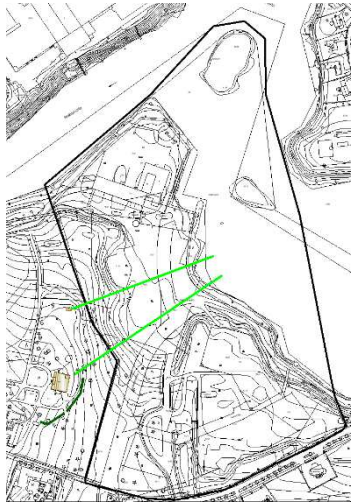
Digit. Kirsi Luoto 2016

	tarkastelualueen raja		rakennetun ympäristön kohde arvoluokka 2
	kaavamuutosalueen raja		rakennetun ympäristön kohde arvoluokka 3
	kiinteä muinaisjäännös		arkeologinen kohde: 1. Nokian kartanon puutarha ja puisto muu kulttuuriperintökohde
	arvoalue		arkeologinen kohde: 2. Lintuniemi muu kulttuuriperintökohde
	rakennetun ympäristön kohde arvoluokka 1		arkeologinen kohde: 3. Lintuniemen tukimuuri muu kulttuuriperintökohde

Liitekartta 10: Saharannan suunnittelussa huomioitavia näkymiä

Kartat, näkymä kartanolta ja kappelilta vesistöön sekä näkymä Saharannan teollisuusalueella

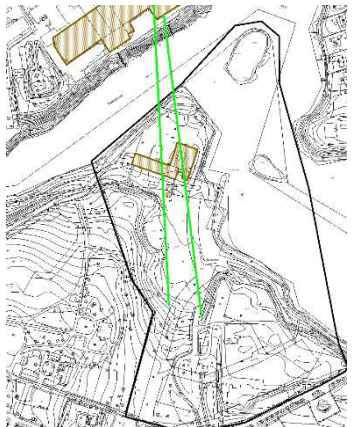
Kartta: Nokian kartanorakennus ja kappeli sijaitsevat vesistöön viettävän harjanteen reunalla, josta on historiallisesti ollut hyvä näköala, näköyhteys Nokianvirralle ja Pyhäjärvelle. Kaava-alue pysyi pääosin viljelykäytössä aina 1940-luvulle saakka. Vasta viimeisten vuosikymmenten metsittyminen on katkaissut kartanon ja kappelin näkymät vesistöön.

Vaaleanvihreä viiva, näkymät kartanolta ja kappelilta Nokianvirralle.

Tummanvihreä viiva, uuden kartanorakennuksen suojaksi istutettiin kuusiaita 1970-luvulla kun sahaa uudistettiin.

Kulttuurihistorialliset arvot: kartanon maisemahistoria ja -näkymät

Suositus: Asutuksen ja kirkollisten rakennusten historiallinen yhteys vesistömaisemaan ja näkyminen siinä tulee huomioida, turvata ja säilyttää Saharannan suunnittelussa.

Kartta: Teollisuusmaiseman näkymät kaava-alueella. Teollisuusmaisema on keskeinen osa alueen sisäistä maisemahistoriaa. Keskeisiä näkymiä ovat mm. etelä-pohjoinen -näkymä, jossa kaava-alueen kuorimorakennuksen teollisuusmaisemaa vahvistaa taustalla näkyvät kumitehtaan rakennukset.

Vaaleanvihreä viiva, teollisuusnäkymiä

Vaaleanruskea rasteri, kuorimorakennus ja kumitehtaan rakennuksia

Kulttuurihistorialliset arvot: Teollisuushistoria 1933-1972, RKY-2010, Nokian teollisuuslaitokset

Suositus: Alueen teollisuusmaisema, näkymät olisi hyvä huomioida ja hyödyntää alueen suunnittelussa.

Liite 11. Luettelo digitaalivalokuvista. Kuvat on luetteloitu Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistoon.

Kuvannut kirsi Luoto 2015.

NRO	AIHE	KUVAUSSUUNTA	PVM
1	Janne Rantanen kaivamassa koekuoppaa.	itäkaakko	23.9.
2	koekuoppa 7.	-	21.9.
3	Koekuoppa 18.	-	21.9.
4	Koekuopasta 19 löydettyä fajanssia.	-	21.9.
5	Kevyenliikenteenväylä Putaanvirran rannalla.	länsi	23.9.
6	Jari Heiskanen raiteenkappaleen vieressä.	lounas	23.9.
7	Kaavamuutosalueen eteläosan vanhaa sahan varastoaluetta. itä		23.9.
8	Puretun sahan alueella on näkyvissä vielä rakennuksen purkujätettä.	koillinen	22.9.
9	Kaavamuutosalueen keskiosassa sijaitseva entinen teollisuuspiha- ja varastoalue.	pohjoisluode	22.9.
10	Kaavamuutosalueen vanhaan kartanon puutarhaa.	länsi	8.12.
11	Vanha tammi kaavamuutosalueella.	kaakko	8.12.
12	Resentti kaivanton historiallisen puutarhan alueella.	pohjoinen	8.12.
13	Maakasa, jossa tiilenkappaleita historiallisen puutarhan alueella.	kaakko	8.12.
14	Mahdollinen puutarhapolun jäännös kaava-alueen länsiosassa.	luode	8.12.
15	Mahdollinen puutarhapolun jäännös kaava-alueen länsiosassa.	koillinen	8.12.
16	Puutarhan teollisuusalueesta eristäneen aidan perustusten jäännöksiä kaava-alueen länsiosassa.	pohjoinen	8.12.
17	Polunjäännös Lintuniemessä.	koillinen	24.9.
18	Polunjäännös Lintuniemessä.	pohjoinen	24.9.
19	Lintuniemen tukimuurin jäännös.	kaakko	24.9.
20	Lintuniemen etelärannan uittolaitteen kiinnitysrengas.	lounas	24.9.
21	Lintuniemen kaakkoisrannan ruoppauskivikkoa.	länsi	24.9.
22	Nuijasodan muistomerkki Nokialla.	-	26.8.

Liite 12. Nokia Sahanranta. Arkeologisen tarkkuusinventoinnin koekuoppien maannosten kuvaukset. Kirjoittanut Kirsi Luoto 2016.

koekuoppa (kk) 1

0-5 cm turve

5-30 cm kyntökerros (savi)

30-70 cm savi

kk 2

0-2 cm turve

2-53 cm savi

kk 3

0-3 cm turve

3-50 cm täyttömaa (sora), jossa tiilenpaloja

kk 4

0-2 cm turve

2-30 cm kyntökerros (savi)

30-40 cm savi

kk 5

0-3 cm turve

3-35 cm kyntökerros (savi)

35-60 cm savi

kk 6

0-2 cm turve

2-30 cm kyntökerros (savi)

30-50 cm savi

kk 7

0-3 cm turve

3-30 cm kyntökerros (savi)

30-55 cm savi

kk 8

0-3 cm turve

3-30 cm kyntökerros (savi)

30-40 cm savi

kk 9

0-3 cm turve

3-30 kyntökerros (savi)

30-35 cm savi

kk 10

0-3 cm turve

3-30 cm kyntökerros (savi)

30-60 cm savi

kk 11

0-3 cm turve

3-20 cm multa

20-30 cm täyttömaa (sora)

kk 12

0-3 cm turve

3-70 cm siltti

kk 13

0-5 cm turve

5-28 cm peltokerros (savi) josta löytänä moderni rautaäkeen piikki

28-50 savi

kk 14

0-2 cm karike

2-20 cm mullansekainen siltti

20-35 cm siltinsekainen savi

kk 15

0-5 cm turve

5-20 mullansekainen siltti

20-40 cm siltti

kk 16

0-3 cm turve

3-13 mullansekainen siltti

13-55 cm siltti

kk 17

0-3 cm karike

3-40 cm mullansekainen siltti, seassa tiilenpaloja ja tiilimurskaa

40-50 cm savi

kk 18

0-2 cm karike

2-28 cm mullansekainen siltti

28-35 cm siltti

kk 19

0-3 cm karike

3-20 cm mullansekainen siltti

20-40 cm ruskea siltti

40-50 cm harmaa siltti

kk 20

0-5 cm turve

5-10 cm multa

10-80 cm keltainen hieta

80 cm -> harmaa siltti

kk 21

0-45 cm ruskea siltti

45-50 cm harmaa siltti

kk 22

0-5 cm turve

5-50 cm ruskea hieta

50-55 cm harmaa siltti/hieta

kk 23

0-2 cm turve

2-20 cm ruskea, mullansekainen siltti

20-55 cm harmaa siltti

kk 24

0-2 cm turve

2-27 cm täyttömaa (sora)

27-35 cm savi

kk 25

0-1 cm turve

1-45 cm harmaa siltti

45 cm-> savi

kk 26

0-3 cm turve

3-30 cm täyttömaa (sora)

30-35 cm savi

kk 27

0-2 cm turve

2-25 cm peltokerros (savi), jonka alaosasta resentin rautaesineen katkelma

26-38 cm savi

kk 28

0-2 cm turve

2-50 cm täyttömaa (sora)

50-55 cm savi

kk 29

0-1 cm turve

1-45 cm täyttömaa (sora), seassa kaksi palaa fajanssia (1900-luku?)

45-50 cm savi

kk 30

0-2 cm turve

2-50 cm täyttömaa (sora)

50-55 cm savi

kk 31

0-3 cm turve

3-25 cm täyttömaa (sora)

25-50 cm savi

kk 32

0-2 cm turve

2-30 cm peltokerros (savi), jonka seasta takonaula

30-55 cm savi

kk 33

0-5 cm turve

5-30 cm ruokamulta (peltokrs)

30 – vaaleanruskea hiesu

kaivettu 45 cm syvyyteen

kk 34

0-5 cm turve

5-18 cm ruokamulta, seassa nyrkinkokoisia kiviä

18- vaaleanruskea hiesu

syv. 40 cm

kk 35

0-5 cm turve

5-15 cm ruokamulta

15- vaaleanruskea savi

syv. 40 cm

kk 36

0-2 cm turve

2- sekoittunut maa, savensekainen hiekka; 40 cm syvyydessä teräsvaijeria

syv. 40 cm

kk 37

0-5 cm turve

5-25 cm ruokamulta, jossa tiilenpaloja

25- harmaa hiekka, jossa tiilenpaloja

kk 38

0-2 cm turve

2-25 cm savimulta (peltokerros)

25-33 cm hiekka

33- vaaleanruskea hiesu

syv. 45 cm

kk 39

0-2 cm turve

2-20 cm savimulta (peltokerros)

20- savi

syv. 40 cm